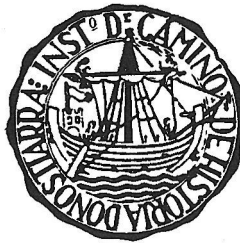

TXILLARDEGI

**SANTA KLARA
GURE UHARTE EZEZAGUNA**

**Donostia-San Sebastián
2004**

dr. camino institutua
instituto dr. camino

**Publicaciones del
INSTITUTO DR. CAMINO DE HISTORIA DONOSTIARRA
KUTXA FUNDAZIOA - FUNDACION KUTXA**

Col. "Temas Donostiaras", núm. 33

**INSTITUTO DR. CAMINO
Director:
J. IGNACIO TELLECHEA IDIGORAS**

Edita: © KUTXA FUNDAZIOA - FUNDACION KUTXA

Getaria, 19
20005 Donostia-San Sebastián.
Teléfs. 943 44 08 63
943 44 12 61
Fax 943 44 12 65
edicionesfkutxa@kutxa.es

Michelena artes gráficas, s.l.
Astigarraga (Gipuzkoa)

D.L.: SS-0790/04
I.S.B.N. 84-7173-448-6

Argitaratzaileak ez du bere gain hartzen ez erantzukizunik ez atxikimendurik liburu honetan egileak adierazten dituen iritziei buruz.

El editor no se responsabiliza ni se vincula con las opiniones manifestadas en este libro por el autor.

Guztiz debekatuta dago liburu hau bere osoan edo zati batean erreproduzitzea, hala nola edozein sistema informatikotan edo bestelako almagaznamendu edo informazio-lorpenekotan sartzea eta edozein modutan edo dena-delako baliabide erabiliz transmititzea, baliabide hori elektronikoa, mekanikoa, fotokopia, grabazio nahiz bestelako metodozkoa izanda ere. Kutxa Fundazioaren alde z aurretiko eta idatzizko baimenik gabe.

Queda totalmente prohibida la reproducción total o parcial de este libro, así como su incorporación a cualquier sistema informático u otro tipo de almacenamiento o recuperación de información y su transmisión en cualquier forma o por cualquier medio, sea éste electrónico, mecánico, por fotocopia, por grabación u otros métodos, sin el permiso previo y por escrito de la Fundación Kutxa.

Liburuan agertzen diren fotoak, egilearenak edo "Fototeka"renak dira eskuarki. Interes edo balio berezia dutenek, berriz, izkribuan bertan eramaten dute beren jatorriaren aipamena.

jone-ri

INDICE GENERAL

Aurkezpena / Presentación	9-11
---------------------------------	------

SANTA KLARA GURE UHARTE EZEZAGUNA

0. Antiguatik Santa Klara Uharterantz	17
1. Donostia aurea: bi uharte	19
2. Uhartea eta Itzurun	27
3. Asis-ko San Frantzisko Uhartean	35
4. Ermita zaharraren bila	41
5. Iturri zaharra	65
6. Ihiztarien txabola	71
7. 1864: Farolaren eraikuntza	81
8. Arribizketa	91
9. Dorrezainen patu hitsa	101
10. "Ugartearen Adiskideak"	111
Bibliografia	141
Santa Klara uhartea (kolorezko bilduma)	145

Resumen del libro en lengua española

0. Hacia la Isla a partir del Antiguo	163
1. Dos islas en el viejo San Sebastián	165
2. La Isla e Itzurun	167
3. San Francisco de Asís en la Isla	169
4. En busca de la vieja Ermita	171
5. La Fuente Vieja	175
6. La Caseta de Cazadores	177
7. Noticias del Faro	179
8. Arribizketa	181
9. El triste sino de los torreros	183
10. "Los Amigos de la Isla"	185
Apéndices	191

AURKEZPENA

Oker dabilta liburu honetan Donostiako Santa Klara uharteari buruzko gai guztiz sakonei buruzko jardun lehor batekin topo egiteko beldur direnak. Aitzitik, egileak uharte horretaz sentitzen duen txera darion lan maitagarri batekin egingo baitu topo irakurleak. Eta horrek meritu berezi bat du ikusten dugunean bere atzean Donostiako uharteari buruzko datu, gertakari, historia txiki eta handi pila baten bilketa- eta azterketa-lana dagoela.

Ikuspegi bat baino gehiagotatik aztertzen badu ere, historia, soziolinguistikoa eta geografikoa nagusitzen dira batik bat. Egilearen jakinduria zabalak, eta batez ere hainbat hizkuntza –bere euskara maitetik hasita– menderatzeak, iturri askotatik edateko aukera ematen diote, horrek kontzeptuak, hitzak, esaldiak, modismoak, leku-izenak, etab. hobeto ulertzeko ematen duen abantailarekin. Txillardegia, alde horretatik begiratuta, itxitzat edo ulertzeko zailtzat jotzen ziren gaien berrinterpretatzaile modura ageri zaigu zenbaitetan.

Hizkuntza-gaitasun horrek jatorrizko liburua goitik behera euskaraz, euskara aberats eta aldi berean errazaz, idazteko aukera ematen dio, irakurleak aise ulertzeko moduan landutako estilo eta formekin. Eta ulertzeko erraztasun hori areagotu egiten da bere ideiak euskarazko testuan plano, argazki, koadro, grabatu, dokumentu, etab.ekin egokiro tartekaturik jartzen dituelako.

Egileak berak, gainera, gaztelaniazko laburpen zabal bat egin du kapituluz kapitulu, bere uharte maitearen aldeko mezua pertsona guztiengana iritsarazteko. Bestalde, tradiziozko iturrietan oinarritu bada ere, oso egokiro baliatu da bere harreman pertsonalez, horrela ezagutza-arlorik desberdinenetako lankide, espezialista edo zale pila bat biltzea lortuz.

Liburu honetan jalkitzen dira, besteak beste, uhartearen izateari egotz dakizkiokeen lehen albisteak –uste baino zaharragoak– eta Santa Klara izenaren jatorria, mendeetan zehar izan diren instalazio eta aurkitu diren hondakinak, uharteak hiriaren historia erlijioso, zibil eta militarrean izan duen parte-hartzea, bertako instalazioak eta, bertako itsasargien jarduera eta itsasargizainen eta bestelako biztanleen bizitza, uhartea penintsula bihurtzeko egin izan diren hainbat saio, eta, azkenik, uharteak badiako eta hiriko gainerako elementuekin izan dituen harremanak.

Santa Klara uhartea ezagutzen duela uste duen irakurleak, uste baino askoz gauza gehiago eta askotarikoagoak aurkituko ditu hemen, seguru asko, eta eskertu egingo du informazio hori guztia. Eta gure uhartetxoaren –hiri barruan, baina bereiz samar dagoen mundutxo honen– ezagutzan lehen urratsak egin nahi dituenari, berriz, horretarako tresna egoki bezain atsegina gertatuko zaio liburu hau.

DR. CAMINO INSTITUTUA
KUTXA - GIPUZKOA DONOSTIA KUTXA

PRESENTACIÓN

Este libro no debe retraer a quienes esperen encontrar en él un árido tratado sobre temas extremadamente profundos referentes a la pequeña Isla donostiarra de Santa Clara. Bien al contrario, el lector se encontrará con una obra amable, que rezuma el cariño que el autor siente por ella. Y ello tiene un mérito especial cuando se aprecia que tras la obra hay un concienzudo trabajo de recopilación y análisis de datos, hechos, pequeñas y grandes historias respecto a la Isla donostiarra.

Su aproximación se produce desde variados campos, predominando quizá el histórico, el sociolingüístico y el geográfico. La erudición del autor en general, y en particular su dominio de varias lenguas, comenzando por su amado euskera, le permiten acceder a fuentes variadas con una mejor comprensión de conceptos, palabras, frases, modismos, toponímicos, etc. En este sentido, Txillardegi se nos muestra en momentos como reinterpretaor de temas que se daban por cerrados, o por poco comprensibles.

Ese dominio lingüístico le permite escribir el libro original y totalmente en euskera, en un euskera rico y a la vez accesible, con un ejercicio de estilo y forma más bien dirigidos a la fácil comprensión por parte del lector. Esta facilidad se repite al apoyar frecuentemente sus ideas en planos, fotografías, cuadros, grabados, documentos, etc. que se intercalan en el texto euskaldun convenientemente explicados.

El propio autor ha añadido un amplio resumen del libro en castellano, capítulo a capítulo, a fin de hacer llegar a todos el mensaje a favor de su querida Isla. El autor, a su vez, se ha basado en fuentes tradicionales pero ha hecho un buen uso de sus conexiones personales, consiguiendo así un amplio elenco de colaboradores, especialistas o aficionados en muy distintas y variadas áreas del conocimiento.

En el libro se repasan las primeras noticias atribuibles a la existencia de la Isla —más antiguas de lo que se cree— y el origen del nombre de Santa Clara, sus instalaciones y restos habidos y encontrados a lo largo de los siglos, la participación de la Isla en la historia religiosa, civil y militar, la actividad de sus faros y la vida de los fareros y otros habitantes, los distintos intentos registrados por convertir la Isla en península, y, en fin, la relación de la Isla con los restantes elementos de la bahía y la ciudad.

Si el lector cree conocer bien la Isla de Santa Clara, encontrará aquí una abundante y muy variada información que posiblemente desconocía y le agradará recibirla. Para quien quiera iniciarse en el conocimiento de este pequeño rincón, de este mundo un tanto independiente dentro de la ciudad, tiene en esta obra un medio muy agradable para lograrlo.

INSTITUTO DR. CAMINO
KUTXA – CAJA GIPUZKOA SAN SEBASTIAN

ESKERRIK ASKO!

Liburu honen prestakuntzan lagundu nauten hauei, bihotzez mila esker emanez; berek ere, nork bere erara, honen gauzaketa posible egin dutelako.

Eta inor ahanzi baldin badut, agian ez!, barka, eta neure eskerrik benetakoenak ere berauentzat.

*Antso, Martin
Artola, Koldo
Bastarrika, Iñaki
Basurko, Karlos
Fernández Mata, Luis
Fornells Angelats, Montserrat
Garmendia, Juan Antonio
Garzia, Gillermo
Garzia Etxeberria, Juan Mari
Goikoetxea, Izaskun
Gómez Lorente, Antton
Isturitz, Anjel
Iza, Ana
Jimeno Jurio, Jose Maria (†)
Legorburu, Elena
Leniz, Jokin
Roda de Lamsfus, Paloma
Sáez Garzia, Juan Antonio
Salaberri Zaratiegi, Patxi
Soto Azkarate, Felix
Tellabide, Josu
Urretxa Rotaetxe, Esperanza
Urteaga, Mertxe
Uzkudun, Antton
Villanueva, Edelmiro
Zabalo Agirre, Amaia
Zarageta, Bizente
Zavala, A. Antonio*

Berriro ere, mila esker denoi

TXILLARDEGI

Donostia, 2003ko Urrian

SANTA KLARA UHARTE EZEZAGUNA KAPITULUEN ZERRENDA

0. Antiguatik Santa Klara Uharterantz	17
1. Donostia aurea: bi uharte	19
2. Uhartea eta Itzurun	27
3. Asis-ko San Frantzisko Uhartean	35
4. Ermita zaharraren bila	41
5. Iturri zaharra	65
6. Ihiztarien txabola	71
7. 1864: Farolaren eraikuntza	81
8. Arribizketa	91
9. Dorrezainen patu hitsa	101
10. "Ugaratearen Adiskideak"	111

SARRERA GISA

ANTIGUATIK SANTA KLARA UHARTERANTZ

Presta nezakeen nik liburu honen Aitzin Solas hau, hotzean. Nola ez!

Izkribu gaia urrutitik hartuz. Geografilari batek bere deskribakizuna hartuko lukeen moduan.

Eta, ausaz, ximiko pertsonaletatik ihesi, hobe lizango zen zenbait aldetatik.

Ez dut egingo, ordea. Santa Klara Uharteak maite duten donostiarrek (eta kanpoko askok ere berdin, nik uste) ikuspuntu bihozkorrago hau eskertuko didatelakoan.

Uharte-ko txokoetan dastatutako zirrara berriro odolean irakiten ari nahiago izango dutela; hamaika orrialde eta taulatan, eta makina bat dato jakintsutan, galdu baino.

Urdazubiar ospetsu hark esango zukeen bezala, eta erratua baldin ba-naiz, "enea da falta; eta ez... Uhartearena!".

Hitz batez, *neure Santa Klara* hartuko dut abiapuntu. Eta Uharteko lurra neure oinez zapaldu nuen lehenengo txangoaren oroitzapena hautatuko dut abiagune eta hurbilbide.

Orain dela dotzena bat urte Antigua 1900 liburua prestatzerakoan egin nuenaren bidetik, Uharteak ikusten, usaitzen, ikutzen saiaturiko naiz; bertako piku usaina orrialde hauetan aditzen ezinezkoa izango bazaizue ere.

1942 inguruan, eta nik 12 urte nituelarik, Tío Miguel (Alvarez Iraola) osabak eraman ninduen, estrainakoz, Santa Klara Uhartera.

Laurita piraguan joan ginen (Laura Alvarez Torre, lehengusina, gazterik hila). Eta kaskoraino igo ginen estrata estu batetik.

Ezkerretan Arrobi utzita (turisten ahotan *Monte Igueldo*), itsaso zabala agertu zitzaigun Ipar aldetik. Txilarrak oroitzen naiz, eta haizeak makurtutako zuhaixkez, eta antxeten eta kaioen karrakez. Platapetik olatu orroa zetorkigun.

Farolaren etxera iritsi ginen. Eta han bokata bana jan genuen, eta bertan saltzen zen sagardoa gogoz edan.

Donostiar askok (nire amak berak barne) sekula gainditu ez duten "barradera" gainditua nuen jadanik. Nerabe nintzen mutil hura, gizonbata atxeman nuen neure artean.

Eta gerora, *urteak joan, urteak jin*, Uharte-zale bihurtu nintzen, porrokatua.

Uharte maite dutenek: bai *Ugartearen Adiskideak* Elkartekoek, eta bai gainerakoek, ongi dakite egiaz mintzo naizena.

Uhartezeleok maitemindu egiten gara zinez paraje hartaz. Han nahi genuke egunero egon. Maitemindutako nerabeak bere neskati-la maitatuarekin egon nahi duen bezala.

Hori dela bide, eta ahal izan dudana bitartean, txalupaz, piraguaz, pirautxoaz, ehunka aldiz izana naiz han. Hantxe eman dut ordu pila.

Eta, benetan, ez dut uste hango *dolce far niente* giro hartan baino ordu beteagorik eta atseginagorik, beste inon dastatu dudarik.

Donostiako paradisuari Santa Klara Uharte deritzo.

Baina lan-leku ederra ere bada.

Literatura orrialde mordoska idatzia dut nik hango mahai zaharretan. Are *Soziolinguistika Matematikoaren* kapitulu batzuk ere.

Nire luma-uztaren parte bat Uharteari datzekio. Eta oraintxe da une egokia aitortzeko.

Gainerakoa, eta honekin batera doan ikerketa apurra (argazki, marrazki, dokumentu, plano, izkribuak oro), bihotz-bihotzez eskaintzen dizkiet Uharte maite duten guztiei.

Beajondeizuela!

EGILEAK

I

DONOSTIAN BI UHARTE

Donostiako gorabeheretan ikertzaile gailen agertzen den Antton Agirre Sorondok emana duen xehetasun geologiko hau gogoraztetik hasiko naiz:

“Existe una subespecie de lagartija ibérica que solo se puede encontrar en esta isla (= Santa Clara), y en el Monte Urgull” (ikus *Ermitas de Guipúzcoa*, Sorondo/Lizarralde, Barandiaran Fundazioa argit., 2000; 154. orr.)

Eta, urte luzeetako lanbidearen eraginez, nik uste, lerro horiek nik irakurri orduko, **Geolinguistikaren** munduan ezagunak diren fenomeno batzuk bururatzen zaizkit.

Gauza ezaguna baita (eta euskalkien ikerketaren alorrean ere eskuarki kontutan hartua), hizkera nagusiaren eremuko muturretan eta ertzetan; eta hitzunen isolamendua eta endogamia lagun, Morfologian edo Hiztegian “arrasto bitxiak” topatzen direnean, aldakien **kokapen asimetriko** hauek irakurketa **diakroniko** seguruak idarokitzen dituztela.

Garbikiago esanda, eta adibide bat emanez, frantsesaren geografian *abeille* edo *aveille* hitz arruntaren ordeztu (= eusk. *erle*), hitzunen elebidun zahar batzuen mintzairan, eta ez besterenetan, suntsitzeko bezperan nabarmenki; zoko honetan aps eta beste hartan *é* bilduak izan direla ikastea, “bitxikeria” horiek oso adierazgarri zaizkigu.

Fonologia historikoak zehazki azaldu dituen aldakuntzen ondorioz, estratu zaharreko Lat.“apis” berba zaharrari, “abeille” berria nagusitu zaio.

Eta unitate truke horretxek azaltzen du gaur mapa sinkronikoan topatzen duguna.

Hots, guztiz bide beretik ikertuz eta ideiak harilkatuz, *gaur egun* iberiar penintsulan, eta bestetan, *nagusiturik eta orokorturik* aurki daitekeen surangila-mota arrunta (*Lacerta muralis*, gaizki ez banago) **berria** dela pentsatzeko arrazoin sendoak ditugu; eta Santa Klaran eta Urgullen bakarrik aurki daitekeen “surangila bitxia”, desagertzekotan ari, gaur “ertzeko” azpi-mota (“sub-especie” dio Agirre Sorondok), behinola surangilarik hedatuena izan zela.

Antzinakoaren aztarna bizia haxe dela ondoriozta dezakegu.

Eta mota “berria”, aldiz, gaur egun indarrean, eta edonoraino barreiatuak agertzen zaiguna dela.

Surangila mota **bera** Urgullen eta Santa Klaran **batera** topatzea, eta ez beste inon, gertakari ezinago adierazgarria da.

Kokapen asimetriko horretan **berrikuntza** bera gauzatzea, ez baita inon gertatzen.

Hitz batez, Santa Klarako surangilaren kasoan, *arkaismo zoologiko* baten aurrean gaudela garbi dago.

Azpi-mota zoologiko horrek eskaini digun xehetasun xumeak, beraz, ondorio garrantzitsuak ditu Donostiako kondairari buruz.

Eta Santa Klara eta Urgulli buruz oso bereziki. Nork soma?

Zeren-eta, gaur egun, Santa Klara **uharte** baitago.

Baina Urgull ez.

Hots, bion arteko bestetasuna aspaldidanikoa balitz, mota **bikuntasuna** aurkituko genukeen bertako alimaleetan. Eta ez gaur dagoen **bakuntasuna**.

Surangilen batasun berezia arrunt argigarria da.

Badakigu, jakin, bestetarik, Urgull **uhartea** berriki bihurtu dela **tonbolo**. Mediterraneoko itsasertzeko Peñíscola bezalaxe.

Laburkiago, Donostia zaharrak (edo **Itzurun** zaharrak zehazkiago, ondoko kapituluak erakutsiko dugunez) bi uharte zituen, eta **ez bakar bat**.

Eta frogak badaude.

Zientifikoak dira batzutan, eta ulerterrazak.

Ilun xamarrek bestetan, eta Zientziatik erabat urrungoak.

Geologikoki mintzatzekotan (lehenengo multzoari gagozkiolarik, hortaz) zalantzarik bat ere gabe, gaur hiriak duen itxura hau hartu baino lehenago; eta zehazkiago, Urgull penintsula “tonbolo” bihurtu baino lehenago, **uhartea** izan zen.

“Lehenengo uhartea”, nolabait esateko, Urgull da. Edo-ta uharte nagusia.

“Bigarren uhartea”, berriz, edo alboko uhartetxoa, bere “uharteta-sunari” eutsi dion bakarra, Santa Klara delarik.

Hona hemen, esate baterako, *Natur Zientziak* Hiztegiak (Jakín, 1976), Arantzadi Elkarteko talde batek prestaturik, **Jesus Altuna** jakintsua buru zuelarik, 332. orrialdean azaldu zuena (ikus, bidenabar, 159. irudia, Donostiako planotxoa):

“Tonboloa: Irla edo uharte bat da, kontinenteari bien artean jalkitako jalkinez lotua. Donostian daukagu adibide eder bat, Urgull mendia”.

Arribizketako bokale edo harraldea hesteko proiektu guztien gaineratik (bai 1916koa, eta bai Donostiako Consuladoak XIX. mende hasieran eraikitzen hasitakoaren gaineratik ere), **uharte egon da Santa Klara, eta uharte dago.**

Beharrik!

Baina Donostia ez da, inondik ere, tonbolo famatu bakarra.

Frantziako famatuena, Iparraldean, Normandian dago; eta *Mont Saint Michel* deritzo.

Erdi-Aroaz geroztik beneditar Abatetxe bihurturik, “c’est un îlot rocheux du fond de la baie du Mont Saint Michel, à l’embouchure du Couesnon, et relié à la côte par une digue depuis 1875” (Dict. Larousse).

Eta gauza bera azaldu zuen **Juan Bautista Olaetxeak** Donostiakoaz: “Como ahora lo es Santa Clara, en la Antigüedad el monte Urgull constituyó una isla; que se convirtió en istmo al aglomerar el mar las arenas que unieron al continente el alto y áspero peñón” (ikus *¿Quién destruyó San Sebastián?* 1973; 11. orr.)

Honen argigarri, hementxe duzue, ondoko orrialdeetan, **Hércules Torrelli**-ren plano miresgarri eta famatua (1723).

Besteak beste (eta badago, zinez, arreta zertan jarririk!) Urgull-en tonbolotasuna ezin garbikizgo ageri da XVIII. mendean. Garai hartan,

aisa ikus daitekeenez, ekaitzaldietan eta itsaso bizietan Urgull *beneta-ko uhartea* zen oraindik.

Hona hemen, adibidez, beste lekukotza “zehatzago” hau, Aresok 1984an *Geografía Histórica de San Sebastián* liburuan emana: “*En 1150 la comunicación de San Sebastián con tierra era ya posible, aunque en ocasiones el istmo era invadido por el mar*” (Gómez Piñeiro / Saenz García: InGeBa, 25. orr.).

Eta honeteraz gero, zilegi bekigu bi uharteon mixterioan barrena abiatzerakoan, beste ikertzaile batzuen iritziak ematea.

Idarokitzapenik harrigarrienak, Luis Peña Basurto Arantzaditarrak plazaratu zituen 1963an, Donostiako 1813-1863-1963 ospakizun barruan, berak eskainitako txostenen artean (ikus *San Sebastián en la Prehistoria y la Protohistoria*, 1963).

Nik izkribu harrigarri hura hartuko dut gidari. Eta ezer gutxi erantsiko. Irakurleak badakikeenez, Antzinateko gertakarien alor horretan, nire jakinduria hutsaren hurrena izanik, isiltzea dagokidalako.

Ora *Maritima* izeneko bidai kronika guztiz iluna du aiputan; eta bere horretan ez gaitu sobera argitzen.

Baina K. a. 530 inguruan idatzia izan zenez, lekukotasun-balio aparta du.

Izkribu horretan deskribatzen bide da lehenengo aldiz Donostia ingurua.

Bizkaiko Kolkoko kostaldea Britainiatik Galiza aldera goazelarik, eta itxura guztien arabera gure eskualdeaz ari delarik, eta latinez, honelako zerbait esan baitzuen kronikariak: “*Venus-en lur-muturra inguratu ondoren, bidaiariak bi uharte txiki topatu zituen, elkarren ondo-ondoan, beren txirotasun eta idortasunaren ondorioz, huts hutsak eta jendegabeak*”.

Lerro labor horiek ez dira aski, noski, besterik gabe hor aipatzen dituen “bi uhartetxo idor horiek” aurkitzean, Urgull eta Santa Klaraz ari zela segurtatzeko.

Baina distantziak eta gainerakoak kontutan hartuz, eta Numanziako aurkitzaile bera (Schulten famatua, alegia) inguru haue-
tan 36ko gerla aurrean oso tematuta ibili zela jakitean (Txingudin bereziki, egia esan), “zerbait” badagoela dirudi.

Nahiz Mitxelena, egia da, Schulteni buruz oso uzkur agertu.

“Itsas Venus” hori, Igera-Txingudi kolkoan egon bide zen, Oiasso zaharrean.

Ez Donostian, berriro diot.

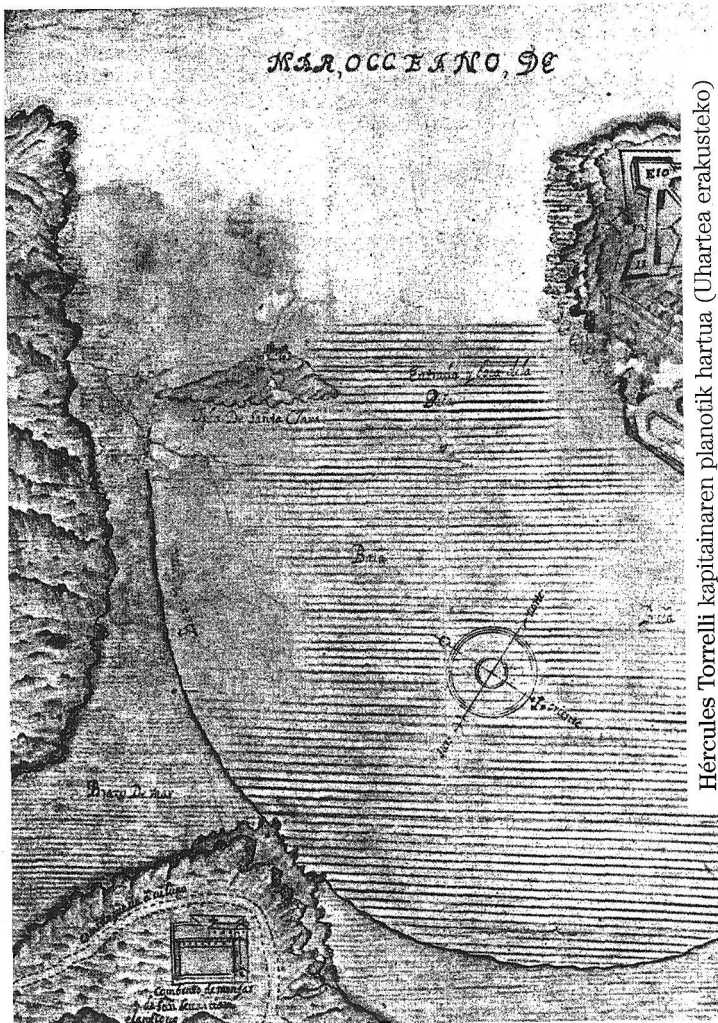
Eta, Galizari buruz ari, segidan, “bi uhartetxo soil idor horiek” gogotan hartu zituelarik, “gure” biok izan daitezkeela dirudi. “Dirudi” idatzi dut. Eta Urgull eta Santa Klaraz ari zela.

“Ora Maritima”ren kronikariak Donostia eraiki baino lehenagoko *uharte bikoitza* ikusi bide zuen itsaso zabaletik. Eta izkribuz adierazi zigun bere harridura.

Peña Basurtok ez zuen hipotesi hau erabat baztertu.

Eta guk, beraz, zergatik errotik gaitzetsiko? Zertan funtsaturik?

Nik neuk, bederen, ez dut egingo.

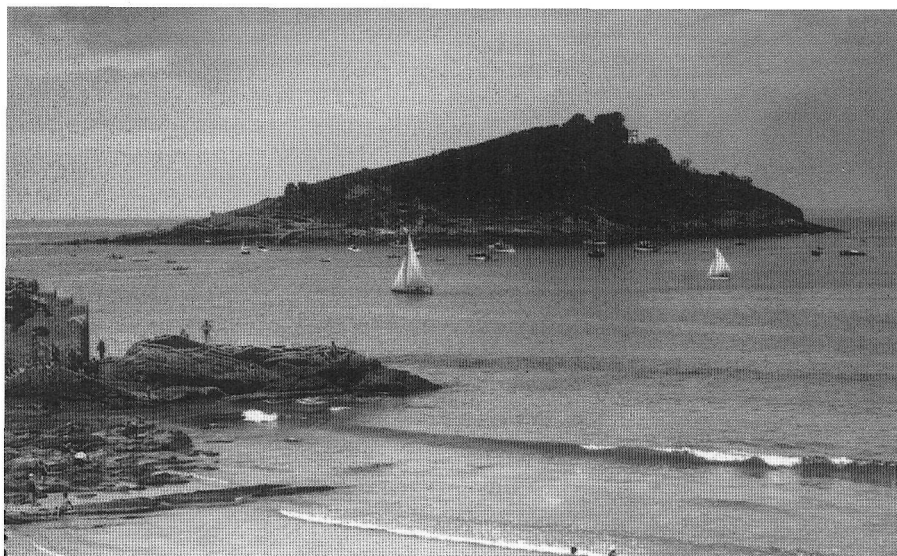

Hércules Torrelli kapitainaren planotik hartua (Uhartea erakusteko)

Berwick-en setiaketaren ondoren marraztutako plano hau, bati-menduen perspektibak famatu du.

Santa Klarako Ermita ere horretara ageri da; bere kanpai-hor-mak eta guzti

Baita planoa bere osoan ere (III. Kap.)

Eta, abiatu aitzin, horra hor

Uharte 1950 urtean

(Fototeca, 150-6; 6488.1)

Ezker aldean, **Loretope**-ko harkaitz muturra ikus daiteke. Baita hondartzako arroka batzuk ere.

Uharteko behekaldea, nasaldea, 1956ko lanak eta aldaketak buru-tutakoan hartuko zuen itxura, urrun dago oraindik. Argazki honetan, hitz batez, **Uharte zaharra** ikusten dugu nolabait.

Loretope-ko eskailera horrek, eta itxita egoten zen burdinazko ateak, **Miramar Jauregirako** sarrera ematen zuten.

Nik neuk, argazkian ageri den eitean ezagutu nuen **Uharte**. Eta fotoak atzera jaurtitzen nau brauki.

Gauza bera esango nuke **Loretopeaz** eta goroldioak estalitako arroka labain irristakorrez. Putzuetan jostagarri zitzaizkigun izkirak, kabuxiak, eta karramarroak desagertu egin dira; edo-ta erabat urritu.

Mende erdi bat ez baita aldaketarik gabe joan.

Torrelli-ren planoak hau entzutetsua da.

Batzuek batimendu nagusien **perspektiba** azpimarratu dute: harresiak, monastegiak, Uharteko Santa Klararen Ermita, kokatzeaz gain, bisitariak **ikusten** zituen itxuran marraztu zituen. Horrez gain beste xehetasun batzuk erantsi baitzituen: itsas-mareen mugak, esate baterako; edo kaiaren egitura.

Baina Donostiako *bigarren uharteari* buruz (Urgull-ez, alegia), garbi utzi zuen gaur egun Donostiako Erdikalde (‘‘Hiribarnea’’ egokia-go hizkerari dagokionez) osatzen duten lekua, istmoa edo **hondar-ibia**, askotan urpean desagertzen zela.

Alegia, Torrelli-k bere planoan aipatzen dituen ‘‘arenales’’ delakoak, hondoraturik izkutatzen zirela urpean. Eskualdea **padura** urtsua zen.

Donostia tonboloa da funtsean. Eta 1723ko plano horretan puntu hau azpimarratu nahi nuke nik: Donostia **lintzuruna** zela. Gazt. *zona de marisma*; Frants: *zône marécageuse*.

Ikus ere, fantasia eta guzti, **Taylor**-en grabatua (1845). Begira beza-te sinesgogorrenek. Toponimiak ere izakera **urtsu** hori baiesten du.

Serapio Muxika-ren lanen ondoren ez du honek zalantzarako zirrikiturik uzten. Beronen ustez ‘‘*itzurun, lintzurun* eta *padura* hitzek gauza bera adierazten dute: *leku urtsua*.’’

Honetaz, beraz, batere ‘‘euskalari’’ ez zen Donostiako alkate izandako **Gabriel Laffitte**k, zehatzago idatzi zuen jakintsu askok baino: ‘‘*Hitzurun* quiere decir en vasco *marisma*; no tres agujeros, como erróneamente pretenden algunos; de donde han hecho derivar *Iruchulo*’’ (ikus *Aspaldiko gauzak* liburua, 126. orr.; Baroja, 1936).

Antiguako ‘‘Au dek’’ xaletean bizi zen **G. Laffitte**; gradu handikoa (bere arbasoak bezala) Ibaeta auzoan.

Hots, **Laffite** eta **Azkona** alkate-ohien ‘‘pasadizuak’’ ongi ezagutzen zituzten donostiarrek. Biok bertako ‘‘txireneak’’ ziren

Hemen ez daukagu puntu honetan luzatzerik. Oraingo gure helburua **Uharteak** delako. Baina xehetasun asko eta askotan, eta baita zirtu

askotan ere, euskara zen beroien mintzabide arrunta. Urte haietan, Donostiako alkate-jendean ere umorea eta euskara ongi ezkontzen ziren.

“Natul” irteten ziriak eta txantxak, eta euskaraz irteten. Elebitasuna oso hedatua zegoen goiko klaseetan; gaur Kataluñan gertatzen den bezalatsu. Katalan elebakarrak klase apaletan daude. Katalan burgesia elebiduna da. Proletargoa elebakarra.

Hemengo burgesia... nagoen isilik. Gure arbasoek erdaraz hitz egin nahi zuten, eta ezin zuten; euskaldun elebakarrak zirelako.

Euskal Herriko belaun berriak, aldiz, elebiduna proportzio altu xamarrean, hautua egiteko aukera du.

Lehenengo urratsa, ezinbestezkoa, emana dago.

Hautu libreak beti sortzen du halako txorabioa. Euskarari beharrezkotasuna eta maitasuna ez dira aldeez aurretik aurre-erabakiak. Gaurko gazteen jokabidearen baitan daude.

Gaurko erronka horretan dago.

II

UHARTEA ETA ITZURUN

Antzinatean **Santa Klara** Donostiako uharte **bakarra** ez zela erakutsi ondoren, begira dezagun orain inguru hartan zer edo zertsu zegoen.

Erdi Aroko mende urrunetan (VII-VIII-IX mendeak baino lehenagokoetan) ez zegoen gurean, golko busti eta padura lohitsuaren artean, "Donostia" izeneko hiririk. Ez auzune apalike ere.

Agian Urgull magalean, txabola zarpailen bat. Eta kito.

Alegia, biziera-gune laikoko finkorik ez zegoen, ezta komentu edo eliza pleguko multzorik ere.

Donostia **hiria**, hitz batez, hiri hasikin axal eta apal gisa ere, ez zen lehenengo milurtekoan mundura sortua.

Eskualde geografikoa, bai. Noski. Erreka-uholdeen eta itsas-ekaitzen arabera, bi uhartez edo bakar batez hornitua.

Saia gaitezen, beraz, XI. mendean, eman dezagun, kokaleku hartan ikus zitekeena somarazten.

Santa Klara Uhartea zegoen. Esana dugu. **Kolkoaren** zaindari.

Beronen Ekialdean, itsasaldien arabera tarteka uharte tarteka penintsula, **Urgull** uharte-ohia zegoen.

Hegoaldean, berriz, Iparraldeko haizeetatik mendi-mazelak berak babesturik, gaztelu zaharraren hondakinen behekaldean, arrantzale etxetxo bakan apal batzuk.

Ekialdean, berriz, **Ulia** mendi luzean sakabanaturik, beste base-ri eta etxola batzuk.

Eta gure Kolko-ko Mendebaldean, beste mendi luze bat ageri, Txubillotik Mendizorrotzainokoa. Antzina Iheldo Bizkaia zeritzona (*bizkai*, erdarazko 'loma' delarik; Irigoien, 185), eta guk gaur Igeldo deitua.

Hegoalderantza Kolkoa inguratuz, muno txapal leun mordoska bat zegoen, zenbait baserri urteetan barrena apaizdurik: Ametzagaña, Konkorrone, Arbaitzene, Alttubene, Puiu, Aiete, Latxaga, hamaika malda eta ttonttorretan.

Kolkoaren ertzean, berriz, batimendu apal bat gailen bere bakardadean. Done Sebastianen erromes aterpea. Gero Erdi Aroan barrena handitua eta benetako Monastegi bihurtua. "*Zaharra*" izenez ezagutua (erdaraz "El Antiguo"), denetan aspaldikoena zelako.

Santiago-rako erromesen zerbitzutan, babesleku gisa XI. mendean eraikia (1004 eta 1076 artean, historilariak diotenez; baina lehenagotik heldua segurki), hondartzaren gain-gainean zegoen, itsasertzeko harkaitzen gainean, Loretoperen eskualdean. Gaur "Miramar Jauregia" dagoen lur-muturrean, beraz.

Eta orduko Ernani-ko lurraldearen mugan.

Atzerago (edo barrurago, nahiago bada) Gipuzkoako kutsua berehala nagusiturik, muno berde mordo bat ikus zitekeen, eta lizarrak, eta haritzak, eta haltzak; eta iratzeak, eta belazeak, eta sagardiak, eta urak mogitutako errota errekaldeetan.

Eta, Gipuzkoako bazter hauetan guztiz harrigarri (eta ondoko mendeetan, noiztanik ez dakigularik, Monastegiko beharretan lagungarri egona), haize-errota bat.

Monastegi gainean zegoen, Hegoaldean, gaurko Txabardegiren ondoan. Dorre borobila zeukan Aizerrota-k.

1862ko zerrendan Lugariz-ko 15. errepera daraman etxe bikoitza, oraindik Monastegiaren arrasto bitxia da.

Antiguako Monastegia, zaharrena zen. Agustindar seroren San Bartolomekoa bera ere, geroago eraiki zen: 1244an, XIII. mendean.

Eta liburutako gure "Izurun" horretaz, zer?

Donostiako Izurun delakoa *behin bakarrik* aipatzen da gure kondairan: 1014 urtean.

Geroko urteetan, dokumentu berean funtsaturik, izendapen bera hamaika aldiz errepikatu bada ere. Behin bakarrik!

Hitzaren balio fonetikoaz (ahoskeraz, alegia), eta antzinako konsonantearen sudurkaritza salbu, adostasuna berehala lor badaiteke ere (besteak beste Zumaiako **Itzúrún** hortxe dagoelako, seguru aski aspaldidaniko ahoskera berean), Donostiako **Itzurunen** esanahiaz besterik da. Eta eztabaida luze eta gogorrak egon dira XX. mende haseran.

Zumaiako **Itzurun**-en kokapenaz (antzinatean, alegia) balegoke, agian, zer eztabaidaturik.

Gaur egun itsasaldeko hondartzari deritzo **Itzurun**; eta barrukaldekoari, paduren alderdian dagoen Zuloaga jauregiarenari, berriz, *Santiyo Txikitoren Hondartza* esaten zaio. Baina nik *galdetu* egin diot neure buruari beti horrela izan ote den... Eta inguru haietan **Santa Klararen Ermita** topatzen dudanean... Txiripa gehiegitxo zaio edozein donostiarri... Baina, bego.

Eta itzul gaitezen Donostiara.

1014ko dokumentu *zalantzazko eta bakar* horretan, batera “villa” eta “pardina” gisa aipatzen da Donostiako **Itzurun**.

Eta aurrerago azalduko dugunaren ildotik, “villa” hitza bisemikoa denez (“hiri” adieraz baitezake, gaurko gaztelaniaz bezala; baina baita “baserri” ere, nekazalgune gisa), arazoa sakon aztertu da.

Gaur egun, eta alorreko adituek batera diotenez, hau esan bide daiteke eta esan beharra dago: *Donostia hiria ez dela inoiz Itzurun izan*.

Segurutzat eman behar da, alderantziz, Antiguako San Sebastian-en Monastegi zaharrari zegokion baserri zabala (“villa rustica”) zela **Itzurun**.

Horren frogakari bikain, ikus beza irakurleak bestetan ere argitaratua izan den *Batty*-ren marrazki famatua (begira kolorezko bilduma)

XIX. mende haseran marraztua (Monastegia porroskatu zuen karlistada amaitu baino lehenago, hitz batez), **Juan Jose Arbelaiz**-en bilduman ikus daiteke (*Grabados y Planos de San Sebastián*, 1993).

Baina baita “*Antigua 1900*” nire liburuan ere, 317. orr.

Gaur egun, irudi zehatzetan, **ikusi** egin ditzakegu Monastegi zaharreko ingurua eta zegokion barruki mordoa; eta batimendu multzoaren kutsua ere bai.

Eta, lehen ez bagenekien ere, orain badakigu inguru horietxei zeritzela Itzurun!

Baina guk Uhartea dugu ikergai; eta hara egin behar dugu. Jauzi labur bat egiteko bada ere. Oraingoz.

Izan bedi ohar hau gaian barrena abiatu aurreko deia.

Batty-ren bi marrazkietan Santa Klara Uhartea agertzen da.

Eskuin aldeko ertzean ozta-ozta ikus dezakegularik, *Ermita desegin ondoko arrastoa errepara daiteke*. 23 urte joanak ziren erreketatik Batty-k Loretope gaina grabatu arte.

Batty-k berak utzi zigun bigarren marrazkia (ikus beza irakurleak, adibidez, Miguel Artola ed.ren liburua: *Historia de Donostia-San Sebastián*, 269 - Donostiako Udala, 2000). Oso urrutitik Uhartea ikus daiteke, Ermitaren arrastorik gabe ("El barrio de San Martín").

Beste aukera bat ere badu irakurleak, erosoena agian. Nire *Antigua 1900* liburura jotzea (Gipuzkoa-Donostia Kutxa, 1992). Koloretan argitara nituen biak irakurlearen zerbitzutan: 317 (Antigua), eta 319 (San Martin auzoa).

Orain badakigu inguru horietxei (317) oso bereziki, zeritzela Itzurun.

Garbikiago agian: Done Sebastianen-ren Monastegiaren inguruko lurraldeen izena zen Itzurun. Loretopean hasi, hondartza-paduretatik gora joan, eta Ernaniko "goiko galtzada" zaharrerainoko bazterrak... horixe zen Itzurun.

Euskaltzaindiak argitaratutako *Onomasticon Vasconiae* sail bikainari esker, (ikus Anjeles Libano Zumalakarregi-ren gidaritzapean burututako *Toponimia Medieval en el País Vasco*, 19. lbk., 1999; 84-85 orr.,) badakigu Izurun hori non, noiz eta zenbatetan agertua den.

Aipuen zerrenda ez da luzea. Hiru aldiz agertzen da *Izurun* hitza; eta hirurak 1014ko dohantza edo donazioan. Nafarroako Antso Handiak Leire-ren fagoretan sinatu zuen dokumentuan, beraz.

Serapio Mujika artxibozain jakintsuak bi artikulu funtsezko argitaratu zituen Itzurun-i buruz RIEV aldizkarian 1932 eta 1935an.

Eta, laburki bederen, toponimoei buruzko azalpenetan salbu, orpoz orpo jarraituko gatzazkio ondoko lerrootan.

Donostia hiri zaharra Itzurun izatea erabat ezina zaio ormaiztegiar jakintsuari:

“(ciudad de la que jamás) se ha encontrado vestigio ni ruina alguna en ningún tiempo, y sin que apareciera su nombre en lado alguno, sino exclusivamente en esta escritura y una sola vez “ (RIEV, 1935, 401).

Itzurun hiriaren arrastorik ez dago, hitz batez.

“En 1014 se confirma –hau bai– la donación de la iglesia de San Sebastián, que está en la orilla del mar, en los límites de Ernani, con su villa, con sus términos y pertenecidos, tierras, montes, etc.; es decir la iglesia, que sin duda era de los monjes, con su explotación agrícola, con su finca rústica, con su baserri, y nada más” (409).

Hori bakarrik ez. “Izurun villa” eta “Izurun pardina”, gauza bera dira: *“en el mismo documento en que se habla de la villa de Izurun aparece la pardina de Izurun, que son sin duda la misma cosa” (406)*

Gakoa hemen dago S. Mujikaren ustez: *aquí tenemos explicado lo que llamaban pardina en este país y en aquella época, y así sería la pardina de Izurun, con un edificio adecuado que sirviera para albergar el ganado y guardar los aperos de labranza, y demás pertrechos necesarios para la explotación agrícola de la pertenencia de los servidores del Monasterio... casa de labranza que se compone de tierras labradías, prados, manzanales y castaños, y montazgos más o menos extensos” (407).*

Eta, agian are zehazkiago beste pasarte honetan: *“A nuestro juicio la palabra villa en este caso, no significa población, sino quinta o casa de campo, en donde se tenía la labranza, granja o explotación agrícola, es decir, un campo dedicado a la agricultura, de la pertenencia del Monasterio de San Sebastián el Antiguo; y creemos que al donar el monarca navarro a Leire el Monasterio de San Sebastián “con su villa de Izurun” debe entenderse sencillamente el Monasterio con sus terrenos agrícolas del terminado de Izurun” (S. Mujika, 407).*

Hori irakurrita, besterik erantsi beharrik ez dago.

Itzurun Antiguari zegoen, Loretopea eta Aieteren artean. Eta ez Urgullen magalean. Mintza bekigu Lugarizko Aizerrota!

Baina zer dela-ta eskualde hura orain dela mila urte gure arbasoek **Itzurun** bataiatzea?

Izen hori toponimoa dela oinarritzat harturik (eta besterik pentsatzeko arrazoinik ez dugu ikusten), eskualdearen geografia hartu beharko dugu abiapuntu.

Eta argi emale gerta dakiguke orain, honi buruz, Donostiako batimenduen krokisa ere eskaintzen digun **Hércules Torrelli**-ren plano bitxi-mamitsua (1723); irakurlearen zerbitzutan orrialde haue-tan berriro argitaratua. (I. Kap.)

Nabarmen agertzen da hor, bereziki, San Bartolome eta Urgullen arteko eskualdean, planoaren egileak **hondartzak eta padurak** marraztu zituela (“arenales” hitza ere irakur daiteke; edo-ta “baxo de arena”).

Tokia zingiratsu agertzen da.

Hots, nik orain **Patxi Salaberri** nafartar onomastikalari jakintsuaren iradokizuna ontzat emanez, **Intzur-un* somatzen dut “Itzurun”en jatorrian (-*un*, lekua delarik).

K. Mitxelena-ren aldaki pare horren alde dago (“*Intzura*, *Lintzura*, “lugar pantanoso” delarik, Apellidos Vascos, “301”, 99. orr.).

aitzur / (h)aintzur bikotea ezaguna da, bide beretik (Mitxelena/ Sarasola, Dicc 486). Eta arrunta ere bai *ahantz* / *ahantzi* / *ahátze* / *aztu* multzoa. Eta *Itzurun*-en parean **Intzurun* postulatzea ez da gehiegizkoa.

Era berean, aspaldiko *Ayçurra*-ri (1284) gaurko *Aitzurra* gailendu zaio. Aspaldiko izkribuetan frikaria eta afrikatua ez baitziren beti zehazki berezten.

Baina besterik ere badago.

Azkue-ren Hiztegia hau aurkitzen dugu: “*lintzura*”, G, aguazal, pantano (Dicc. 548)

Baita ahaidea den “*aintzira*” ere bai: lago (G,L); eta pantano (AN) (ib.18)..

Bide beretik dator **Larramendi** ere: “*linzurá*” (Lat. locus caenosus): lugar pantanoso, ed.1853, II, 227.

Eta aipamen berezia merezi du honetaraz **gero Anjel M. Elortegi** euskalariak (ikus *Pasaiako Toponimia*; Onomasticon V., 8, 1992),

Pasaiako padurak gogoan hartzen dituelarik idatzi duena:” *Alde hau guztia lintzura dugu, euria egindakoan errez lohitu egiten dena* “, 99.

Itzurun eta *lintzura* hitz beraren bi aldaki badira, oztopoa garbi gailentzen da.

Eta, hau borobiltzeko, eta berriro ere **Serapio Mujikaren** iritzia Gipuzkoako padura hauetaz ari zelarik abiapuntu:

“También conviene tener presente que, en los tiempos en que se inició la idea de la canalización del Bidasoa, y aun mucho más tarde, la región que inundaban sus aguas era mucho más extensa de la que ocupa en la actualidad.

Todos los terrenos designados con el nombre de juncuales o lezones, desde el puente de Endarlaza hasta Mendelu, no existían en su casi totalidad, y el resto, o sea la parte más próxima a las montañas, eran terrenos pantanosos, inundados por las mareas, cubiertos de juncos y alisos, sin que nadie los cultivase. No había a Endarlaza ni a Behobia más paso que el de la montaña, y el agua se enesñoreaba de todo el valle “ (49. orr., G.P.V.N., Gipuzkoa liburukian).

Arrazoin guztiak daude Txingudi eta Donostiako Kolkoa (kostaldeko beste asko bezala, Zumaiakoa barne) oso antzekoak zirela pentsatzeko.

Donostiako Toponimiak ere ez du zalantzarako atekarik uzten: Portuetxe, Loiola, Txalupagillene, Ibaeta, Astiñene, Konporta, Loizta (XII), Loiztarain, Zingereta, Loitegi, Loiztegi, Portuene, Iza, Zingira, Uralde, Txantxerreka, Igara, Antzieta, eta abar luze bat.

Denak bultzatzen du *Intzurun-en hipotesia onartzera.

Baina bego hori horretan. Ez dut Toponimiaren itsaso arriskugarri horretan barrena abiatu nahi...

Ez baita ene asmoa inondik ere nik baino hobeki azter dezaketen lankideei lekua kentzea. Ezta *iz-* (agua, mar) inoiz *ur-*en kidea izan ote den hemen eztabaidatzea.

Baina bi hitz bederen esan gabe ezin ihesi joan.

Batzutan, oso garbiki, toponimian agertzen den *iz-* osagaiak **haitzen** balioa du.

Gogoan har, bai **Mitxelenak** (haseratik beretik, **Azkueren** beraren eta modaren kontra), baino 1051ko dokumentua gogoraziz, aisago

somatzen zuela *haitz / itz* osagaia kasu askotan, inolako “iz”=ur baino. Ikus (*Textos Arcaicos vascos*, 2.2.6).

Bide beretik, Irigoienek ere *Izpea*-ren kasoa azpimarratzen zuen: *Izpea*, *subtus penna in territorio Busturi* (Irigoien, De Re Ph. V, 61); edo *Izcarai* (Errioxa Garaian, Ojakastro inguruan, 1110; Rodríguez de Lama). Baina baita *Izpaster*, *Izlabarra* (1022), *Izkoitia* (Dima, 1796), *Ispea* (Tortura, Sierra de Badaya), Iruñerriko *Izpea*, 172, gaur *Peñape*. Eta abar luze bat. Landetan ere *Ispes* dago, Biscarrosen.

Edo, P. Salaberri-ren toponimo-harrobi gaitzean begiratzuz, eta Nafarroan, Eslaba-ko *Izurba* (< *Aitzuloa*); edo-ta, Jimeno Jurio-rekin argitaratutako *Artaxoa*, *Euskal Toponimia* liburu miresgarrian, aurkitzen dugun *Içaldea* (1580), 132. orr.

Baina gogoan hartu behar da, hala ere, zenbait aldiz oinarrian *ih*i egon daitekeela (gogoan har *ihidoi*, esate baterako, eta *Idoia* Juncal baizik ez dela, irundar askok ez badaki ere...).

Eta *ih*i hori Lafonen irizpide muturrera joan gabe ere, sudurkaria izaten dela maiz (*Mitxelenak* berak uste zuenaren bidetik): *Intza*.

Laffitte amateurraren **Hitzurun* bera ere (eta **Ihintzurun* posiblea) gaizki transkribatutako **Intzurun*-en alde mintzo dira.

Baina, guri dagokigunez, eta haria berrartuz, Antiguako Monastegia gogoan dugularik, itxura guztien arabera, honi zetxekion “*baserria*”ri zeritzon **Intzurun* toponimoa (1014ko dokumentu bakarrean “*Izurun*”, /i/ren sudurkaritzeari jaramonik ez eginez).

Eta hau lehen hurbilketa batez *Izurun* gutxi gora-behera transkribatua, horra gure katramilak eta ezinak!

Baina izendapenak *Donostia zaharreko paduretan du funtsa*.

Aski izan bedi. Nahiz, zinez, toponimi arazo hauek, kilikagarri bezain labainak izan.

Betoz onomastikalari zuhur eta zientifikoak.

Eta isil gaitezen gainerakook.

III

FRANTZISKO ASISKOA BISITARI

Itzurun-en mixterioa argitu nahiak, Antiguako Sebastian Sainduaren (*Sancti Sebastiani*) Monastegi Zaharrera eraman gaitu aurreko kapitulan.

Aldez aurretik nork somatuko?

Eta oraingo honetan, berriz ere leku horretatixek abiatuko gara geure **Santa Klara Uharteruntz**.

Zoritxarrez, eta esan berria dugunez, Loretopeko Monastegia, Antzinateko Donostiako gunerik zaharrena, 1836an gertatu zen erabat kiskali eta porroskatu rik.

Robert Batty eta **A. Fortescue**-ren grabatu miresgarri ei esker dakikegu gaur aski zehazki (lehenengoa hemen kolorezko bilduma-txoan irakurlearen zerbitzutan berrargitaratua) batimendu mordo hura nolakoa zen XIX. mende haseran.

Baina guk orain kondatu nahi duguna 1220an gertatu zenez gero, irudi horiek begietara dakarkigutena urrun gelditzen da denboran. Nahiz aldaketak garai haietan ez oraingo ziztuan gertatu.

Badirudi (berariaz azpimarratu dugu aditza) 1220ko neguan **Asisko Frantzisko** saindu famatua Antiguan egon zela.

38 urte zituen orduan.

Eta Kristoren mezua (txirotasunean funtsatua, lagun-urkoarekiko maitasun sutsuan sustatua) arrapiztu egin nahi zuen, eta mundu zabalera hedatu.

Bidaiaari nekagaitz, bazterrik bazter ibilia, Frantziskok Italiatik abiatu, eta Afrikaraino iritsi nahi zuen.

Eta itsasoz joatea iruditu zitzaion zuhurrena, iberiar penintsularen Hegoaldea musulmanen eskuetan zegoelako.

Iparraldetik sartuz Nafarroara igaro zen; eta hortik Logroño, Burgos, Gasteiz, eta Donostiaraino.

Eta hemendik jauzia *itsasoz* egitera deliberatua.

Bere burua etengabe zailtzekotan, bizimodu gogorrean, eta leku *txiro, helezin eta aldrebesetara* joateko joera handia zuen Asistarrak.

Hain zuzen, bere Ordena-kideentzako lehendabiziko kokalekutzat, Asis-tik urrun ez dagoen *Rivotorto* idor eta latza hautatu zuen (Gure **Krispin Beobide**-k bere biografia herrikoian, *Asisko loria*, 61, “*Erreka Okerra*” deitua).

Hori bakarrik ez: “Kristoren jarraitzaile izan nahi baduk –errepikatu ohi zuen– etzak ezer eraman gainean biderako: ez makulurik, ez zakutorik, ez ogirik, ez sosik, eta aldagarririk ere ez”.

Beraz, eta harira itzuliz, **Frantzisko Asiskoak 1220ko txangoan bere oina Santa Klara Uhartean** ipini izana, oso da sinesgarria; sainduaren joeren ildoan sartzen baitzen horrelako leku zakarretan hilduratzea.

Areago, Antiguako Monastegitik begiraturik, batera latz, urri, zail, malkartsu eta deseroso agertzen baita. Nahiz hurbila ere izan.

Ordurako Uhartea “oso famatua” zela idatzi du autoreren batek. Baina horrelakorik nondik nora esan zezakeen ez da aisa ulertzen.

Egia esan, hau bai, **Uharteko kaxkoan** inoiz ermitatxoren bat egoitea ez da sineskaitza; antzeko lekutako adibideak ez baitira falta.

Handik urte gutxitara, adibidez, bazuten frantziskotarrek besterik Euskal Herrian. Bizkaiko *Izaro* uhartean Monastegi bat izan zuten (1422-1596); gero *Madalena*-ren Ermita bihurtua.

Nolanahi dela ere, **Frantzisko Asistarra** eta beronen bide-laguna kaxkoraino iritsi ziren esku-zurubio bat baliatuz, segurki (**Verbom**-ek berak 1719ko gerlakoa inoiz idatzi zuenez)

Gaur ezagutzen ditugun nasak eta harri-mokorreko aldapak berriak dira (XVIII. mendekoak, ikusiko dugunez, Berwick-en kanpainari lotuak).

XIII. mendean Santa Klara uhartea *leku basa* zen osoki.

Hots, *fama denez*, dokumenturik ez baitago honetaz, Asisko gure bisitaria hoztu egin bide zen Santa Klaran, osotara gaisotu, eta alborengoak jota ibili zen.

Eta, sendatu zai, *sei bat aste eman behar izan zuen Antiguako Monastegiko pausalekuan.*

Eta, osatu zelarik, *bertan predikatu bide zuen behin, Ondarretako olatuen soinua entzuten zuelarik...*

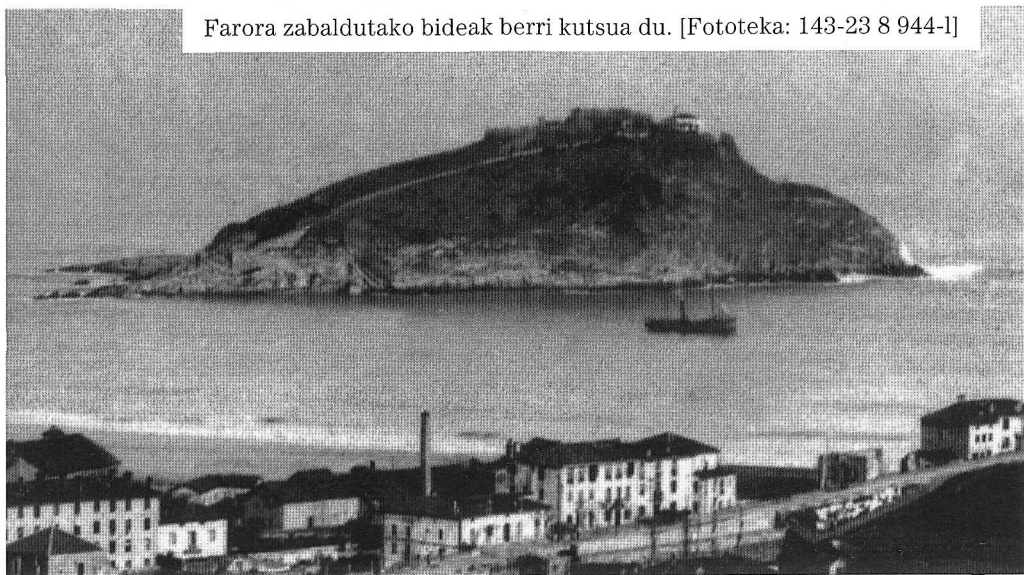
Oso sinesgarria da, hitz batez, Santa Klara Uhartean ermita bat eraikitzeko ideia (edo-ta berreraikitzekoa) Asiskoaren garunean egun haietan sortua izatea.

Nahiz, ondoko orrialdeetan ikusiko dugunez, Santa Klara Uhartea inoiz ez izan frantziskotarren jabegoa; ezta klarisena ere.

Uhartea XIX. mende bukaeran

Farora zabaldutako bideak berri kutsua du. [Fototeka: 143-23 8 944-1]

Nondik nora *Santa Klara* izendapena?

Clara Sciffi Asis-tarra, geroko urteetan *Santa Klara* bihurtzekoa, *Klarisen* fundatzailea (1193-1253), osoki zen **Frantzisko** Sainduaren herrikide, bidaide, gogaide, eta jarraitzaile sutsua.

Berau baino 11 urte gazteago, biziera-arautegirik gogorrena aukeratu zuen San Frantziskoren beraren eskutik eta ahokuz; de facto frantziskotarren *Bigarren Ordenako* bere monjentzat propio pentsatua.

Hau sinesten ez duenak aski du Tolosa-ko harri beltzezko gartzela idor itxurako komentuari, kanpotik besterik ez bada begiralditxo bat ematea...

Eta ohartxo bat datei buruz.

Ikusi dugunez, **Santa Klara izendapena** ezin izan daiteke 1253 baino lehenagokoa. Noski.

San Bartolome-ko komentua, Aldapeta-koa, 1244koa da.

Eta *Loreto*-ko aldaera bitxia, 1291koa.

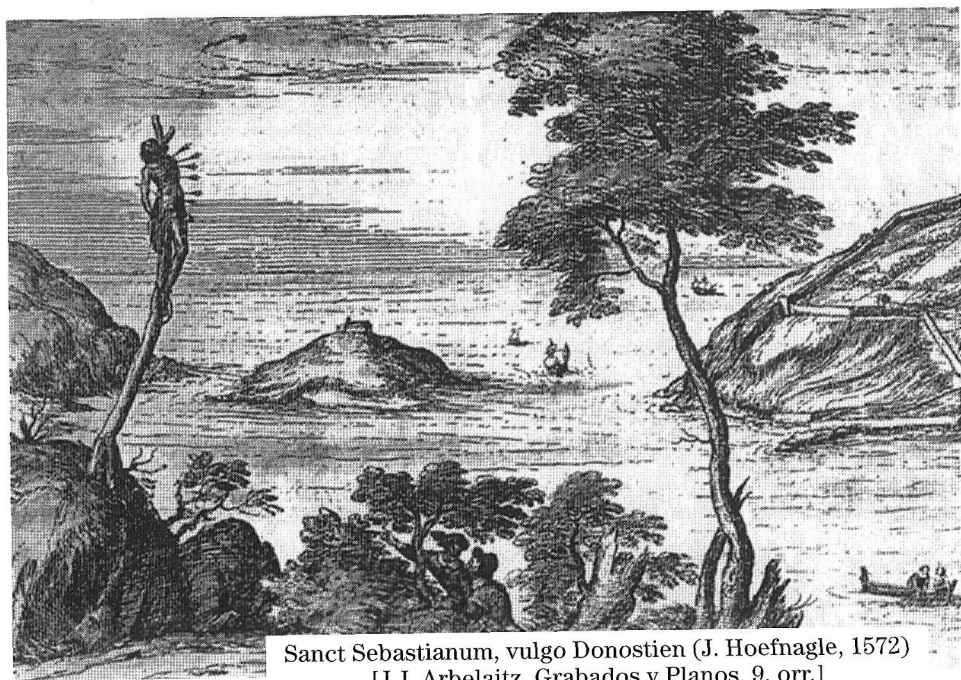
XIII. mendean gaude, bete-betean; alde askotatik Elizak ezagutu duen gailurrik oparoena.

Hots, **Uharteko Ermita** ere (ikus IV.Kap.) garai berekoa da gutxi gora-behera, pittin bat beranduago altxa bazen ere (1362, **Murugarren**)

IV

ERMITA ZAHARRAREN BILA

Sanct Sebastianum, vulgo Donostien (J. Hoefnagle, 1572)
[J.J. Arbelaitz. Grabados y Planos. 9. orr.]

Ermita uhartearen gailurrean agertzen da, eta eraikinak bikuna dirudi (ikus Piñeiro, Orella, Sáez García-ren bilduma, 164, 124-125 planoan; Gipuzkoako Diputazioa, 1994).

Joris Hoefnagle marrazkilariak (Antwerpen 1542 / Wien 1600) bista asko utzi zituen, Donostiako hau barne.

Hots, behin eta berriz idatzi izan da Uharteko Ermita guztiz porroskatua izan zela: bai 1719ko gerlakoan, lehendabiziko aldiz;

eta baita 1813ko gertaereten, Donostia bere %100 an erraustua izan zelarik.

Arrastorik gabe suntsitu zutela-ta, egia ote da? Bai eta ez. Nahiz funtsean EZ erantzun beharko dugunez.

Hona hemen, hasteko, **Peña Santiago** kronikariak idatzi zuena: “De la antigua ermita *ya no queda rastro alguno*; a la que, eso sí, legó su nombre Santa Clara”. (*Las ermitas de Guipúzcoa*, Gipuzkoako Foru Aldundia, 1995; 146. orr.)

Eta gauza bertsua idatzi du **A. Agirre Sorondo** ikertzaile zorrotzak berrikiago: “La Ermita de Santa Clara *quedó totalmente arruinada*” (*Ermitas de Guipúzcoa*, 1994; 154. orr.)

Tamalgarría. Aspaldiko mendeetan Uharteko Ermitak sona handia izan zuela somatzen dugulako.

López Martínez de Isasi lezoar kalonjeak, adibidez, lerro bakan baina mamitsu hauek utzi zizkigun puntu honetaz (1625): “28 –Santa Clara– Hermita en una isleta que está en la Concha de San Sebastián. Está a cargo del convento de monjas de San Bartolomé; y el día de Santa Clara va a ella mucha gente por devoción” (218).

Ermita ez zen txantxetakoa izarien aldetik, aurreko orrialdean berehala hauteman daitekeenez.

Hasiak gara, beraz, Santa Klara-ren Ermita nolazpait kokatzen. XVII. menderako famatua zela ageri da; eta Asisko Klararekiko jaierak, jende asko erakartzen zuela bertara.

Froga grafikorik ezagunenak **J. Hoefnagle** flandriarrak utzi zizkigun.

Saez Garciak eman ditu antwerpendar honi buruz. (Ikus *Documentos Cartográfico-Históricos de Guipúzcoa*, 1994)

1563tik 1567ra bultzatzaile nagusi izan zen **Hoefnagle** geografiaria *Civitates Orbis Terrarum* bilduma seikunaren prestakuntzan; eta, besteak beste 313 lamina miresgarri burutu zituen.

Sei multzoetako lehenengo liburukian, hain zuzen, Burgos ikusten da goiko erdian; eta **Donostia** beherekoan (kapitulu honen has-tapenean inprimatua).

Uharteko **Ermita** *gain-gaine*an zegoela ikusten da argi, plantan L forma zeukan batimendu *bikun* batean; bi batimendu desberdinok elkarri eratxekirik. Koloretan ikusi nahi ezkerro, aski du irakurleak **Juan José Arbelaiz**-en bildumara jotzea: *Grabados y Planos de San Sebastián*, 1993; 9. orr.

Baina gaur egun erreferentzia nagusi bihurtu da J. A. Sáez García, jadanik aurreko lerroetan aipatua (ikus, grabatu honi dagokionez, 124-125 orrialde bikuna, koloretan), eta gure lanari dagokionez, ondoko hauek gailentzen dira (denak 1725 eta 1726 urteetan marraztuak):

168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175 eta 177.

Interesgarriena hauxe: **Plano de la Isla de Santa Clara** deritzona: 177 errepererekoa, 1726ko Maiatzekoa

Eta aurrera segi baino lehenago, eta **Ermita** non zegoen garbi ikusteko (hori baitugu lehenengo erabakizuna), egin dezagun, ezagutzen ditugun dokumentuen artean), nola-halako bilduma labur bat.

Bista asko eta askotan, *gehienetan, gailurrean jarri zuten Ermita*: 1560 (Sáez, “96”); 1777 (“87”); 1780 (“82”), eta abar. **Piralak** ere bai (136. orr., “85”).

Baina sarritan marrazkion fantasia nabarmena denez, ahal dugun guztietan planoetara joango gara.

Eta oro har **bi plano fidagarri** hauek hartu ditugu geure ikerkuntzaren oinarritzat.

Alde batetik, 1979ko Abenduan **Jose Ramon Luzuriaga** Bide-Inginariak Donostian marraztu zuena (1/500). Oraindik gaur ere, puskatu ez direlarik, hortxe daude mahaiak eta gainerakoak. Eta 1956koa baino askoz zehatzagoa da.

Eta hortxe dauka irakurleak, ondoko orrialdean.

Eta bestetik, koloretan, 1726ko Maiatzean **Prospero Verbom** flandriarrak marraztu zuena; eta gure iker-lanean erabat funtsezkoa, kolorezko bidumatxoan.

Plano hau Felix Soto Azkarate Donostiako
Zinegotziaren bitartez lortu dugu.
Eta liburuaren haserako orrialde hauetan ipintzeari
eritzi diogu egokiena.

Uharteko gailurrera igotzea beti izan da zaila. 1726an Verbom-ek argiro esan zuenez: “*inaccessible por todas partes*”.

Lehenengo metroak gainditzea izan da bati arazoa. Goiko belazea, berriz, Ermitaren ingurukoa, leuna, atsegina.

Gure kalonjesak, hala ere, goraino iristen ziren... Eta meza entzuten eta eresiak kantatzen zituzten.

Eta badirudi (plano zaharrak eta modernoak arretaz alderatuz) orduko gorabidea eta gaurko aldapa nagusia, barrukaldekoa nolabait esateko, ez direla elkargandik sobera urruntzen.

Garbi ageri da, hori bai, **Farola** berria eraikitzerakoan (1863-1864) eraberritu eta txukundu zutela antzinako estrata estua. Arreta jar, esate baterako, Lugaritz-tikako foto famatuari (1880 c.a.). (Ikus III. Kap.). Lubiziak eta lur-gorriketak berri antxa ageri dira, han esan genuenez.

Gaur beheko tabernaren gaineko bihurguneraino iristeak ematen zituen lanak.

Prospero Verbom inginiariak, proiektu oso bat aurkeztu zuen “Reales Ejércitos” delakoetan 1726an, 1719ko okupazioaren ondoriozko kalteak erremediatzekotan.

Ondoren datorren Azalpenean (“Explicación” planoan) irakur dai-tekeenez, Uharteko *Iturri Zaharra* aipatzen da: “Agua no les faltaría, al existir una fuente permanente al N.O.” (ik, art. 177, 152. orr.; in *Documentos Cartográficos Históricos de Guipúzcoa*. Zuzendari Teknikoa: **Juan Antonio Sáez García**; arg. Gipuzkoako Foru Aldundia).

“Explicación” izenekoa irakurt-erraza ez delakoan, kopiatu egin dugu 46. orrialdean.

Eta berriro ere arestian egindako oharra errepikatuko dugu: Azalpena ematen duen planoan, beronen behekaldean bilatu behar da itsasoa.

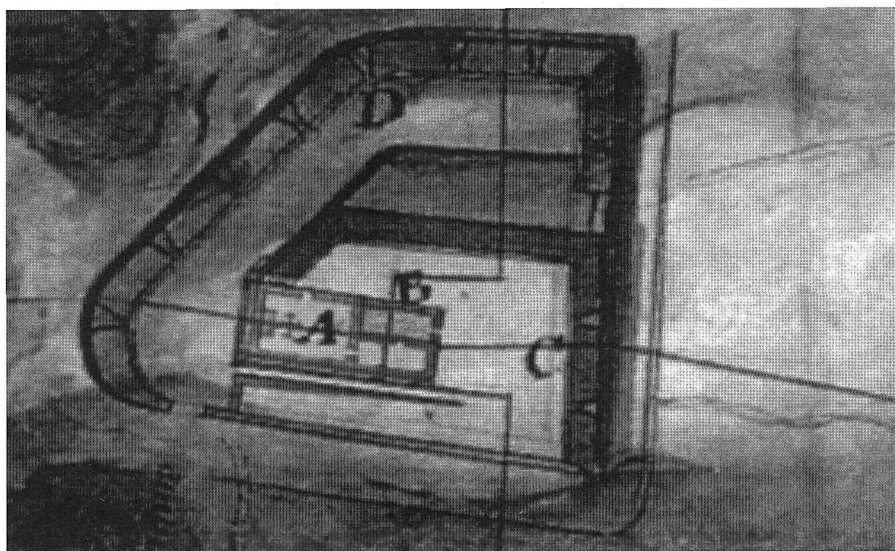
Beste ohar pare bat.

Gorritz agertzen diren batimenduak (A eta B) eraikita zeuden.

C eta D murruiak, berriz, proiektu mailan gelditu ziren (planoan marroiez margoturik)

Ermita inguratuz bateria bat altxatzea proposatu zuen Verbom-ek, kanoi-zuloz hornitua; baita bolborategi bat ere Iparraldewan (E).

Prosupostua: 106.000 erreal-kuarto.

Ikus dezagun Verbom-en planoaren xehetasuna Ermita-inguruaz.

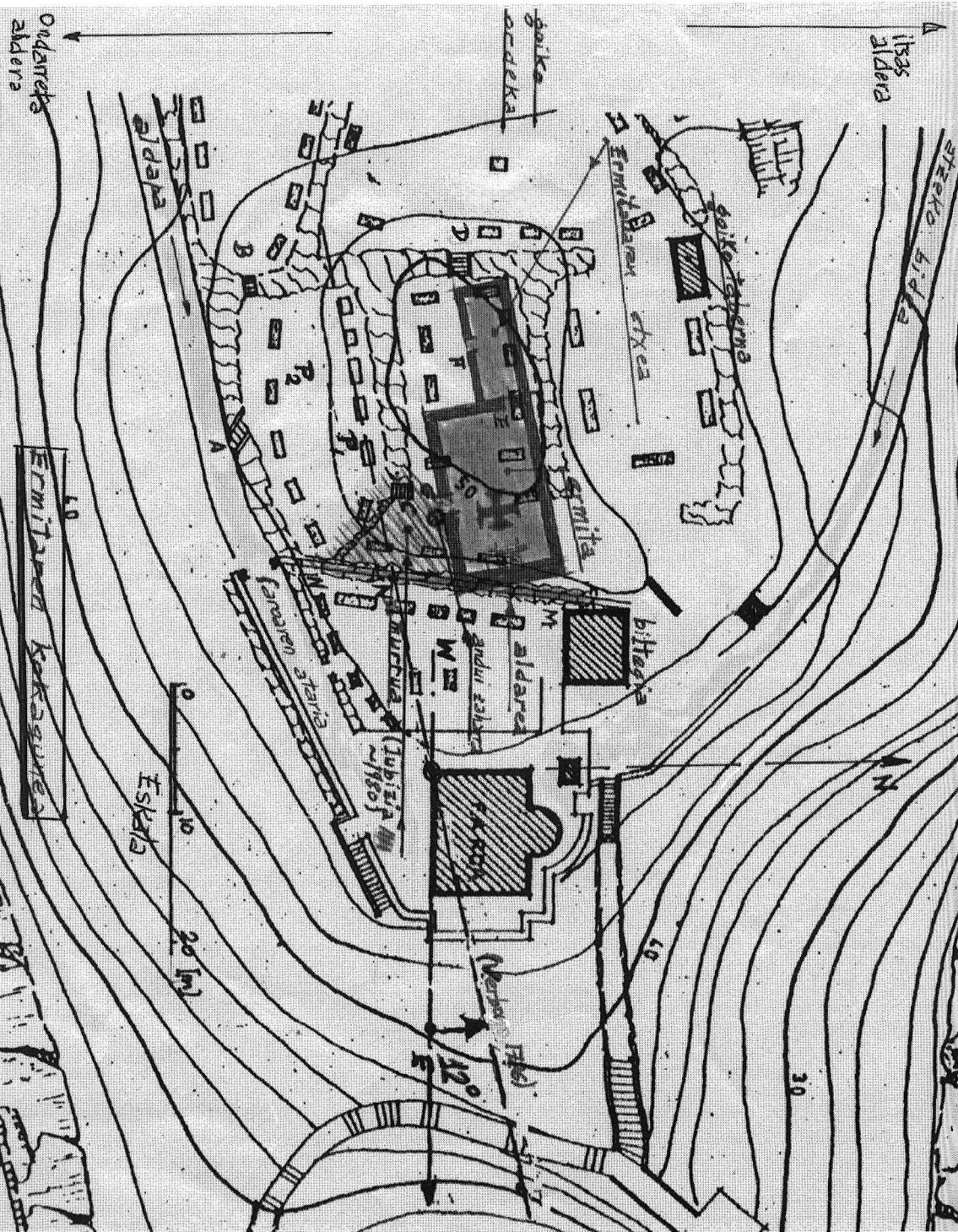
Azalpena

- A - Santa Klara-ren Ermita
 - B - Artilleria - lanabesak gordetzeko proposatzen den barrukia.
 - C - Azkeneko setialdian egin ziren lubakiak.
 - D - Etsaiaren lubakiak iristekotan projektatutako bateria.
 - E - Proposatutako bolborategia.
 - F - Ur laisterrezko iturri etengabea.
 - G - Moila, arrokan zulatutako eskailera.
 - H - Hortixek igotzen da orain harrian barrena iretitako ildotik.
 - I - Itsaso Txikian agrian geratzen diren haitzak (hemen Verbom-en oharra, errakuntza da: ulia beharrean Igeldo adierazi nahi zuen)
 - K - Kai-sarrera.
- E, F, G,... erreferentziak ikusteko, 4. planora joan behar da.

Hortaz, gain-ezarketa egiteko, bi plano: 1971koa eta 1726koa.

Orain eskala-trukea egin behar da 1726koan; eta orduan *Ermita zaharra* gaurko planoaren gainean ezarri (1971koa). Badakigu toesa batek 1,95 metro dituela.

Horrela egin dugu, eta ondorioa harrigarria izan da.

Geronek prestatutako “*Ermitaren kokagunea*” planoan horretan ikus daitekeenez, edonor zurtuta uzteko modukoa izan da bion arteko bateretasuna.

Hura zirrara!

Bai Ermita, bai Mendebaldetik erantsita zegoen Ermitauaren etxetxoa, baita itxuraz inora ez bide daramaten eskaileratxoak ere, argi itsugarritan blaiturik agertu zaizkigu.

Gutxitan senditu dut mementu haietako zauskada: 270 urte joanik ere, dena zehatz kokatzen!

Lortu dugun gain-ezarketa planoan berehala uler daitekeenez, handia zen Ermita. Hoefnaglek errealismoz egin zuen bere lana.

Eta Donostiako batimendurik zaharrenetakoa gainera.

Eta erabat hetsia Ipar et Ekialdetik.

Hortaz, gaur egun *goiko tabernatik gora* doan zurezko eskailera ez da zaharra. Pareta itsu batera eramateak ez luke funtsik. Eta 1971ko planoan zurezko eskailera horren arrastorik ez egoteak, ondorio berera garamatza.

(Ikus zurez eta soka lodiz gauzatutako eskailera hori ondoko orrialdeetan).

Ermita erre ondoren gelditu den basamendu hori (harrigarriro gordea), hemen batzutan *goiko talaitxoa* deituta, guztiz funtsezkoa izan zaigu Ermita zaharra kokatzeko.

Ermitak izari hauek zituen: 13,25 metro luze, 8,00 metro zabal. Eta zabalera, hortaz: $S=106,00$ metro karratu.

Ermitauaren etxetxoak, berriz, 9,25 m. x 4,00 m.; $S = 37,00$ metro karratu. Ez zen, jauregia! Eta neguak, segurki, goxo ez bereztat... Nahiz Iparraldeko pareta itsua izan.

Ermitau hori frantziskotarra izaten zen normalean.

Aldarea, berriz, Ekialdeko pareta itsuaren kontra jarria, 2,80x1,20.koa.

Bisitariak, beraz, **Hegoaldeko atletik** sartzetakoan, eskuin aldean topatzen zuen.

Zenbait grafikoren arabera, **Ermitak** kanpai-horma zeukan (erd. espadaña). Donostiara begira, nolazpai esateko (berrikus **Torrelliren** planoan).

Santa Klararen Ermita *gain-gainean* zegoen. Heina: +50,00 inguru. *MN* murruren gainean.

2001an ateratako argazkietan (Faroaren ondotik, Hegoaldera begira), ongi konpreni daiteke Ermitaren murrak nondik abiatzen ziren gorantza.

Oraindik ere, nahiz kaxkarturik eta lizundurik, topatzen ditugun harmailak (**A** letrakoak gure planoan) **Ermitara** bideratzen zuten.

Poz paregabea nirea hau guztia piskanaka ulertzean. Kezkatan eta urduri emandako ordu piloaren mailakoa!

A harmailadi motxak (5 koska) **P2** zabaldunera zeraman erro-mesa; eta hortik **P1** zabalunera.

Eskuineko hormatxo baten ondotik (azkeneko urte hauetan lubizi batek desagertua), **C** eskailerara irits zitekeen (ikus **Luzuriagaren** planoan); eta hau igota, **Ermitako atari** nagusira hel.

Hortik Mendebaldearuntz doan ezponda zaharra, gaur landarez eta zuhamuskaz mukurru, Ermitaren mugaren lekuko dago.

Lur-mogimendu horren froga **MN** murrua bera dago (Faroaren Mendebaldean dauden mahaien ondokoa).

Arrailduran (egurrezko eskudelaren azpian) eta harri mokorren kolore-desberdintasunean, egondako lubizia ezagun da.

Bidenabar, *goiko ordeka* aurkez dezagun.

Aspaldiko denboretan **Ermitaren atzekaldea** izana.

Eskuin aldera joanda, 5 harmaila igo **Dtik**. Eta Elkarteko Adiskideek erdaraz *Campa del Olivo* deitzen duten zelaitxora iritsiko gara.

Ermita hortxe zegoela jakinda, zergatik ez *Ermitagaña* deituko? Horixe da nire idarokitzapena behintzat.

Goazen orain *ohar botaniko* batzuk egitera.

C puntuan aurkitzen dugun **makal anduia** oso oso zaharra ezin izan daitekeela esan digute teknikoek.

Baina, hau bai, *balitekeela* 1813an hantxe bizirik zegoen makalondo zaharraren *kimu berriago baten arrastoa izatea*.

Eta hipotesi honek balio handia du guretzat.

MN horma-gainetik 7,00 metrora dago; eta, hain zuzen, E-W norabidean gelditu den hesiaren ondoan.

Ermitako ataria Cn zegoen. Eta atalgunetik aldarearen hormaraino... 7,00 metro daude.

Honek beste *mixterio* bat argitzen digu. Zergatik hortxe, C puntuan, sekulako anduia? Uhartean ez baitago zuhaitz handirik.

Planoak berrikusiz hau ageri da. Eta atea makalondoaren ondo-ondoan ematen du.

Bigarren makal bat (berau gaur bizirik, eta Mendebalderantz joanez 0,60 m. enbor-diametrokoa) G puntuan dago. Atearen tartea pasa, eta segituan.

Badirudi hor, alde banatan, bi makalondo zeudela.

Ermitaua, bestalde, Etik, barrukaldetik, kanpokaldera irten gabe, sar zitekeen Ermitara.

Ermitara sartzeko, hitz batez, bi modu zeuden:

1 / *Goiko ordekatik*, eta Ermitauaren etxetik;

2 / *Erdiko aldapa nagusitik gora*, P1 eta P2 zabaluneetan barrena, eta C eskailera igo, eta atari nagusitik.

Baina itzul gaitezen gu geure harira eta plano nagusira, eta Cko andui zaharrera.

2001ko Irailaren 21an, goizeko 9etan (itsasaldiak markatu baitzigu ordua), bisita *botaniko* bat egin genuen.

Eta arestian emandako iritziak goiz hartako ondorioak izan ziren.

Anjel Isturitzek eraman gintuen bere ontzian. Bera da, aspaldidanik, *Kaia-Uharte*a lotura bermatzen duena.

Bera barne, lau lagun joan ginen. *Bi botanikariak* hauek izan ziren:

– Antton Gómez Lorente adiskidea. Arabarra, Diputazioko basozaina.

– Pako Garin, aholkulari buru gisa jokatu zuena.

Uhartean berez sortutako zuhaitz handirik ez dagoela. Ezer sortzekotan, makalondoa (*Populus nigra*). Baina zuhaitza hilez gero, ehun bat urtetan, *usteldu egiten dela zura*; eta hortaz *desagertzen*.

Berez Uhartean sor daitezkeen zuhaitzak hauek direla: gurbitzak, zumarrak eta erramuak.

Badirudi, beraz, Ermitak bi makaldondok babesten zutela.

Argitzapen topografiko pare bat orain: Uhartean gora doan galzadarritzko estrata, bere horretan, 1864koa dela.

Hots, plano zaharrak zehazki ikertuz gero, hau ondorioztatzen da: Ermitara igotzen zen bide zaharra ere, hortixek zihoala.

Eta beste hau. Berwicken okupaziokoan, porroskaturik gertatu zen Ermita. Baina zazpi urte beranduago Verbomek marraztu zuen plana ikusita, eta gain-ezarketa tentuz egin ondoren, lehengo bati-mendu bera berreraiki zutela. Eta 1723an zutik zegoela berriro.

Aurrera baino lehenago, erakuts ditzagun orain argi emale gerta daitezkeen lau foto hauek.

Hasteko hau: gaur egun *goiko tabernatik* gorantza (eta Hegoalderuntz) doan eskailera bitxia.

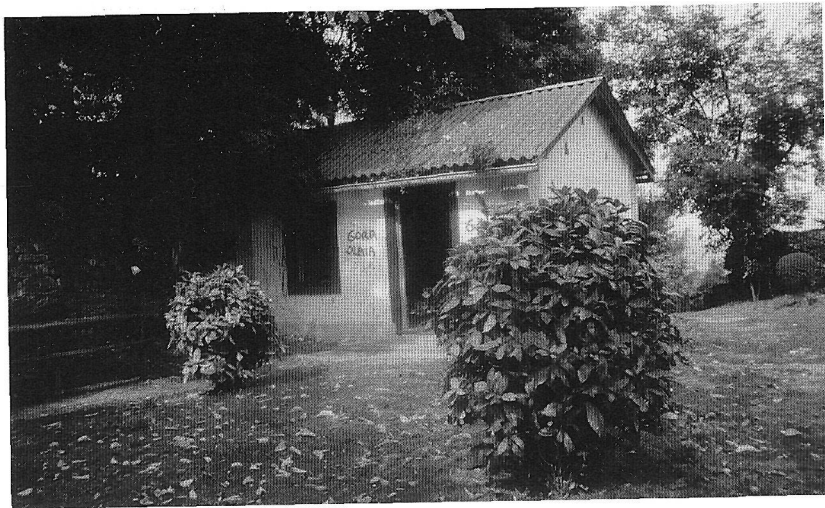

Ondoren *Fototeka*-ren bidez lortu dugun biltegi zaharraren irudia (434-34 (71535-8)).

Ondoren, Biltegia gaur. Burdinazko berja desagertu egin da. Eta lekua tresnategi bihurtu da.

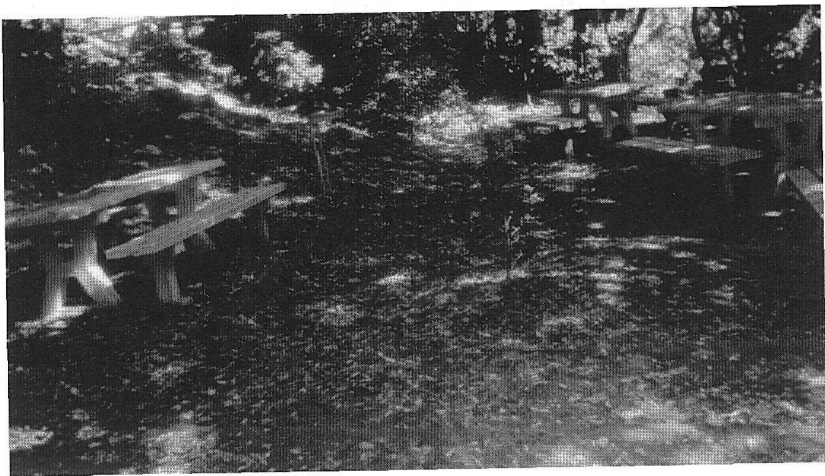
Pareta txurian "Gora Olaia" hitzak irakur daitezke. 2001ko udan (argazkia egin baino lehenago) hildako Olaia Castresana euskal militantea oso Uhartezealea baitzen, beraren familia guztia bezala.

Laugarrenean, berriz, 1980 inguruko lubiziak desitxuratu zuen eskualdetxoa agertzen da.

Argazki honetan ozta-ozta ageri, harri mokrrezko ilarak agertzen dira, askotan paralelo (tarteak 0,80 metro). Irola fundazioak dirudite tarteka. Edo-ta hilobi aztarnak. Edo gela hextu ziztrinak.

Gerrako barruki aztarnak ote dira?

Bi aldiz egon da Santa Klara setiatu-rik. Hortaz, noizkoak ote dira harri ilara horiek?

Lazaretoak datozkigu burura.

Murugarrenen ikerketei esker badakigu. Uhartea *desterratu leku* izan zen: izurridunak, presoak, eta abar, hantxe zituzten *herio-
tzak lizentzia eman arte* ...

Desterratutako horiek P1 eta P2 zabaluneetan gerizatzea, nor-
mala litzateke: eguteraan, eta haizeetatik Ermitak berak babesturik.

Zein setialditakoak ote dira?

Gaur badakigu (Antonio Idiáquez ~J.I. Telletxea Idigoras, 129; in *San Sebastián 1719– Asedio del Duque de Berwick*) 1719ko Uztailaren 14-15 gauean, gogor eraso zutela Uhartea Arrobi-tik. Eta Uhartean zeudenek erantzun egin zietela *con sus mosquetes y cañoncillos*.

Eta biharamonean *nueve varcasas ynglessas lo intentaron en bano, por haver sido obligadas a retirarse*.

Nonbait egiten zuten lo soldadu haiek; eta nonbait lortzen zuten edateko ura (gogoan har *Iturri Zaharrari* buruz dagokion kapituluan agertuko dena).

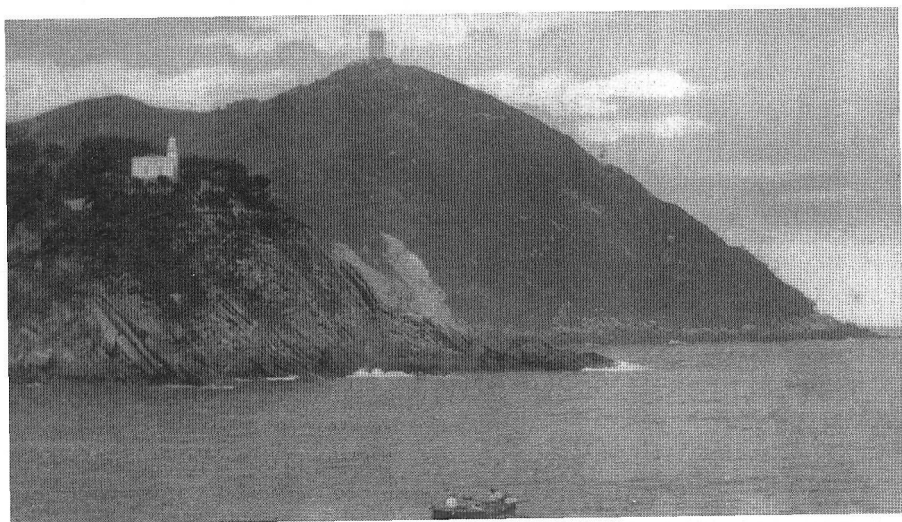
Bestetik 1878ko plano batean, eta 1813an egindako lan militarren ondorioz, 3 kanoiren aztarnak topatzen ditugu.

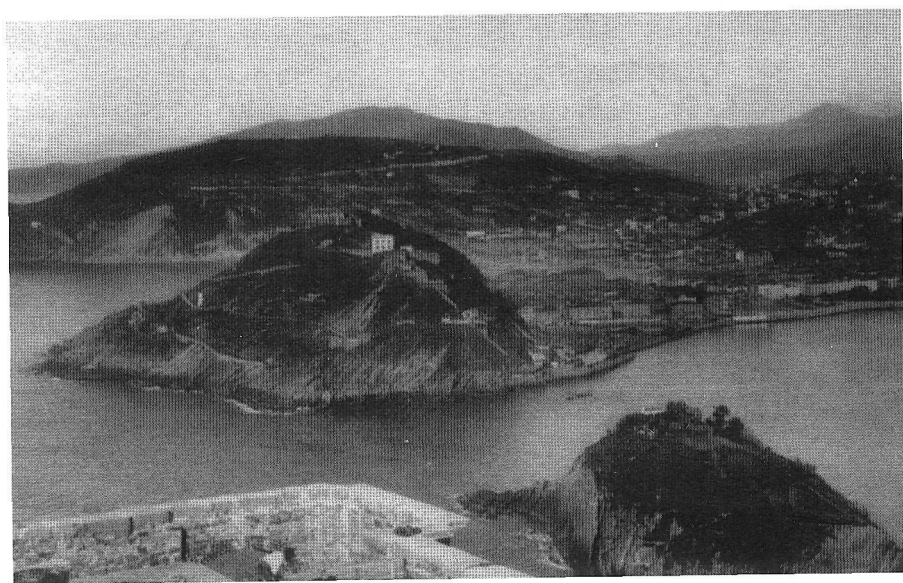
Uhartea 1915 urtean (Fototeka, 324.52 (H. 112)).

Santa Klararen bilakaera argazkitan

Lehenengo honetan (c.a. 1900) Dorretxeak solairu bakarra du; eta Arrobiko Farola zaharra oraindik ikutu gabe.

Eta beste honetan 1912ko itxuran (Arrobiko lanak hasiak dira). Baina Urgull-peko *Pasealeku Berriaren* lanak (1915) hasi gabe.

Ohar batzuk orain Uharte erlijiosoari buruz.

Zenbat meza ematen zen Uhartean? Noiz?

Erantzun zehatzak eman ditzakegu gaur.

Elena Legorbururi esker (*El Monasterio de San Bartolomé*, 83) hau esan dezakegu: 1839ra arte, Donostiako Monastegian 223 meza arrunt ematen zirela. Kantatutakoak, berriz, 37 ziren.

Hauetako bat Uharteko Ermitan ematen zen: Santa Klara egunean. Alegia, Abuztuaren 11an (haseran 12an izan ondoren).

Ez dakigu noiz arte. Ermita 1813an erraustua izan zelako.

Kronikariek kondatu digutenez (Ordóñez-en lerroak berrirakur), San Bartolomeko Agustindar Kalonjesak txalupaz abiatzen ziren Kontxako hondartzatik, eta Uhartera iristean goruntz abiatzen.

Lehorreratu artean, Monastegiak bere kanpaiak entzun erazten zitzen. Eta Uhartean meza entzun eta bezperak kantatu egiten zituzten.

Segidan, *goiko ordekan*, eta egun luzean barrena (Abuztuan) txistua eta danbolina jotzen ziren.

Bi galdera amaitzeko.

Noiz eraiki zen Ermita?

Puntu honi buruz A. Luis Murugarren Zamora historilari jakintsua dugu oinarri nagusia: *La ermita de Santa Clara es de 1362. (Bol. Est. Hist. de San Sebastián, 30, 380-381-382. 39 oharra).*

Besterik ba al dakigu ziur?

Hona hemen, beti ere Murugarren berari esker, xehetasun bitxi hau (1581ko Apirilaren 9ko dokumentua), Donostiako Udalaren berri emanez. Pasarte nagusiak hitzez hitz kopiatuko ditugu: *que el responsable de la Puerta Principal Sebastián Novillas, y demás ..., tengan mucha vigilancia y cuydado e no dejar entrar ninguno de los sobre dichos marineros por mar ni tierra ni ropa alguna de ellos ni otra jente ni mercadurias, qual biniere de la Andalucía ni Lisbona; y que luego se haga trastejar (retejar nuevamente) la hermita que está en la ysla de Santa Clara, y por élla su puerta y cerraja; y que todos los marineros y jente que biniere de dichas partes se eche a la dicha isla... y encargaron a los señores jurado Guarnizo y regidor Antonio de Ameztí que adrecen la dicha hermita y pongan el maderamiento, puertas y teja que hubiere menester... y salgan de dicha villa (= S.S.) y su*

jurisdicción o se bayan a encerrar en la ysla de Santa Clara, y no salgan de élla asta que por sus muertes tengan lizenzia...

Hil arteko desterrua jasateko lekua zen Santa Klara XVI. mendean...

Ermita agerian, eta zaindari eta lekuko bakarra (uste dugunez) ermitaua zegoelarik...

Eta orain bigarren galdera, nik planoen gain ezarketa asmatu baino aisa lehenago adierazia. Alegia:

Non zegoen Ermita?

XVIII. mendean, hitz hauek utzi zizkigun lekuko aparta izan zen Joaquín Ordóñez historilariak:

Hay una isla, a poca distancia del castillo, que se llama de Santa Clara. Donde está en lo más alto una ermita bajo la advocación de dicha santa.

Es toda la isla del Monasterio de San Bartolomé. En ella se dice misa cantada de orden.

Y a expensas de dicho Monasterio, aquel día hay otras muchas misas. Y entre año su estipendio suele ser por lo menos un peso fuerte, desayuno y barco pagado.

Todo el día de Santa Clara hay también tamboril y bolos; y todo lo registran con sus catalejos las señoras de San Bartolomé, las del Antiguo y las de Santa Teresa.

Es más reducida esta isla, y más baja que el castillo. Y entre isla y castillo hay como un tiro de fusil.

Pasan navíos por grandes que sean para entrar en el muelle, porque es un canal muy profundo.

(San Sebastián en 1761. Descripción de la ciudad, sus monumentos, usos y costumbres.- Ed. Ayto. de San Sebastián, 1963; 45-46).

Miguel Angel Sánchez Terry-ek ere bere bidetik Ordóñez-en esanak berretsi ditu: (el Faro de Santa Clara) *situado en la parte más alta de la Isla, se levantó junto a las ruinas de una antigua capilla* (ik. *Faros españoles del Océano*, 1999; 22).

Zehazki hitz eginda, ordea, Ermita zaharraren hondakinak baino metro batzuk (3,00 batez beste) beherago eraiki baitzen Faroa.

Egin dezagun aurrera 90 urtez.

1813ko Ekainaren azkeneko egunetan, eta berehala bide zetorren erasoaldi anglo-portugesari aurre egiteko, **Rey** frantses jeneralak Donostia okupatu zuen.

Santa Klara ere bai. Eta bertan **25 soldadu** kokatu zituen, eta **Ermita** gotor-leku gisa moldatu zuen; “envahisseurs” delakoengandik babesteko.

Uztail osoa eta Abuztua ere ia osoa, horrela joan ziren. Eta Donostian, halako menia faktikoan pasa zituen; nahiz, beldurrak, noski. Anglo-portugesak Lesaka aldean zeuden, zai.

Abuztuaren 26an barealdi hura *etetea* erabaki zuen **Wellington**-ek. Eta, gureari dagokionez, **200 soldadu** bidali zituen **Santa Klara**-ra. Bertako goarnizioa (25 soldadu, arestian idatzi dugunez), preso altxatu zuen eta Iruñera bidali. Eta bertako **Ermita** (zutik oraindik) gotorleku txiki bihurtu zuen.

Baina **Wellington jeneralak** Abuztuaren 31an, Donostia osoa okupatzea erabaki zuen. “Garbitu” egin nahi zituen bazterrak; eta **Uharte**a eta **Ermita** ere bai.

Eta horrela izan zen. Hiria erre zuten gupidarik gabe.

Eta Uharteko **Ermita** zaharra ere bai.

Donostiako batimendurik zaharrenetakoari (1362), agur betirako.

Uharteko bi tabernak

Hasteko, hemen du irakurleak *goikoa*.

Hots, puntu hau hasteko: *goiko taberna* deritzoguna ez dela beti hor egon.

Zenbait urtez biltegia (“almacén”) izeneko barrukian egon zela, Faroaren ondoan. (Berrikus *Kokagunea* izeneko planoan).

Gero, 1964-1979 urteetan, Karlos Marinek atxeki zuen.

Eta 1979an Luis Fernández Matak hartu zuen, hiru lagun gazte-ekin. Orain dela urtebete utzi arte.

Beheko taberna, berriz, Jose Luis Ceballosek atxeki zuen luzaz.

1997an Luis Fernández Matak (eta Nerea Bazo beronen emaztearekin), orain arte baliatu izan duelarik.

Eta, zer nahi duzue nik aitortzea?

Goiko tabernak, arestian ikusi dugunak, bazuela bere poesi punttua. Luisek prestatutako *massiel* mekaniko bitxi hura, eta ikurriña, eta itsaso zabala atzekaldean, eta zuhaitzak eta zuhamuxkak. Taberna hura *basatia* zen.

Beheko taberna hiritarra, aldiz, homologagarria, modernoa, mixkina, dutxen eta parasolen artekoa, ez dagokio Uharteari.

Nahiz (hau ere esan behar da) mainu-leku *aparta* izan. Irailean batez ere; itsasoko urak tabernako zorua eta bezeroen oinak etengabe bustitzen dituelarik.

Beheko tabernak, azkenik, ez du mahats-parrarik.

Hots, *goiko tabernan* (irakurleak eskainitako fotoan egiazta dezakeenez), *ezker aldean*, badago mahats-parra bat.

Baditu Uharteak pikuak; eta usain berezi eta sarkorra ematen diote eguratsari.

Baina mahatsondo hori ere badu. Eta honek ale goxoak ematen ditu. Tabernako barraren gainean, hain zuzen.

Eta mahats-parra horrek... Nafarroara eramaten nau, ezinbestean. *Gesalatz* ibarrera. Muetzen preseski, etxe famatu bat baitago: *La Casa de la Parra*.

Karlisten artean leku sakratua. Don Carlos biak, Aitonak eta Bilobak, mahatsondo haren gerizpean babesten baitziren.

Putzu nobela idatzi nuenean (ikus 230. orr.) zuhaitz sonatua eza-gutzera joan nintzen. Ihartu berria zen bertakoek azaldu zidate-nez...

Eta nork bere temak ditu, eta nik ere neureak.

Eta nahiz *Uharteko goiko taberna* ez izan, dotorezian eta kastan, *Ulibarri*-tarren jauregi ederra, esan beharrik ez dago... hala ere gure txabola kaxkar horrek badauka, eduki, bere... mahats-parra.

Eta mahatsondo hori inoiz ihartuko balitz, ez litzateke izango guk ezagutu dugun eta sagardo botila bat edanez dastatu genuen *goiko taberna hura*.

Ez naiz ni, hain zuzen, euskal karlismoaren gurtzaileetakoa. Ez horixe.

Baina Muetzen nafartarrek, eta euskaldun askok eta askok, eza-rritako esperantzak, ikutu egiten naute.

Gure arbasoek lurralde eder haietan senditutako zirrara, nigan ximiko izkutu bihurturik, ezin uxatuz.

Gorago zegoen Ermita gaurko *goiko taberna* baino.

Horregatik gaur, goiko talaitxotik *goiko tabernara* joateko, *jaitsi* egin behar da.

Verbomen planoan ikusi duguna, argiturik gertatzen da.

Amaitzeko lau foto eskainiko ditugu zuri-beltzean.

Lehenengoan Farorako sarrera ikus dezakegu, erdiko aldaparen amaieran. Fotoa Ekialde aldera hartua dago. Heina: + 44,50.

Atzekaldean Dorretxeko leiho bat errepara daiteke, ezkerretan.

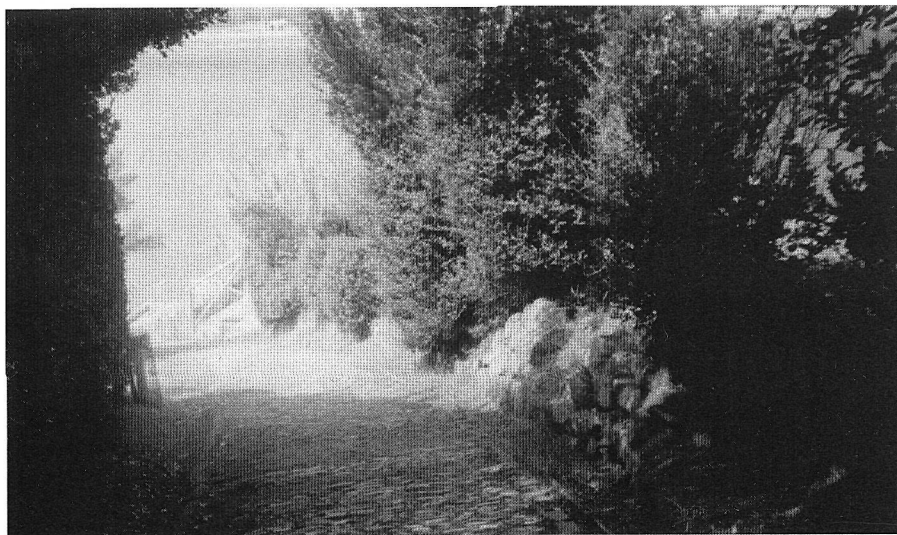
Ermita, berriz, ezkerreko murraren gainean egon zen.

Zutarri horietan, bestalde, atarikoak, burdinazko kuntzeak daude. Herdoildurik. Ez baita harritzekoa: 1864ez geroztik, 137 urte joan dira. Haize zakar eta kresal giro latzean.

Bigarren honetan, berriz, aldapan beherako hasera ikus daiteke.

Fotoa Mendebalderantz begira hartua izan da.

Arribizketako bokale edo harraldeaz bestaldera, *Tenis* aldea agertzen da.

Hirugarren honetan erdiko aldapan behera goaz. Aurreko fotoa baino gorago hartu da bista hau.

Eskuin aldean dauden harmaila horiek, *Ermিতara* eramaten zuten.

Gaur, berriz, *goiko ordeka* edo talaitxora daramate

Hain zuzen ere, *goiko ordeka edo talaitxo* horretantxe (alegia, *Ermitaren* zorua egon zen heinean) ospatu ohi da urtero, meza batez, Santa Klararen Eguna, Abuztuaren haseran.

Aita German Arrizabalaga ikus dezakegu. Karmeldarra, azkoi-tiarra, batzutan etorri izan da Uharteko ospakizun horretara.

Uhartearen xehetasuna.

Inginari militarra; Carlos Ag. Giraud.

Plano Magistral: 1776 jun. 3.

In "Documentos Cartográficos Históricos de Guipúzcoa", II, 1999, San Sebastián.

Egileak: J. Gómez Piñeiro / J.A. Sáez García - 156/157 orr.

Harritzeko argitasunean ikus daitezke:

- Ermita zaharra
- Ermitauaren txabola (hauek gorriz)

Gaur ermitagaina eta goiko zelaia beteaz, 10 lursail agertzen dira, berdez; ermitauak nekazaritza-alor gisa erabiliak (4+3+3).

(Ikus kolorezko bilduma).

V ITURRI ZAHARRA

Iturrirako bidean

Verbom-ek idaroki bezala (1726) iturri honek garrantzi militar handia izan du mendeetan zehar.

Eta hormaren egiturak, sendo eta arretaz egina, eta gero ere ongi zaindu izanak gauza bera adierazten dute.

Donostia plaza militarra izanik, aspaldidanik zekiten *Santa Klara Uhartean ur arazorik ez zegoela*.

Mendebaldean, "Arruegi" parean, *Arribizketa*-ko bokalean, iturria ezagutzen zuten aspaldiko kronikariek.

Hemen sarri aipatua dugun Verbom-ek bereziki, hauxe utzi zuen izkiriaturik:

F - Fuente de agua dulce perene (1726).

Eta, Faroko pozaderak salbu, horixe izan zen bertako ur laisterrezko hornibide bakarra 1956ra arte. Donostiako ura Uhartean erabiltzea gero urte honetan hasi zen.

Hots, guk egindako fotoetan ageri denez, gaur ere, xirripa urria besterik ez bada ere, **Iturri zaharra** hor ari da, taigabe, gure fotoetan egiazta daitekeenez.

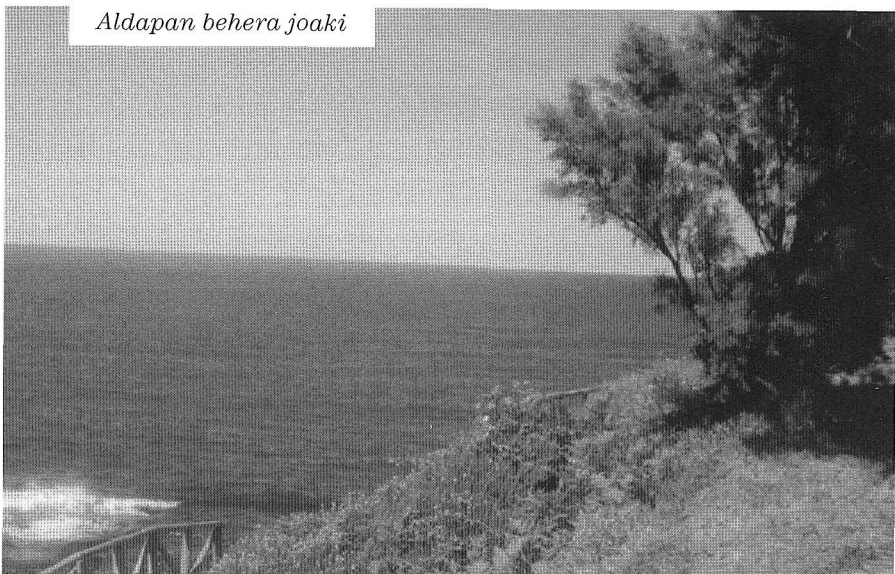
Iparraldetik beheruntz doan bideska (tarteka bidezior, tarteka eskailera saila), oraindik ere, jakin minez, inguru hartara hurbiltzen diren bainuzaleek dastatzen dute. Nik neuk ere bizpahiru aldiz hartua dut. Gusto txarra ez du!

Azkeneko tarte, benetako eskailera, alegia, behera eta urmahelerraino iristen dena, arriskugarri dago. Maiz oso heze egoten delako. Eta eskudelik ez duelako.

Hiru sail ditu, goitik behera zenbatzen ditugularik. Lehenengoak 11 maila, gero 17 maila, eta azkenik beste 11. Guztira 39. Eta txarrak.

Aisa soma daiteke bai *Ermitauak*, baita ondoko urteetan *Dorrezainak* ere, neguko gau euritsu eta haizetsuetan (itsasertz honetan arruntak, egia esan), bereak eta asto beltzarenak ikusten zituzkeela ur bila jaisten zirenean.

Aldapan behera joaki

Iparraldean itsaso zabala.

Argazkiaren eskuin aldetik, *Faro-rantz* doan “atzeko bidea” (Iparraldekoa); ozta-ozta ageri aurreko fotoan, eskuin aldeko angeluan preseski.

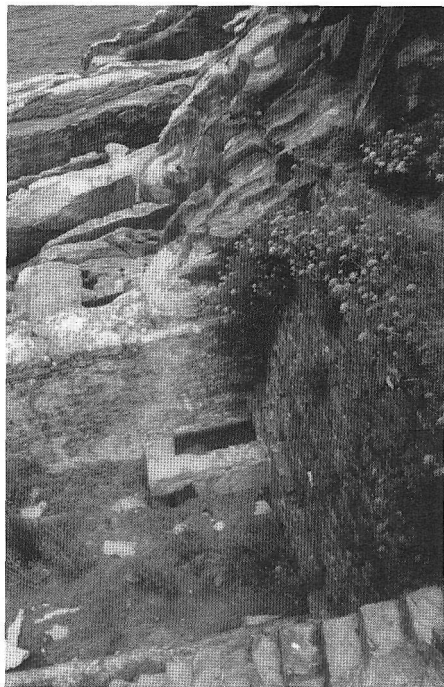
Iturria gaur (1997)

Ipar (= ezk.) eta Ekialde (= esk.) inguratzen duten horma zaharrak ageri dira, harri gogorrean.

Ur-biltegiaren inguruetan, berro ugari egoten da, ur geldian blai.

Iturri Zaharra-ren ondo-ko zabalune urtsuan, belarra eta beste sortu dira istiletan.

Fermin Muñoz Etxabegurenek Donostiako *iturriei buruz* argitaratu berria duen *Edateko ura Donostiako historian* liburu dotore zehatzean (elebiduna) ohar txiki bat dator Uharteko Iturriari buruz. Baita foto bat ere; erabat hemengo bildumatxoan sartu dugunaren antzekoa.

Beheragotik, iturriaren altzoa ikus daiteke (dena belar-gaisto); eta eskuin aldeko txokoan, arretaz begiratzuz, iturriaren urmaheltxoak.

Bidea harmaila andana bihurtzen da.

Gain borobildua duen murrutxoak, garaikidea dela pentsa daiteke, eta XVIII. mendekoa, beraz. Sáez Garzia jakitunaren iritzia zai gaude.

Guk, dena dela, okupazioei buruz ari garelarik, mintza gaitezen biotako lehendabizikoaz.

1719koaz, ordea, ezer gutxi genekien orain arte.

Gaur, berriz, **Telletxea Idigoras**-en aurkikunde eta argitaraketaren ondoren, xehekiago ondoriozta dezakegu 1719ko udan, *soldaduen beharrak asetzeko, Iturri Zaharretik* edan zutela ausarki eta ezinbestean (ik. *San Sebastián 1719. Asedio del Duque de Berwick*, Dr. Camino argit., "Monografías", 51. zb., 2002).

1719ko Ekaineko azkeneko egunetan, *Uharteak gotortzea* erabaki zuten Donostiaren defentsa gidatzen zutenek. Eta La Motak (Gazteluak, alegia), **Alzibar** Maiorra bidali zuten Santa Klarara (oroitarri bat merezi luke oiartzuar saiatu honek!)

Berau *Uharteak* lehorreratu zen Azpeitiko 3 *konpainia*-rekin; eta Uztailaren 4rako gertu zeuden gure giputz haiek guduan hasteko.

Eta egun berean (VII - 4), ingelesak saiatu ziren. Horretarako frantses granaderoak osatutako 9 *konpainia* erdian kokatuz.

Ontziek taigabe desarratzen zituzten beren 150 *kainoiak*, ezker eta eskuin. Eta gauza bera egiten zuten Kontxatik eta Ondarretatik.

Azkenean, eta ordu t'erdiz latz borrokatu ondoren, uxatu egin zituzten erasotzaileak.

Egoera hartu behar da kontutan. Espainiaren kontrako elkarte internazionalak (Ingalaterrak, Austriak eta Frantziak elkar harturik), Donostia okupatu nahi zuen (berau mementu hartan gotorleku fama-tu); eta horretarako La Mota-ko militarrek, *Santa Klara* menderatzea esijitzen zuten.

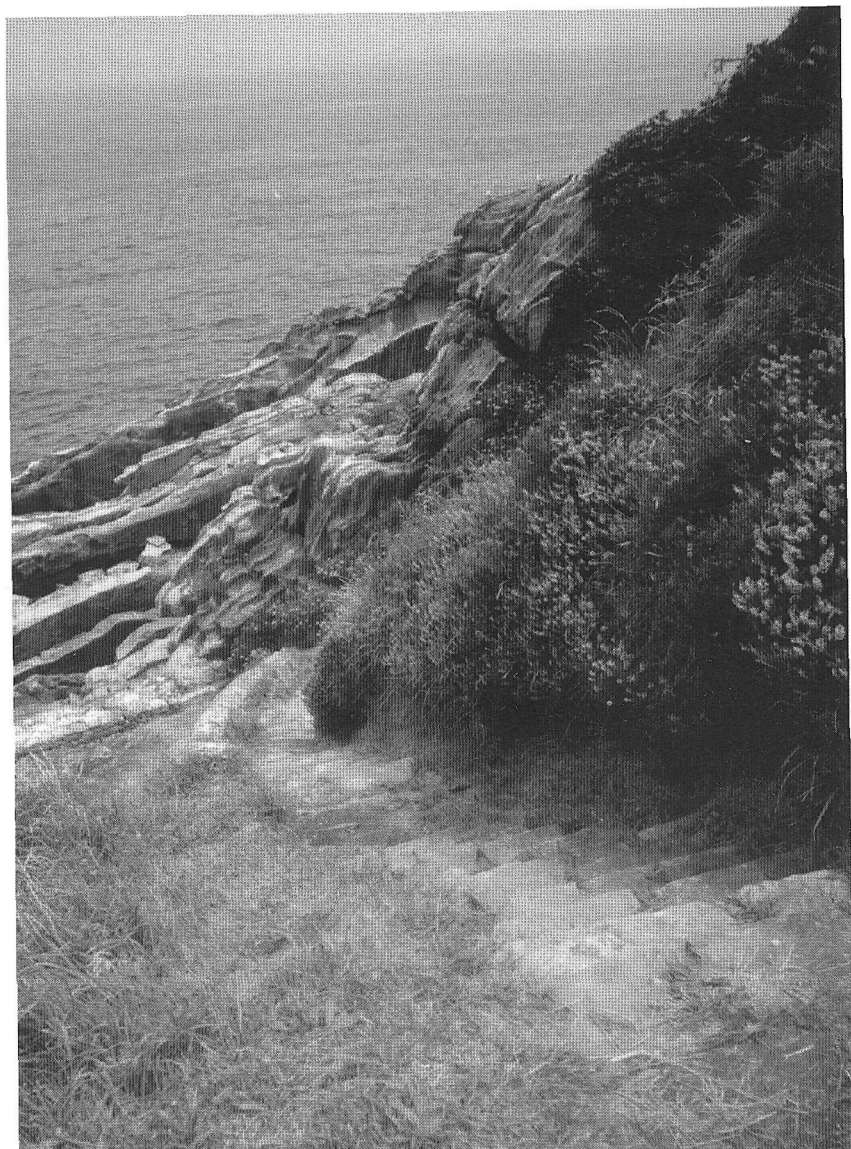
Etsaiek *Igeldo (Arrobi)* gotortu zuten, trintxerak eraikiz; eta hauetatik *Santa Klara* fusil arraiadunez erasoz.

Uharte-koek gogor erantzun zieten *inbaditzaile elkartuei*, zituzten mosketeak eta kainoitxoak etengabe erabiliz.

Gauza bat atxeki behar du irakurleak gogoan, gerla hau ulertuko badu.

Donostia, Gipuzkoa, Espainia, “gureak” zirela. Ingelesak, Austriarrak, Frantsesak, berriz, “etsaiak”. (1719ko gerla honetan bakarrik, noski. Gerlatik gerlara, errege-ezkontza edo eliza-buldaren bat aski baitziren, etsaiak lagun, eta lagunak etsai derrepente bihurtzeko...)

*Uharte*a, nolanahi ere, dexentetan gertatu zen okupatuta. La Mota-ko militarrek etsaiez “garbi” ikusi nahi zuten Santa Klara; eta ez, inolaz ere, politikarien erabakien arauera, Donostiako “zaindari” saildu eta legalen menpeko.

Iturrirako bidea berehala erpintzen da, eta bideska harmaila-sail bihurtzen.

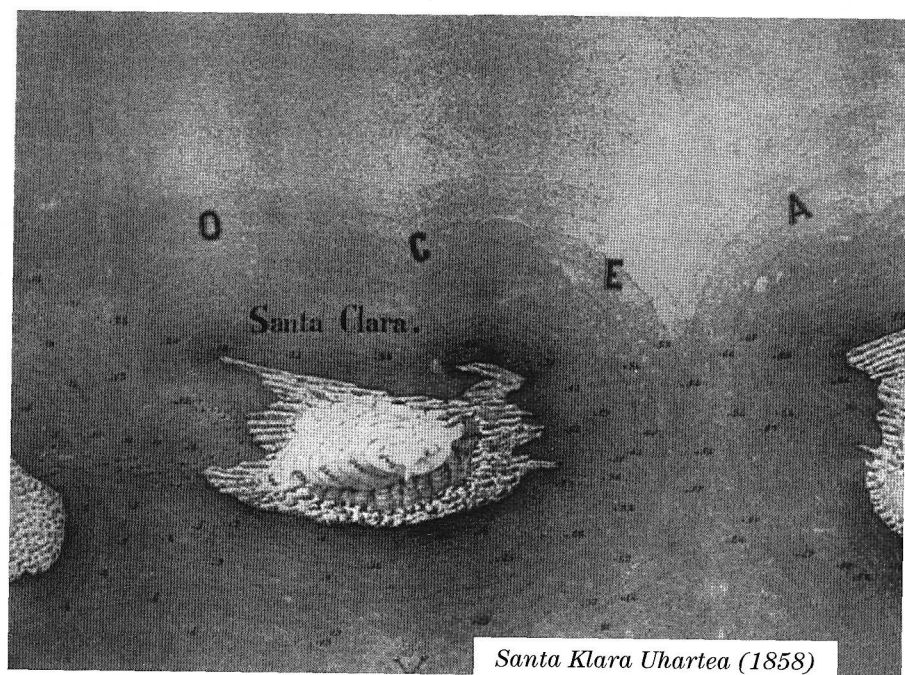
Eskuin aldean txilar morea loretan (udazken hurbilaren zantzia). Gure **Bittoriano Gandiaga** urtero tristatzen zuena.

Hots, txilarrak eta piku-usainak ematen diote uda-amaieran **Santa Klara Uharteari** azaldu ezinezko malenkoni kutsu sarkorra.

(Ikus foto horiek koloretan, kolore-eranskinean).

VI IHIZTARIEN TXABOLA

Santa Klara Uhartea (1858)

Planoa José Clemente de Osinaldek burutua izan da, koloretan.

Izaria — 0,90 m.x 0,75m.

Data: 1858ko Urriaren 15a.

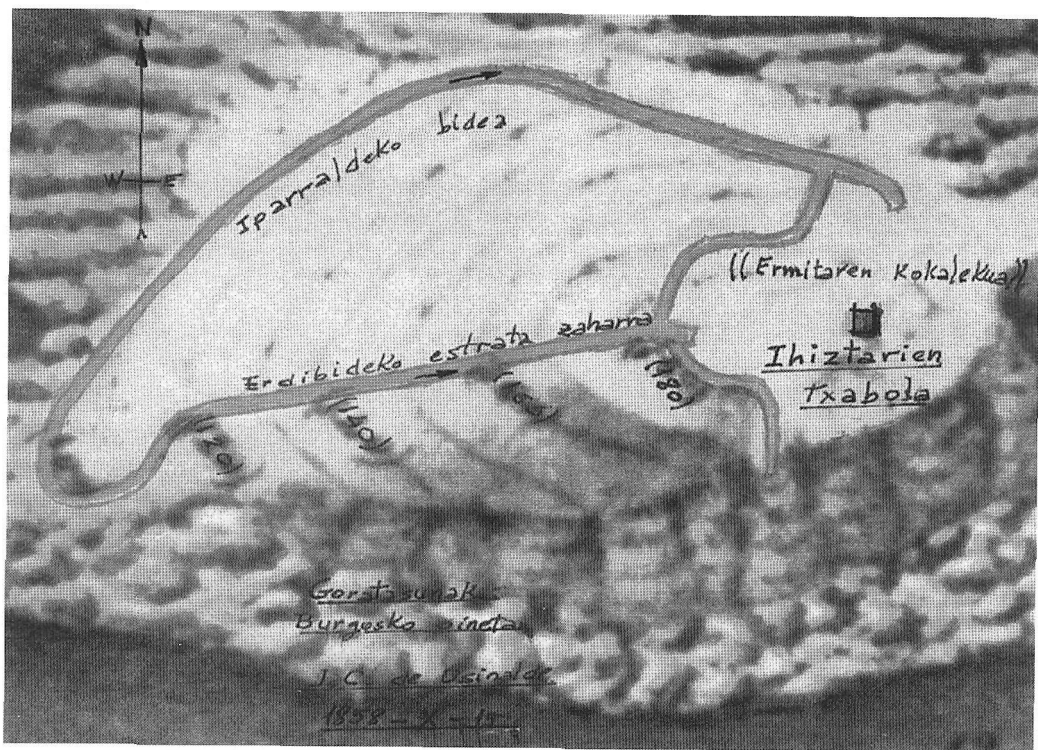
(ikus facisimilea, kolorezko bildumatxoan)

Batimendu txiki bakar bat ageri da. Baina berau *ez da Ermita*.

Esana dugu 45 urte lehenago izan zela erraustua. Arrastoak aurreko kapituluari ikertu ditugu, hain zuzen.

Baina hartara eramaten zuten bide-zati batzuk bai; Ermitaren kokagunea Mendebaldetik inguratuz bezala.

Eta horietzek dira ondoko orrialdean zuri-beltzean aurkezten ditugunak.

Eta hona hemen 1858ko planoan topatu dugun etxola ñimiño horren salmentaren Agiria:

"En 26 de Marzo de 1872 manifiesta el Ingeniero Jefe de las Provincias Vascongadas, que en vista de la orden de la Dirección General de Obras Públicas, de 1. de Marzo de 1871, en que se previene que en la Isla de Santa Clara no haya más establecimientos que el faro, se quitaron el año último los restos de los pabellones, kioskos, y demás que existían, quedando solo una casita construída en 1850 por una sociedad que arrendó temporalmente la casa al entonces propietario de la Isla.

“Esta casa está próxima al faro, y la usa el torrero con aquiescencia de sus dueños; pero para cumplimiento de la orden citada, y comprendiendo el Ingeniero de Guipúzcoa la necesidad de su adquisición por el Departamento de Obras Públicas, para que sirva de desahogo al faro, tasó dicha casita en 200 pesetas.

“Proponiendo al representante de la Sociedad de Caza cedan la propiedad de la misma a la Dirección General de Obras Públicas por 175 pesetas; el cual contestó en carta de 18 de Marzo última, cuya copia remito, aceptando el precio fijado”

Madrid, 6 de Abril de 1872.

(Archivo Hist. Nac., F.C. 15223).

Nola lortu ote dudan pitxi hau? Paloma de Roda Lamsfus oiar-tzuarrari esker.

Handik gutxira baiespena etorri zen (Bilbon, 1872ko Uztailaren 18an):

“Los gastos de adquisición y escritura están satisfechos, y se incluyen en los de conservación del faro durante el pasado mes”.

Eta bide beretik, hona hemen Ihiztarien ikuspegia:

“En vista de lo que resulta en el expediente formado sobre la conveniencia de adquirir una caseta perteneciente a la Sociedad de Cazadores de la Isla da Santa Clara para el servicio del faro de la misma... ha tenido a bien disponer la adquisición de dicha casa en la cantidad de 175 pesetas.”

Fdo. Adolfo de Ibarrola, Ingeniero de la Provincia de Guipúzcoa; Orendain Notariaren aurrean.

D. Francisco Lafarga y Cabieces que hace algunos años formaron una compañía, bajo la denominación de *Sociedad de Cazadores de la Isla de Santa Clara...*

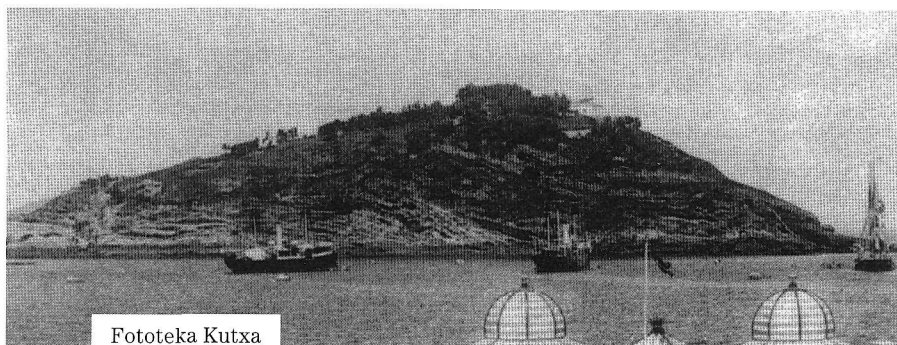
“y con tal motivo... construyeron en la cumbre de ella, y al S.O. del faro una caseta, de espacio rectangular...: con el lado mayor (N / S) tiene 6,00 m. de largo; y el menor (E / O) tiene 5,00 m. (= 30 metros superficiales)... y tiene 2 ventanas y una puerta en su fachada al mediodía”...

Eta beste aldetik hauek izan ziren sinatzaileak:

D. Juan Manuel de Moyúa, Marqués de Rocaverde

D. Manuel de Irazabal

D. Juan Queheille

Fototeka Kutxa

1900 inguruko foto honek ehuneko ehunean baiesten du dokumentua. Txapala eta luzexka zen txabola; eta bai atea bai bi leihoak hortxe daude, Hegoaldera begira.

Mercader-en *mamelena* pare bat ere ikus daiteke; eta Uharteko nasak kutsu arkaikoa du. 1956en ondoko fotoak eta gaineko hau alderatuz berehalaxe errepara daitekeenez.

Baina goazen gu, laburki bederen, *Uharte orokorraren* haria berrartzera.

1813tik 1863ra bitartean, errotik aldatu zuen Santa Klarak bere izakera.

1813 arteko urteetan, are bost mende luzetan ere (1244-1849), *Ermita* izan zen batimendu nagusia; bakarra ez izanik ere (lazareto, soldadu-gune, eta abar). *Erljio kutsua* zen gailen.

Ermita, bestalde, San Bartolome-ko Kalonjesa Agustindarren jabegoa zenez, honek ere *Erljio izaria* sendotzen zuen.

Baina Kalonjesak Astigarraga-ra aldatu ziren 1849ko Azaroaren 13an. Eta berauek atxekitzen zuten jabegoa, lurrena batez ere, kolo-ka gelditu zen. Eta *Uhartearena ere bai*, bide beretik.

Hala ere, *Faroaren eraikuntzak* ekarri zuen aldakuntzarik handiena.

Aurrerakoan Uharteak izari *itsastar hiritarra* hartu zuen.

Eta aldaketa mende-erdi horretan (1813-1863) geure burua kokatzeko, 1858ko planoa hartuko dugu abiapuntutzat.

Donostiako harresiak zutik zeuden oraindik. Nahiz 1863 hurbil egon.

Dokumentuen arabera, garbi zegoen Ermita eta Uhartearen kaxkoaren eremua, *Kalonjesen jabegoa* zirela.

Baina horretatik at, *Donostiako Udala* agertzen zen eskudun.

Hots, 1866 arte (eta data hau tinko atxeki behar da), Kalonjesen jabegoa dokumentatu egiten da.

Bestetik, *Faroa* 1864an piztu zen.

Elena Legorburu And.aren ikerlan miresgarriari esker (*El Monasterio de San Bartolomé de San Sebastián en Astigarraga*, Astigarraga-ko Udalak 1999an argitara emana; Rosa Ayerbe And. historilariaren Zuzendaritzapean) orain dato zehatzak ditugu.

Liburua elebitan agertu da, L. Larrañaga, J. Ayestarán, E. Portugal itzultzaile (XL + 712 orr.).

Eta lan mardulean egiazta daitekeenez (570) *Agustindar Kalonjesek* 1866an kobratu zuten *azkeneko aldiz* Uharteari zegokion alogera: 100 erreal kuarto.

Azkeneko maizterra José Eizmendi donostiarra izan zen. Baina Udal-Artxibategietan miaturik ere, gizon horren arrastorik ez dut aurkitu.

Uhartearen *alogera-kontratua* 1852ko Martxoaren 5an sinatu zuten bi parteek 10 urterako. Alegia, 1862-XII-31ra arte. Besteak beste, “zuhaitzak landatzeko eskubidea” aitortu zitzaion (Legorburu, 175).

Mendebetetsu beranduago sartu zen *Uharte*a Donostiaren Udalondasunetan.

Itzul gaitzen orain “Ihiztarien Txabola”ra. Data bertsutan erai-ki baitzen, arestian irakurri dugunez.

Eta hiru jaun horiek *nor* ziren, eta *non* bizi ziren argitzeko, bi iturritara jo dugu:

a) **Roca-Verde**-tarrengana. Alde honetatik, geure eskerrik egia-tienak eman behar dizkiogu jendaurrean **Esperanza Urretxa Rotaetxe** Andereari; hau baita gaur leinuaren tituluduna, eta inork baino hobeki ezagutzen baititu bere arbasoen gorabeherak. Hemen argitaratzen ditugun argazki batzuk, berak eskainirik eskuratu ditugu.

b) Donostiako **Udal Errolda**-ra. Honen bitartez jakin dugu, besteak beste, Ihiztarien Txabolaren paperetan agertzen diren 3 jaun horiek, *nor* ziren, *nongoak* ziren, eta *non* bizi ziren.

Manuel Irazabal, bergararra (nahiz Donostian bizi), 1821koa; eta Banku Zuzendaria.

Trinidad kaleko 28, 2. an bizi zen; **Rocaverde**-ren ondoan, beraz, Santa Maria elizatik bertago.

Bi seme-alaba zituen, biak donostiarrak: **Rosa** eta **Zelestino**.

Juan Queheille, berriz, deituraz eta jatorriz *zuberotarra*, baina donostiarra izatez.

Donostian bizi zela besterik ez dakigu.

Eta ondoko lerroetan, xehekiago aipatuko dugu hiruon arteko ospetsuena: **Rocaverde-ko V. Markesa**.

Hernanin jaioa (1820-VI-17). Baina 1846an Donostiara aldatu; eta Abuztuaren 31 kaleko 20an kokatu zen, **Decidaria** arrebarekin (Hondarribia, 1823-VII-21).

3. eta 4. solairuak okupatu zituen (geroago 1. ra eta 2. ra jaitsiko bazen ere).

Emazteari **Casilda Altzaga Enparan** zeritzon.

Hantxe bizi ziren, bi gurasoekin, **Elvira** (1853) eta **Leonardo** (1856-IX-6), seme-alaba bakarrak.

Berau gero Donostia-ko Alkate izatekoa, pianista famatua izan zen ("Leo de Silka"); izenaren letrez halako metatesi bat eginez: **LEOnardo de CASIL-da**). Bere deitura osoaz: **Leonardo Moyua eta Altzaga** (VI. M. de R.V.)

Etxea **Altzaga**-tarren familiakoa zen; gero **Moyua**-tarren eskue-tara pasa bazen ere.

Hain zuzen ere, 1813an Donostia erre zenean, eta Abuztuaren 31-ko portale bikotxiko etxeak erre ez zirenez, **Altzaga**-tarrek beren etxean Udaletxea jartzea proposatu zuten. Eta hantxe ipini zuten XIX. mendeko lehenengo urteetan.

Atxeki duen dotorezia urrutitik datorkio. Agian 1813ko sutean salbatu ziren 36 etxeetatik ederrena da. Orain lanetan... Bego! Eta Jainkoak begira gaitzala!

Datu gehiago nahi izanez gero, ikus:

Euskal Erria, XLII, 1900, 496-498.

Euskal Erria, XLIV, 1901, 478-479.

Gradua (jatorriz **Vidaurre**, gero erdal modari jarraikiz **Roca-Verde** bilakatua) aspaldikoa da, eta Bergaran dauka bere leinu etxea: **Mou-Torre**.

Politikoki *liberalak* ziren **Rocaverde**-tarrak

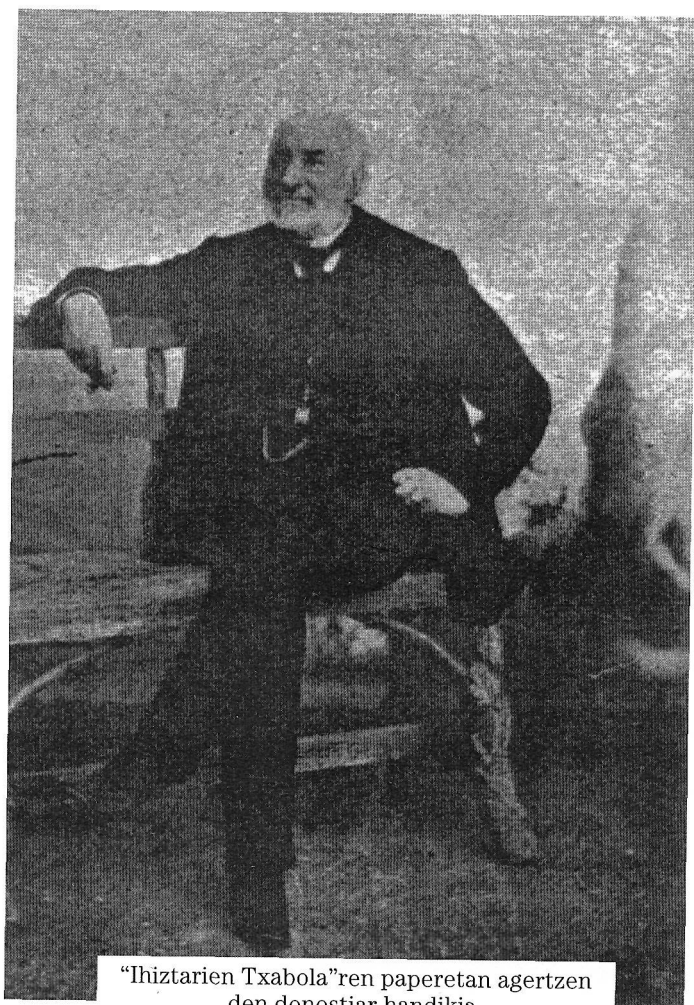
Foru-Prokuradore izan zen, baita Gipuzkoako Deputatu orokorra ere.

Pasaia-ko kaiaren eraikuntzan bultzatzailea izan zen, baita bertako Elkarteko Presidente ere.

Moyua

Moyua-tarren harmarria
(ikus koloretan bilduma-
txoan)

“Ihiztarien Txabola”ren paperetan agertzen den donostiar handikia.

Juan Manuel Moyua eta Adarraga (1820-1902)

Ikus xehetasun gehiago eta Alejandrino Iruretaren multzo-erretreatua I. Eraskinean eta kolorezko bildumatxoan.

Rocaverde-tarren ikur heraldikoa (2003ko fotoa), atariko burdin-atean ageri da oraindik ere. (Donostiako Abuztuaren 31ko kaleko 20an).

Etxe hau, jadanik esana dugunez, 1813ko sutean erre ez ziren bakarretakoa da.

VII

FAROAREN BILA

Argazkia datatzen erraza da.

Satrustegi-tarren *Toki-Eder* gaztelu-jauregia eraikita dago.

Beraz: 1883en ondokoa da.

Ondarreta-ko gartzela, berriz, 1888-koa, oraindik ez da agiri.
Baina eraiki aurreko txabolak, bai, malkorpean.

Beraz: $1883 < t < 1888$

Fototeka: 143.21 (6470.1) Data: 1885 ingurukoa

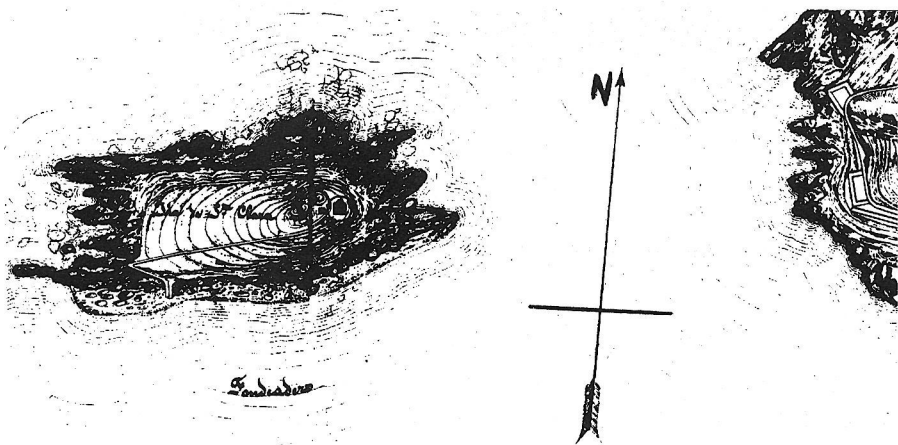
Uharteko Faroa eraikia da; baina dorrezainaren etxeak pisu bakarra du; eta ez bi, azken urte hauetan bezala.

Berrikus 1862ko projektua aurreko orrialdeetan. Edo 1878ko planoan duen eitea.

Txubilloko dorrea, jakina, benetako *Farola* izan zen garaiko itxura du oraindik. Gero erantsi ziren aldaketak gabe.

“Mamelena” horrek (Mercader-en ontzi-multzokoa) areago marcatzen du sasoia.

Uharteko mini-nasa zaharraren arrastorik ere ez da garbi ikusten.

Sánchez Terry-ren plano-tik hartua (1878). Itsas-argiaren gunea +53,00 heinean dago.

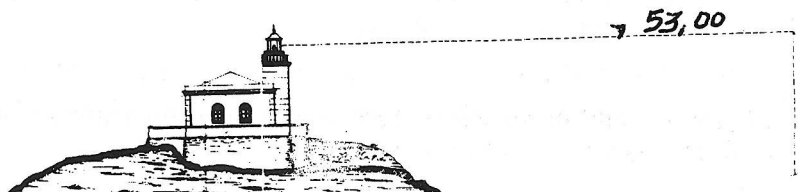
Eta eraiki ondoren 14 urte baizik joanak ez zirelarik, planta bakarra du.

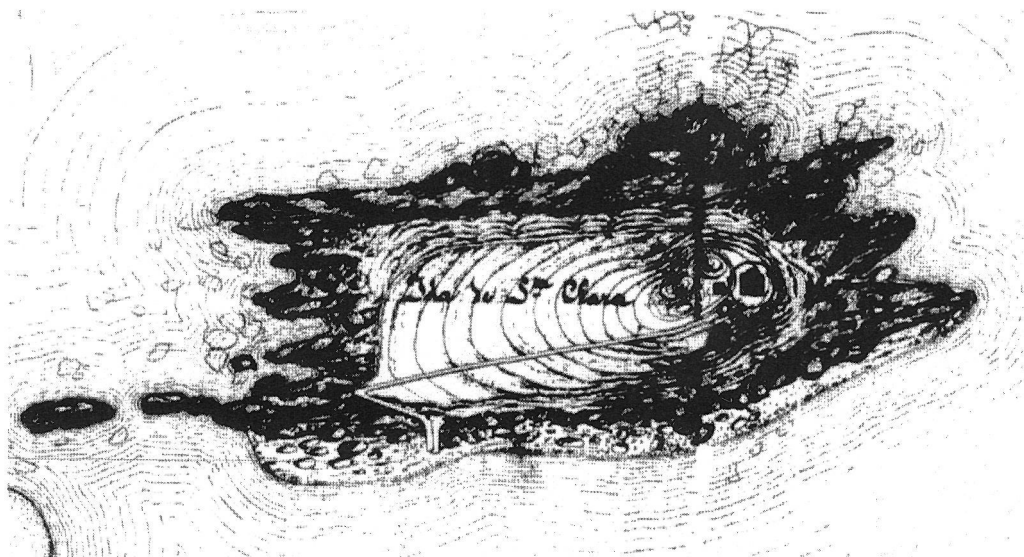
Faroaren kokapena (saihetsetikako bista)

Argi zuria. Irispena: 9 milia.

1864an pisu bakarra zeukan dorretxeak.

Baina 1911-1912an bigarrena erantsi zioten.

Faros Españoles del Océano

(Miguel Angel Sánchez Terry, M.O.P. Madrid, 1987) 23, eta 24. orr.

Garbi ageri denez, Iparraldeko lata erpina leku arriskutsua ere bada. Hegoaldekoa, aldiz, goxoagoa.

Eta horrela, 1956ko Projektuaren *Memorian*, hau irakurtzen dugu: “La parte meridional de la Isla es uno de los lugares más abrigados de la Concha”.

Baita xehetasun argigarri hau lehenagoko nasa zaharrari buruz: “hay un dique de atraque que apenas se descubre de la arena en las bajamares vivas”.

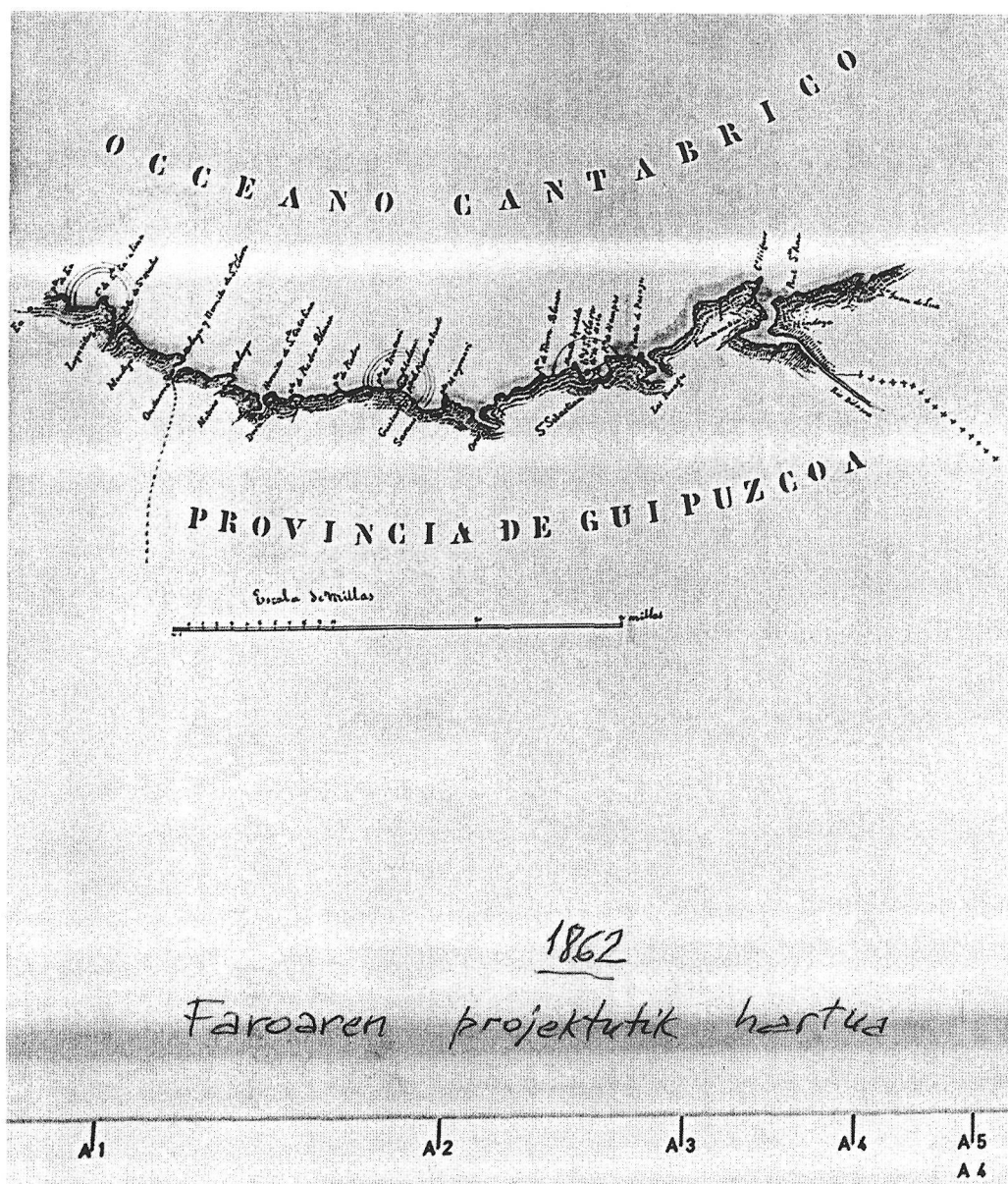
Inkantean eskaini ziren lanek prosupostu hau izan zuten: 122.321,75 errial.

Eta Faroa 1864ko Irailaren 15an hasi zen ibiltzen (*Igeldo*-koa baino 9 urte beranduago).

Teknikoki *seigarren mailakoa* da. Eta piztu zenean *Lepaute* etxearen tresna katodioptriko bat zeraman (187,5 mm.koa). Linterna oktagonala zeukan, eta olioiz elikatzen zen.

1883an petrolioz eta parafinaz ari zen *Maris* bat ezarri zioten.

Eta 1916an, Abuztuaren 23an, berriro aldatu zuten argiketa sistema, merkurio gaineko upel jirakorra ipiniz.

1862: Kostaldea, garaiko Farolen xehetasunekin, Faroaren Projektuan.
Manuel Estibaus Ing. - Gasteiz, 1862-VI-10.

PROYECTO DE UN FARO

de

6º Orden para la isla de S.^a Clara en S.^a Sebastian.

Documento número 3º

Pliego de condiciones facultativas.

Artículo 3º.

obligaciones del. En obligación de contratista ejecutar cuanto sea
contratista en su caso para la buena construcción y aspecto de
casos en obras, aun cuando no se halle expresamente
sado, terminan estipuladas en estas condiciones, siempre que sin
te en condición separada de su espíritu o recta interpretación lo
mej, disponga por escrito el Ingeniero encargado de las obras
Vitoria 10 de Junio de 1862

El Ingeniero Jefe

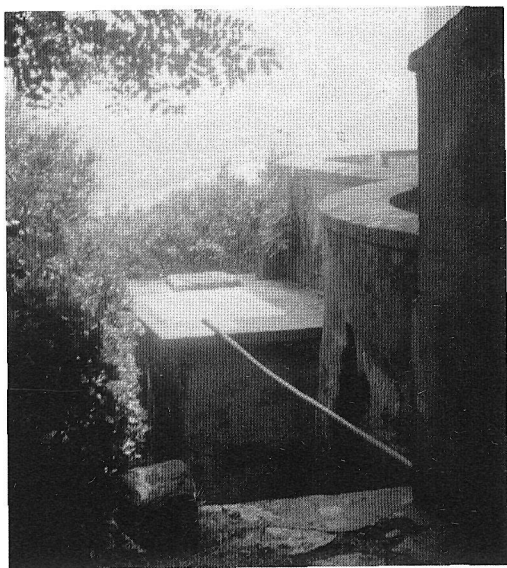
Marmel Estibaus

Aprobado por el Com. de 10 de Oct. de 1862

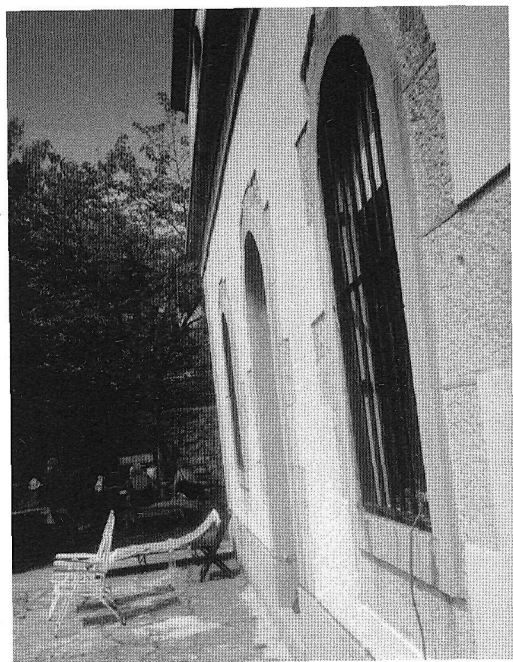
Ybarra

[Signature]

Faroaren aurrekaldea gaur (Urgull ozta-ozta somatzen da zuhaitz-adarretatik harat)

Uharteko arroak itsasoraino jaitsita, *Martinakozulua* eta *Arrokazabala* izango ditugu aurrez aurre, eta gure atzean (eta gainean) Faroa dugularik.

Faroak hondartzetako kutsua hartzen du udagaraian.

Eskuin aldean ikusten dugun horma Hegoaldera begira dago. Eta arku boro-bileko atea, bi leihoen artekoa, Faro-Dorrerako sarrera nagusia zen.

Ilunpean, jendearen atzean, horma bat ageri. Antzinako Ermitaren basamenduari Ekialdeko muga ezartzen ziona.

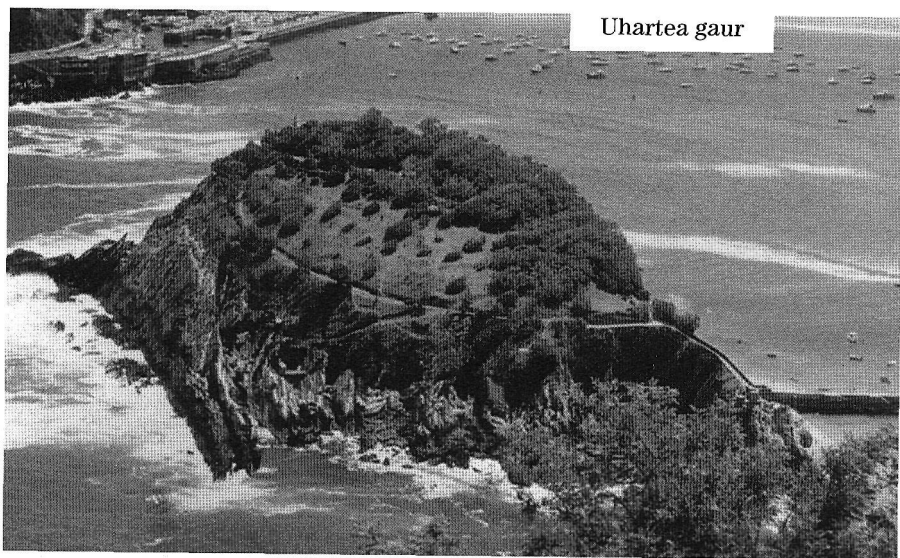
Santa Klara-ko Faro-Etxea gaur (1997), Ekialdetik ikusia.
Jokin Leniz marrazkilari - arkitektoak plumillaz eskainia.

Faroa 1946an (Fototeka, 372-2211 (1))

Hodia ikusita, aisa somatzen da gaineko pozadera; oraindik ere 1946an, Iturri Zaharrera ez joatekotan, *egokia esan dezagun*.

Hemen kolorerik gabe eskaintzen ditugun bi foto hauetan, garbiki ikus daitezke, goikoari dagokionez, itsasertzeko nasa, eta Iparraldetik Uharte inguratuz igotzen den bideska.

Iturri Zaharra ere hortxe dago, behearazko bideskaren bukaeran.

Goiko Taberna ozta somatzen da zuhaitz adarren artean.

Faroaz, berriz, arreta handiz begiratuz, fokoaren muturra errepara daiteke.

Santa Klara-ko Plata, aldiz, aparraz nabarmendua, aisa ikus daiteke.

Hemen beheanean, berriz, goranzko aldapa nagusia, eguerdi irian.

Hortik aurrera joanda, beraz, Farora iritsiko gara.

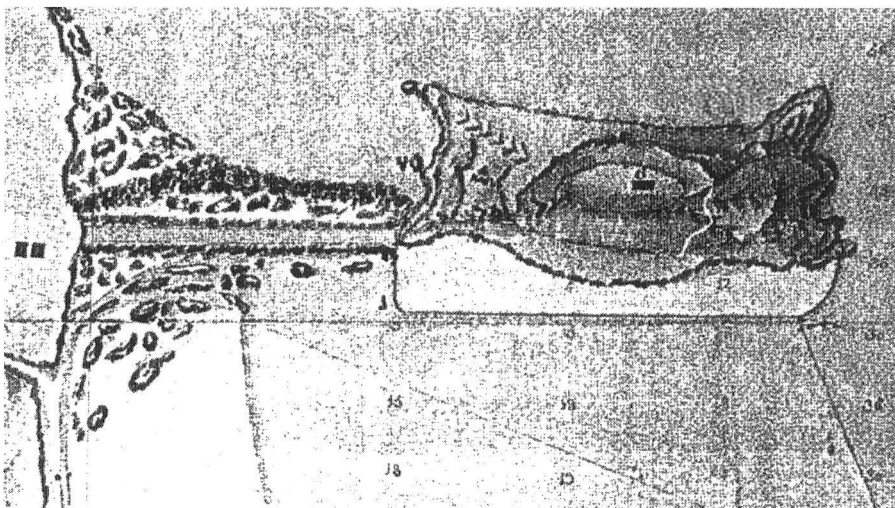
VIII ARRIBIZKETA

Arribizketa-ko harraldea eguneko bi une desberdinetan (1950). *Fototeka* lagun.

Lehendabiziko projektua (S. Bort)

Sánchez Bort-en projektuan (1774), barraderaren koka-gunea hau zen.

(Planoa 1774-VIII- 25koa da).

Uharteko *Ermita* gain-gainean agertzen da.

Eta obren tramitazioa eta finantzaketa Donostia-ko *Kontsulatuak* bideratu zituen.

Donostiako *Kontsulatua* 1682an sortu zen.

Baina kaian gaur ikus dezakeguna (baita X. Kap. ere) 1750 inguruan eraiki zen. Eta 1766an Donostiako Ordenantzetan aipatzen da.

Besterik ere sustatu zuen Kontsulatuak.

Arrobi-ko *Farola Zaharra*, adibidez; gaur egun *Torreón de Igueldo* birbataiatua

Hitz batez, *Harribizketa*-ko lehenengo barradera *Kontsulatuak* bultzatu zuen.

Baina beste lan garrantzitsu batzuk ahortzi egin bide dira.

Gaur Donostia-ko kaian dagoen batimendua (ik. X. Kap.), *Itsas Museo* bihurtua (1991-V-23), Kontsulatuaren *Dorretxea* izan zen.

1813ko erreketan erre ez zenez gero, Gipuzkoako hiriburuan salbatu zen etxerik interesgarrienetakoa da agian.

Oraindik ere hor dagoen kanpaian, etxaurrean ageri gure fotoetan, hitz hauek irakur daitezke: "*Soi de el noble Consulado de esta ciudad. 1799*".

Besteak beste, eta arriskutan egon zitezkeen txalupei laguntza emateaz gain, salbamendurako **Txalupa Aundia** gordetzen zuen bertan; baita tresnategia ere: kableak, kalabroteak, soka, aingura-sail oso bat. Eta bertan bizi zen "*Teniente*" *izenekoa*.

Ondoko urteetan, **Uharte**arekiko loturari eusteko erabiltzen zen ontziaren gordailua izan zen.

Baina hau horrela izanik ere, Kontsulatuak beste aztarna garrantzistu bat utzi zigun: **Arribizketa-ko Barradera**. Oraindik gaur egun hondatuta bada ere, hortxe dago, ondoko orrialdeetako argazkietan ikusiko dugunez.

Lanak 1821-ko Urtatsez hasi ziren; eta 1821-V-5ean hetsi nahi zuten tartearen erditsuraino iritsi ziren. Baina Kontsulatua garai hartan diruz urri zebilela-ta, geldi erazi egin zituen hasitako lanak Eta barradera ez zen burutu.

Osoki hetsiz gero "Kontxako hondarra Ondarreta aldera joango zela-ta, bertan bere utzi ziren obrak. Eta barradera ez zen burutu.

Diru-eskasiarena, dena dela, ez bide zen arrazoin bakarra.

Beldurra ere bazegoen bazterretan: "Kontxako hondarra Ondarreta aldera joango zela".

Eta, bata dela bestea dela, 1822ko Urtarrilaren 26an, Projektua osotara alde batera uztea erabaki zuen Kontsulatuak.

Santa Klara... **Uharte** egongo zen. Eskapada ederra egin genuen!

Eta zapuztutako barradera, maingu, moztua, hortxe ikusten dugu donostiarrok geure bizian barrena.

Hala ere gure arbasoak loriaturik bide zeuden **Arribizketa** hesteko ideiarekin.

1862an, Donostiako Alkate zelarik, Bulebarreko Harresi zaharra eraatxi zuen berberak, onarpen ofiziala lortu zuen zazpi urtez borro-

ka eginda barrade-rako lanei berriro eusteko (1869ko Apirilaren 7an).

Baina lanak ez ziren hasi. Berriro Uhartea garaile.

43 urte beranduago (belaunaldi bakoitzak bere saiotxoak egin behar izan balu bezala), berriro Arribizketa itxi-bai / itxi-ez hartan:

“Este proyecto –*barradera*, alegría– además de la comodidad y expansión... ofrecería al público (zión 1912ko projektuak) que *se trasladase por tierra a Santa Clara*, lugar pintoresco, ameno, y también económico, y resultaría altamente beneficioso para la incomparable playa de la Concha; pues *cerrada aquella parte* desaparecerían las corrientes submarinas que arrastran las piedras desprendidas de las canteras, y que van a la playa”.

“Areago –zión Txostenak– Barradera eginez gero, beronek isolatuko bailuke gaur egun kolkoan bere ur kiratsak isurtzen dituen erreka (*Konporta*-koak, alegría). Beronek, gartzela atzetik pasa ondoren, zikinkeria gehiago biltzen baitu”.

1916an, hala ere, ezer ez zen aldatua barraderaren inguruan.

Hori dela-ta, 1916ko Maiatzaren 11an, Agote zinegotziaren proposamenaren bidetik, Luis Balanzat ingeniariak projektu bat zehaztu zuen (ikus honi buruzko planoak ondoko orrialdeetan).

Irailaren 11an projektua onartu zen. Eta berehala Inziarte Donostiako Alkateak (Urriaren 4an) dokumentu mordo bat bidali zuen Fomento Ministeritzara (Madrilera. jakina) helburu honekin: **Igeldo eta Santa Klara-ren arteko hesketa-murrua** egiteko baimena azkartzeko.

Eta lanak nola egin behar ziren, epeen barruan, xehe-xehe azaldu zuen.

Gauzak labainago jartzekotan, itxuraz, Brunet donostiar handikia ere hestearen alde paratu zen.

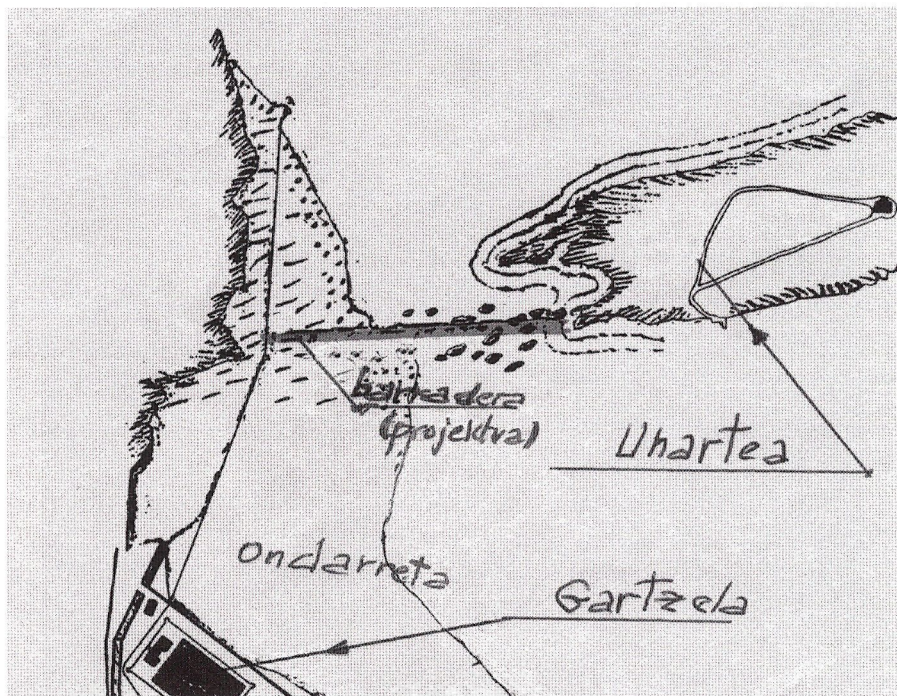
Eta oraingoan, benetan, barradera gauzatuko zela zirudien.

Lerro hauek idazten dituenaren aitonak ere (Federico Alvarez González antigutar zinegotzia) hestearen alde zegoen.

Eta Serapio Mujika jakintsuak berak ere, erabat ados, hitz hauek idatzi zituen: *En lancha, la Isla de Santa Clara es casi el único lugar que se visita; no hay en ella otros atractivos que el faro y las vistas bellísimas. Dentro de algún tiempo se podrá ir a pie*

desde las estribaciones de Igueldo a la Isla. Pues se trata de construir un paseo, que pueda ser atravesado siempre que no esté muy alta la marea (Geogr. País Vasco-Navarro, 1916; Guipúzcoa, 687)

Balanzat-en Projektua (1916)

Garbi azaltzen da gartzela dela, 1889az geroztik, eta topografikoki gutxienez, inguru hartako ardatza (bere osoan hartzen bada).

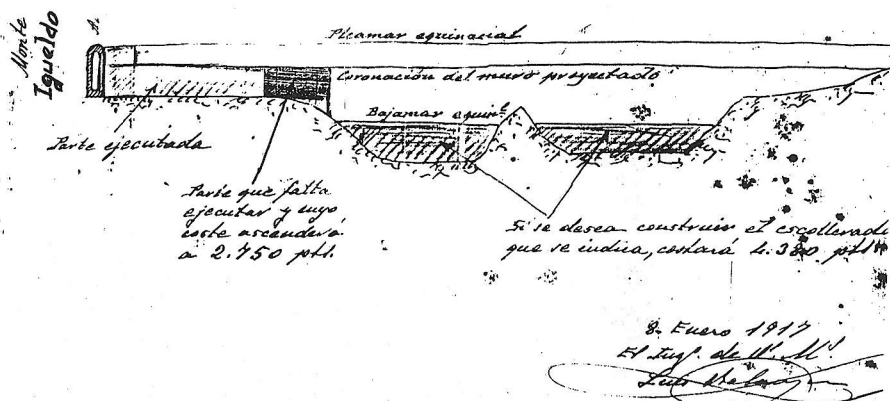
Arribizketa-ko harraldea hor dago.

Baina antigutarrok betidanik dakigunez, “busti” gabe (are metro batzutan igeri egin gabe ere) ez dagoela Uhartera iristerik. Tarte txikiak, bai. Baina Santa Klara... Uhartea da.

(Ohar bat: bai planotxo hau, eta bai kapitulu honetan eskaintzen diren xehetasun asko, Rikardo de Izagirre-ren liburu honetatik hartuak direla: “*Estudios acerca de la Bahía de San Sebastián*”, 1933, Pasaia).

Beste plano bat Balanzat-en Projektuaz (1917).

Hona hemen Udal-Artxibategian aurkitu dugun plano bat (1917koa, eta **Balanzat**-ek berak sinatua (nahiz sekula ez modu horretara burutua).

Polemika handia sortu zen jadanik; eta hondartzak kaltetzeko izuak, geldi arazi zituen asmoak oro.

Eta Santa Klarak ez zuen bere “uhartetasuna” galdu, arestian errepikatu dugunez.

Segida harrigarria izan zen. Institutuzio *guztiek* eman zuten beren ontzakoa. Behin eta berriz halere, erantzuna berbera izan zen: proiektua gelditzea... eta kitto.

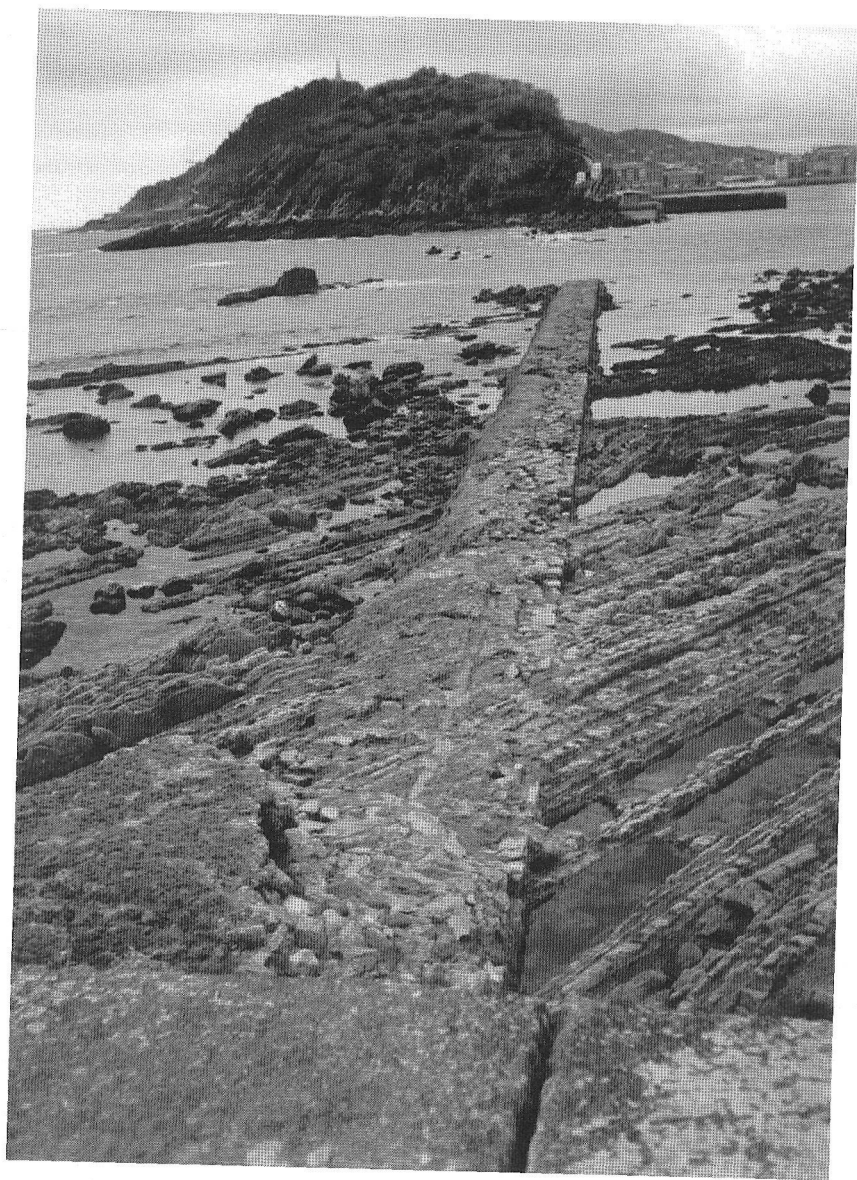
1925an beste bultzada bat eman zitzaion planari; baina dena geldi.

Hitz batez. *Arribizketan* barradera bakar bat eraiki da: orain dela bi mende *Kontsulatuak* gauzatu zuena.

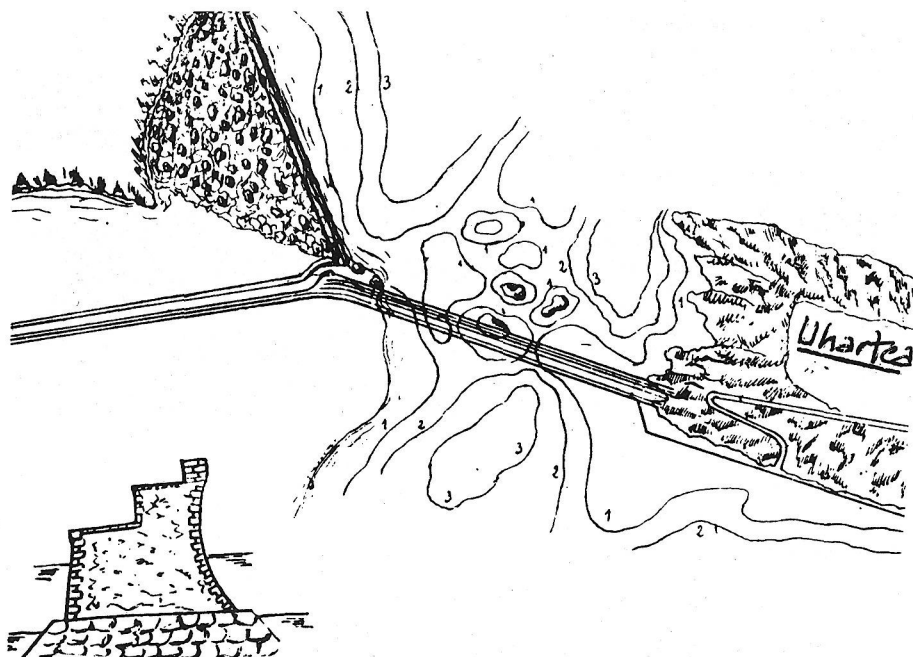
Aberatsen eta udatiarren Concha hondarrik gabe uzteko beldur-rrak, hamaika aldiz zapuztu zituen txosten eta argudio guztiak.

Kontsulatuaren “dique” delakoak, artean, 182 urtez eutsi die itsasoaren eraso guztiei.

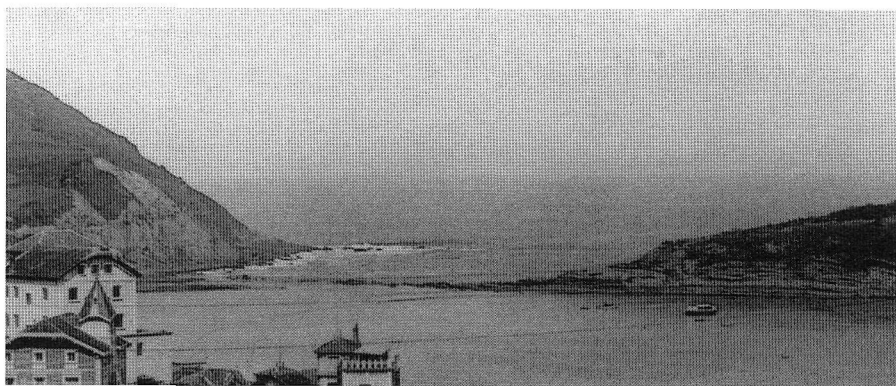
Arribizketa-ko barradera gaur (2003)

Kontsulatuak 1821an burutu zuen obrak ez zuen *Arbizketa*-ko tartearen erdia ere iritsi. Hots, zenbait dokumentutan, *obraren iraupenerako*, teknikariek *beharrezko* elementu gisa aipatzen den “haitza”, at utzi zuten, Iparraldean. Segidako fotoan ongi ikus daitekeenez.

Beste projektu batzuk

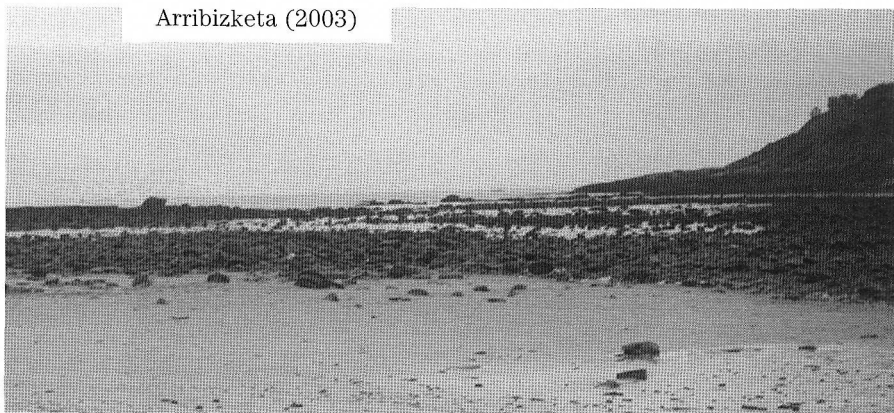
Ikus daitekeenez, barraderaren kokalekua ez da, 1887an oro-grafiak behartuta, proposatu zenetik oso hastandu.

Donostiako *Fototeka*-tik lortu dugun foto honetan, Arribizketako harraldea ageri da 1894 *inguruan*, itsasbeheran. Tartexka horiek barradera baten bidez hesteak, zalantzarik uzten ez duen soluzioa dirudi.

Itxuraz *Uharteak* eta *Arrobik* ia-ia ikutzen baitute elkar.

Arribizketa (2003)

Arribizketa, harrobi.

Arribizketako borroka ez da atzokoa arlo honetan.

Donostia hiriak harri behar zuen bere etxegintzarentzat.

Non hartuko? Arribizketako bi aldeetan.

Igeldokoa, Tennisaren gainekoa, **Arruegi** izenekoa, oso aspaldiko dokumentuetan aipatzen da: *Se prohíbe sacar piedra por la parte de Arruegi, bajo pena de 30 días de cárcel... por el gran desorden ocasionado.*

Eta gauza bera *Uhartearen* aldetik: *que no se saque piedra de la dicha Isla de Santa Clara por ninguna persona; sino de las otras partes detrás de la puente de Santa Catalina* (1583ko Irailaren 23).

IX

UHARTEKO DORREZAINEN PATU HITSA

Aurrera baino lehenago, hobe du irakurleak VII. Kapituluko argazkia berrikustea.

Eta saia gaitezen orain dorrezainen berri ematen.

Informazio iturriak

Errolda

Informazio-iturri nagusietakoa, *Errolda* da; eta beronen Artxibategia Donostia-ko Udaletxean dago. Ijentea kaletik sartu, eta beheko solairuan.

Baina alde batetik *kaleka* datoz egoiliarren deiturak. Eta bestetik, sailkapen horren arabera sortutako multzoetan, hurrenkera *alfa-betikoan* agertzen dira.

Dorrezainen zertzelada pertsonalak aurkitzea lantsu gertatzen da.

Liburuki guzti-guztiak ez dira beti eskuragarri. Eta, labur esanda, dorrezainen historia berreraikitzea, are maila apaletan ere, ez da erraza.

Inbentarioak

Inbentario hauen kaierak, Donostia-ko Aquarium-ean daude. Kaian.

Uharteko dorrezainek berek idatzita daude. Eta den-denak hutsarterik gabe egon ez arren, xehetasun argitsu asko ematen dute. Bai **dorrezainak** nor ziren. Baita xehetasunetan eta eguneroko bizi-moduan Uhartean **zertan ari ziren** ulertzeko.

Txosten horiek, dena dela, ez dira publikoak.

Eta nik neuk **Zaragueta** jaunaren bitartekaritza gabe, ez nituen ezagutuko.

2001. urtean Lehendakaritzak ematen zion sarbidea baliatuz lortu nuen gordailu pribatueta sarrera, eta hemen argitaratzen ditudan datoak.

Aquarium-aren kokagunea (2003)

Kai guztia gurutzatu ondoren, eskailera bat dago eskuinetik, fotoan ikus daitekeenez.

Itsas Museoa 1908an sortu zen. Eta zenbait lekutan kokaturik egon ondoren, 1925 / 1928an eraiki zuen begi aurrean ikusten dugun etxea. Eta geroztik hortxe dago.

Eskailera igota *Pasealeku Berria* hasten da.

Dorrezainen gorabeheretara itzulita, zenbait aldiz ezkontideetako bat euskal hiztuna izan arren, bikotea (edo familia osoa, gaur ikusten dugunaren bidetik) erdalduna zen.

Erdararen aldeko joera hau azkartu egin da azkeneko urteetan, Uhartean egondako dorrezainen zertzeladak jakitean ulertuko dugunez.

Uharteko Dorretxea guno erdalduna egon da, elebakarra. Baita Donostiako arrantzaleen mundua euskaldun *petoa* zen urteetan ere.

Uharte, alde honetatik, arrotz izan zaio Donostiari.

Bi izakera mota egon dira.

Lehorreko *joxemaritarra*, kaskoin odola zainetan, alaia izan da, festazalea (*Festara!* kanta ospetsuan aitortzen den bezala); adar jotzailea, danborradazalea.

Uharteko dorrezaina, aldiz, eta ingurukoak, jende gogorra izan da, erosotasunik gabea, isolamenduan zaildua eta zakarra, mutur-beltza. Eta, azken funtsean, antzinako *ermitauen expalekoa*.

Dorrezain *guztien* zerrenda osatzea guztiz zaila izanik (ezinezkoa, esango nuke), hemen *zenbait* dorrezainen berri emango dugu.

Beste alorretako gora-beherak besteri utziz, eta guk hemen ikuspegi *sozio-linguistikoa* arreta-gune hautatuz, hau azalduko dugu: **nola** mintzo ziren dorrezainak? **zein** hizkuntzaz?

1902ko Erroldan, senar-emazte hauek topatu ditugu Uharteko biztanle: **Agustin Ricarte + Eudivigis Garrido**; beren 8 seme-alabekin. Santa Klara ez zegoen hutsik garai hartan. Ricarte-tarrak 1896an iritsi ziren Donostiara.

Eta senarraren deiturak idaroki dezakeenaren aurka, Eudivigis hura Toledoko alaba zenez, Dorretxeko hamar lagunak erdara hutsez. Gaztelaniaz, alegia. Uhartean elebakartasuna nagusi.

1905an, **Cenón Acarreta Zubiri** zeritzona topatu dugu. Nafartarra, dirudinez. Baina jakin ez dakigu. 1906ko inbentarioa sinatu zuen. Eta gerora Igeldoko Farora aldatu zen.

1917ko Erroldan, **Juan Guillermo Porras + Concepción Rodríguez** topatu ditugu. Beren 3 seme-alabekin bizi ziren Uhartean. Biok ziren Malaga-tarrak. Beraz etxe hartan zer entzuten ote zen irakurleak asmatuko du.

1925an, **Francisco Alonso Herrera + Saturnina Garraleta Ansotegui**, beren 3 seme-alabekin. Senarra Logroño-koa izanik, eta emaztea Eltziego-koa (arabar Errioxa-koa), iruzkin jakintsurik ez da egin behar.

1933an ez bide zen Uhartean inor bizi (Errolda sinestekotan). Baina gakoa hau izan daiteke: 1933an hil zela **F. Alonso** dorrezaina. Alegia, 1925an aurkitu duguna.

1934an, **Rosendo Granados Estévez** aurkitu dugu artxibategian. Granada-koa zen, eta donado bere 30 urteetan.

Gerra amaitzean, **Bonachera** izeneko bat bide zegoen dorrezain. Noiztanik noiz arte? Ez dakigu.

1943an **Guillermo Ibarra** agertzen da.

Eta 1944ko Urtarrilaren 1an **Jose Manuel Andoin Torralba** kokatu zen Santa Klarako dorrezain. **Maria** izeneko bere amarekin etorri zen. Biak Santandertarrak ziren.

Eta hau **Uharteko azken dorrezaina** izango zenez, arreta bereziaz gogoraziko dugu orrialde hauetan.

Eta hor duzue, bere lan-jazkeran etorrita bi urtera (1946)

Fotoa Donostiako *Fototeka*n dago (San Martin kalean); eta errepera hau darama: 372-2210(2).

Faroa 1946 (Fototeka, 372-2212 (2))

Xehetasun bitxi bat: 1945an, Uharteko *torreroak* 7.200 peseta urtean irabazten zuela. Ordukoak, noski.

Berak sinatutako *inventarioan* utzi zituen xehetasun batzuk, oso interesgarriak dira. (1957-X-19).

Dorretxeaz, bestalde, hau dio: “está en malas condiciones de conservación”. Bizilekuaz ari da: oheak, aulkiak, dena, zaharkituta.

Baina alderdi teknikotik ongi omen zegoen. Eta bera Uhartera iritsi baino lehenago (1943) erositako petroliozko *Aladino* sistemari, egoki zeritzon Andoinek.

Egoera politikoaren eraginak ere nabarmenak ziren Uhartean.

Inginadorearen gelan (*Despacho del Ingeniero*, zehazki Inbentarioe- tan), adibidez, horman dagoen testu ofiziala aldatuz doa. 1934, 1935, 1936 urteetan, *Constitución de la República Española* irakur daiteke.

Baina 1942 eta 1943 urteetan zintzilik hau dago: “*un cuadro con la foto del Generalísimo y una bandera nacional*”.

Andoin bestalde, tiratzaile bikaina, Manolo adiskideen artean, México-ko Olinpiadetan 1968an egondakoa, untxien *etsai amorratua zen*. Eta 1972z geroztik, batez ere, oso ugaldu zirenez, tiro egiten zien Dorretxeko leihoetatik; eginkizun honetan Mariak (amak, alegia, gogoz laguntzen ziolarik).

Azkeneko xehetasun mamitsu hau: ur bila *Iturri Zaharrera* jaistea arriskugarria eta deserosoa izanik, Faroaren terrazan ur-andel bat jarri zuten, eta esku-ponpa erabiliz ura igotzen zuten... *Kanpinlari* iraunkorra Uhartekoa!

Baina goazen gu aurrera gure kondairan.

Donostia-ko Fototekari esker (eta Amaia Zabalo Agirre Anderearen laguntzaz), beste 2 argazki hauek eskaintzen dizkiogu irakurleari:

Batetik, 372-2210(3) erreferentziako hau. Leku berean Andoin bere bi lagun edo senide horiekin; bisitan etorriak segurki, fotoa 1946koa delako. Biak ezezagunak guretzat. Eta hirukotea Faroaren linternaren ondoan

Eta bestetik, handik 12 bat urtera, Andoin Donostiako kaian. Data zehatza ezin eman.

Bigoteak pittin bat desbideratzen gaitu. Baina "bera da". Santa Klara-ko beteranoek ziplo berretsi dutenez.

Fototeka: 344-8 (50880-1)

Andoinen patu hitsak gure *barne muiñak* argitzen ditu, Orixeren hitzak ebatsiz. Argitu, bai. Eta dardarazi ere bai.

Igeldo-ko dorretxe honetan amaitu zituen Andoinek bere egunak.

Eta hona hemen Igeldoko Faro hori, 1997an Jokin Lenizek ikusi zuen bezala.

Igeldoko Faroa (1997). Jokin Leniz-ek marraztua

Arraunlari laguntzaile bat bazuen Andoinek. Pipo Ikatzategi zeritzon. Kale-ekortzailea zen lanbidez (kale-garbitzailea Donostiako kaian).

Zaharrak, eta ez horren zaharrak, ongi gogoratzen dira bataz eta besteaz.

Faroa automatiko jarri zuten egunetik, garbi agertu zen etorki-zuna: *Santa Klara-ko dorretxea uztea* (1962).

Eta ama eta semea Igeldoko Dorretxera aldatzea ez zen oso luzatu (1968-1970).

Aurrerakoan, pentsa zitekeenez, eta edonork aldeaz aurretik iragar, besterik izango bide zen ama-semearen bizi-modua kokaleku zoragarri horretan.

undura berrerosiak!

Muitza-tik *Matxitxako*-raino aurrean. Isolamendu latzari agur. Eta Igeldo-ko *Faroa*-ko errepidea atarian izateaz gain, hantxe *Monte Igueldo*-ko jolas-lekuak, karrusela, *bai misterio*sua, eta goiko garrasiak, eta makineri hotsak, eta abar, bertan: metro batzuk igo, eta ina.

Igeldoko Hotel dotorea ere, baita Jatetxe famatua, mila ospaketaren biltoki, eskuarrean.

Agur, hitz batez, *Santa Klara-ko Penalarri*. Bizikera leunagoa egiteko parada *Andoin*-darrentzat.

Hots, bospasei urtez besterik ez zuen iraun Igeldo-ko egonaldiak. Erosotasun berri hura, galgarri gertatu.

Bai ama bai semea, elkarren ondoan hil ziren. Biak 1974 urtean.

Ama aurrenik: 1974ko Maiatzaren 29an.

Andoin seme mutilzarra, umezurtz gertatu zen, eta arrotz. Eta ama gabeko bakardade hura ez zuen menderatu ahal izan.

Eta 1974ko Azaroaren 29an, urte erdira "jour pour jour", hil egin zen.

Zehazkiago, bere burua hil zuen; tiro txapelketetan loria eman zion eskopeta berbera erabiliz.

Suizidio hura izkutatzen saiatu zen Franco-ren Gobernua; eta oso bereziki Donostian agintea zeukaten gobernadoreak eta enparauek. Ez dezagun ahantz 1973ko Eguberritan gertatu zela Carrero Blanco Almirantearen kontrako atentatua. Eta ETA hilketaren erantzule eginda, eta Hego Euskal Herrian egoera poliziala zegoela arras: *Estado de Excepción* esan ohi zitzaion.

Enkas, eta Igeldoko gertakaria susmagarri izan zitekeelakoan, izkutatzen saiatu zen prentsa ofiziala. Baina egiak bere bidea egin zuen.

Eta Uhartea maite dutenek Andoinen tragedia ezagutzeko esku-bidea dutela iruditu zait.

X

“UGARTEKO ADISKIDEAK”

Lantegi, are sofrikario leku izandako dorretxea, atsedeen eta oportoki bihurtu zaigu; aulki eta chaise-longue horiek (VII. Kap.) erakutsi dutenez. *Dorrezainen bizimodu garratzetik*, arrats geldo eta haitzarteko *txoko leunetara* igaro gara. Ez dago zalan-tzarik.

Baina aldaketa funtsezko horren urratsak ulertzeko, *Faroetxeko horniduren arazoak* bana-bana aztertzea izan daiteke argibiderik onena, zeharka baizik argituko ez badu ere.

— Eta has gaitezen uraren alorreko kontuak arakatzen.

Eta, hasteko, XVIII. mendean eraiki (edo berreraiki) tako Iturri Zaharretik ekingo diogu aztergaiari (V. Kap.)

- a) Bertaraino iristeko eskailera zarpaila, erpina da oso; eta eskaileraburua goitik daraman bidexka hertsia ere, labain egoten da, irristakor. Eta heldu-lekurik ez duenez, arriskutsu.
- b) Zer esanik ez, noski, besotan suila edo pegarra harturik, lano, gandu eta kresal eguratsa zeharkatuz igo eta jaitsi egin behar baldin bada.
- c) Kontrako beste kontu hau: Iturria Mendebaldera begira dagoela, *Arribizketa*-ko arroketan itsaso nahasian aparra gora hedatzen den eskualde batean. Eta umeltasuna oraindik bustiagoa inguruko putzuak, ur-berroak eta istilak ugaltzen dituzten zokondoetan.

Dorretxetik behera ur bila joatea ez zen goxo.

Arribizketako arroak zeru goibelez

Errazagoa zen baserrietako sistema baliatuz, *euria bilduz, pozadera* bat goian egitea.

Eta jadanik esan dugunez, haxe egin zuten dorrezainek. Erabilitako zorrotenak oraindik hor daude, agirian, dorretxeko horma-txokoetako argazkietan ikus daitekeenez.

XX. mendean ere, Ermitaren garaietako ermitauak bezalatsu bizi ziren dorrezainek eta berauen familiak urari dagokionez.

— Antzeko eragozpenak **janariak** eskuratzeko.

Lurlantzak Uhartean ezer gutxi lortzerik zegoenez (eta areago **Andoin** 1944an etortzean, zegoen baratza apurra puskatu zuelarik), *kaitik*, hiritik ekar zitekeenaren menpe bizi ziren Faroko egoiliarak.

Baina, jakina, itsaso nahasian eta sagailoz, ezta hori ere.

Pipo Ikatzategi-ri (Andoin-en laguntzaile ofiziala, jadanik idatzi dugunez) gertatua zitzaion askotan. Txalupa nola-hala Uharteko nasara lotu, eta... *airez* bota behar izatea dorrezainaren oturuntza.

Bidenabar, baina ezin ahantzia, **Pipo**-ren amaiera tragikoa. Bere txalupako bi arraunek, bularraren gainean elkar gurutzaturik, gizarajoa askatu ezin, eta ito egin baitzen.

— Eskola-ri buruz, berriz, zer esango?

Inbentarioetan xeheki irakurtzen dugu: eskolara joan ezinik, dorrezainaren umeak *analfabetismora* kondenaturik zeudela.

Uharteko bizi-baldintza hauek, eta antzeko beste hamaika ere kolore berekoak, ez da harritzekoa askok *presondegi* gisa ikusi izana.

— Erredizen mailak ere, gauza bera idarokitzen du: dorrezaina ez zen oparotasunean bizi. Eta ez gutxiagorik ere. Zerbait aipatu dugu aurreko kapituluan.

1944-I-14 an Jose Manuel Andoin dorretxeaz jabetzerakoan, artilezko 4 koltxoi eta lastaira bat, *berriak*, eraman zituen. (Maria Torralbo ama ere semearekin joan zen 1944an).

Errediza *txarrak* zeudela, behin eta berriz errepikatzen da *Inbentarioan*. Baita Andoin-ek berak ere bere eskuz idatzita.

Porras dorrezainak, bere aldetik, eta bere Inbentario-atala idaztean, hau zion (1925-VII-1an):” burdinazko bi oheak, *oso hein txar-rean* daude”.

Ikusia dugu gizona. Azter dezagun *famili giroa*.

Andoin Santander-tarra zen (Santoña; 1914-IV-29). Ama ere sorleku berekoa (Escalante; 1894-IV-29). Aita, berriz, Policarpo Andoin, goiz hil bide zen. 1945ko Erroldan (Donostiara etortzean) aitaren arrastorik ez baita agertzen. Badirudi ez zela inoiz Uhartean bizi izan.

Artxibategian Maria Torralvo (alargundua) *famili-buru* agertzen da n.

Batek edo bestek, ausaz, kontestu horretan, *amarekiko Manolo* halako “Elektra”ren konplexuak ikutua ote zegoen proposa lezake.

Baina jadanik esan dudanez, ni ez naiz uhar horietan murgilduko.

Bere ñimiñoan ere, bere uhartetasuna galdu ez den ber... “*it’s different*”.

“*Toutes distances gardées*”, eta ni neu ere “uharte-eri” betean kolpatu-rik, Santa Klarak ekarri dizkit gogora munduan barrena gal-

duta dauden uharteak eta itsasargiak. **Islak** eta **farolak**, esango digu euskararen tradizioari estu eutsi nahi dionak. **Uharte**a, funtsean, **ibai** erdian dagoen “ur-artekoa” baita. Eta Zumaiako Paola toponimoa **farolaren** alde mintzo baita (Gero xehekiago).

Baina bego hori; aurrerago puntu hau xehekiago agertuko delako.

Eta eldarnio eroan, Norvegia-ko “errebelatutako arrantzaleak” gogoratu zaizkit. Eta *izpazter* urrunetan, argitxo xume bat ikusi dut, olatuen gainetik ñir-ñirkari, **faro** bat... eta gero beste bost, edo hamar, eta Lofoten uharteria, eta Spitzberg, eta foka taldeak, jelaren gainean etzanda...

Eta *Islas de los Evangelistas* direlakoez oroitu naiz, zinema-erreportaia ahazkaitz hartan ezagutuak; Txile Hegoaldean, Magallanes lurrrartean

Eta haratago *Isla de la Desolación* delakoa. Uharte haitzu, zakar, gupidagabea. 1619an Nosedal nabigatzaileak horrela bataiatua... Hots, hauetan ere badaude dorrezain harrigarriak, bakardade hotzean.

Baina urrutiegi eraman gaitu ameskaitzak.

Eta guk Santa Klara-ra behar dugu. Bego horretan irudimenezko bidaia hori. Eta barka!

Baina gu... geurera...

Gaurko Uhartearen sorrera

Guk ezagutzen dugun Uharte, jolas-toki, atsedena-leku, askatasun-gordailu, hamaika gazte eta ameslariren bazter kuttuna, 1956an sortu zen.

Mahaiak, ur laisterreko iturriak eta askak, bi tabernak, dutxak (behekoa aurrena), parasolak, dena bideratu zen 1956ko udan.

Eta sustatzaile nagusiak izen ezaguna du. “*Santa Klara Ugarteko Adiskideak Elkarte*a”.

Izen batzuk ematea derrigorrezkoa da:

Joxe Mari Iturri, Uharteko “lehenengo Alkatea”;

Imanol Berakoetxea, sustatzaile nekagaitza aspaldiko garaietan;

Jose Anjel Anabitarte, baratzaina eta artxibo bizia; eta luzaroan “Alkate” izana;

Antton Uzkudun, liburu honen prestaerakoan laguntzaile fin;

Agustin Arana, errenteriarra, azkeneko urte hauetan Elkartearen buruzagi “faktikoa”, eta gaur egun “Adiskideen” Lehendakaria;

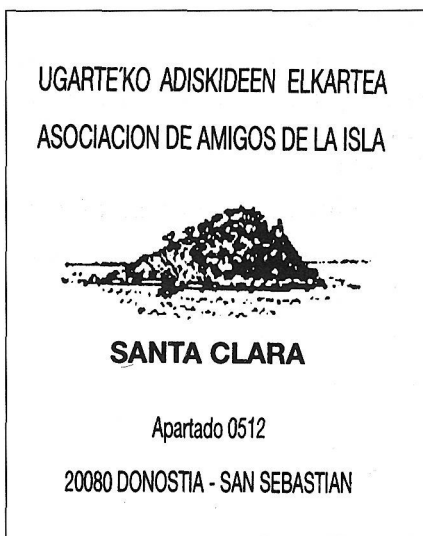
Juan Mari Garzia Etxeberria, “putzu” (= itsaso)aren zale porrokatua, eta lanbidez, Anabitarte bezala, baratzaina.

Juan Mari, hau gure artean, *maitre* aparta da (sukaldari bikaina, alegia). Eta camping trapazera exkax eta ziztrin bat lagun, edozein jatatxetako baino jaki hobeak prestatu izan dizkigu P1 zabalunean. *Ermita egon zen* talaiaren Hegoaldean.

Eta abar luze bat.

Txalupen txartela (2001)

Elkartearen zigilua (2002)

Laburki bederen zerrendatuko dut “Adiskideen” uzta:

— Hiriko ura ekartzekotan *burdinazko hodia bat* ezarri zen. Baina horrela ekarritako urak ez zituen goiko instalazioak iristen; eta, horrez gain, itsasoak birrindu zuen.

— Bigarren sarea *plastikoz* egin zen; eta honek bai, honek Dorretxeraino helerazten zuen ura.

— Itsasoaren ertzetik inguratzen duen *ibilbidea* ere, zementoz txukundu zuen Hego-aldetik.

Santa Klara Egunaren inguruan, **Abuztuaren 11**, jaiak antolatzen dira aspaldi honetan, bertsolariak eta guzti; *Euskal Herrian Euskaraz* taldearen laguntzaz.

Hona hemen, adibidez, entzundako hau, bere hartantxe:

“Toki txiki polit atsegiña,
azti eder bat dirudizu
egazti eder bat dirudizu
Kontxa politaren sarreran.

Ur bisiak diranean, berriz,
polita da zu ikustea,
olatu eta aparren erdian
bai ametsgarria zerala.

Zure tontorrean gauetan dezun argiak,
itxas gizonarentzat itxaropenezko izpia,
hori ikusi ezker nabaitzen du pakea
gertuan bai dago Donostia.

Ekaitz gogorrek maiz izaten dira,
arrantzaleak bizi dira borroka larrian,
eta berak eskeintzen dizuena
da kai-pakea, lasaitasuna itz batean

Santa Klara ezaten diote
egon zalako lekaimearen etxea;
gaur egunean, donostiarrarentzat
da egon-tokia, ugarte maitea”.

Zer erantsiko? Kolorezko bildumatxoan sartu ditugun hiru argazki eder hauek bekizkio irakurleari.

Bapo bazkaldu ondoren, *far niente* leunean, horra hor *adiskide* batzuk Dorretxearen aurreko aldean (2001).

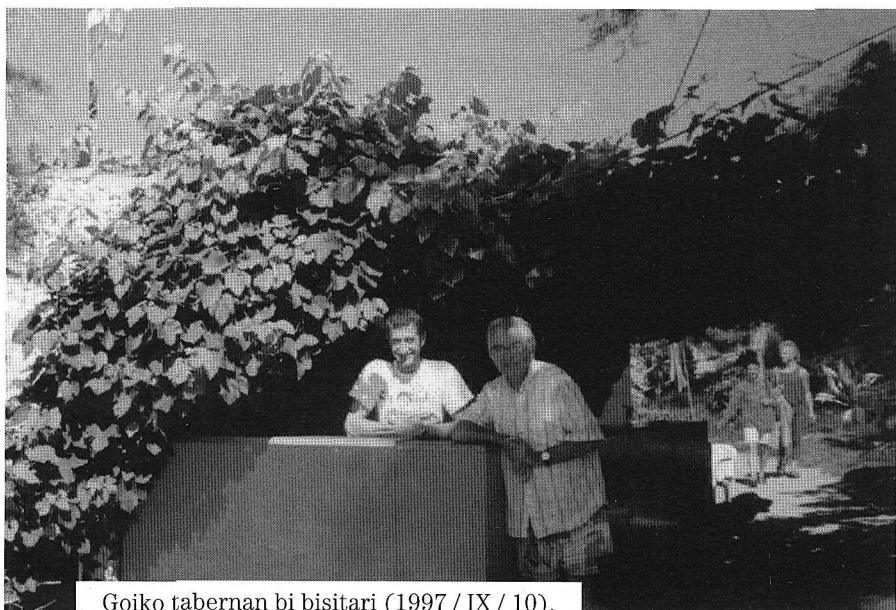
Ezkerretatik eskuinetara:

- Liburuaren egilea.
- Juan Mari Garzia Etxeberria, gure *Maitrea*.
- Edelmiro Villanueva *Miro*; galiziarra, aspaldi honetan Uharteko baratzaina.
- Jone Forcada, liburu egilearen emaztea.
- Agustin Arana, basoa eskutan daukana. Errenteriarra, *Adiskideen* arima urte hauetan.

- Carlos Criado, *Adiskideen* taldekidea.
- Antton Uzkudun, uhartezale bakartia, eta liburu honen pres-takuntzan funtsezko laguntza emana.

Baina ezina litzaidake **Luis Fernandez Mata** sustatzaileari buruz paragrafo batzuk "huntü" gabe liburua amaitzea.

Goiko tabernan bi bisitari (1997 / IX / 10).

Ezkerrekoa Luis Fernández Mata; eta eskuinekoa... “asma zak, asma zak”...

Gainean ikurriña ez da sekula faltatu. Eta barra gaineko mahatsondoak, oraindik ere mahats-ale gozoen emale. Eta lehenagoko kapitulu batean, Ulibarri buruzagi karlistaren *Casa de la Parraz* mintzatzean aipatua.

Tabernaren atzean (hemen ongi ikusten ez den arren) Luis-en *traman-kulua* gordetzen da; “Massiel” asto-zaharraren segida *mekanikoa* hartu zuena. Nasatik tabernaraino ehunka botila, bokata, eta beste, igoaz, uhartezale guztion eskerrona merezi duena.

Bi gauza bakarrik *Massieli* buruz:

- 1) *Igeldo herrian* alogeratu zutela 1965-1972 urteetan;
- 2) *Massiel* bera, artista, kantari famatua bere garaian; eta oso irri- barre... horztunekoa, omen. Bego.

Guillermo Garciak hartu zuen goiko taberna hau 1972 / 1977 urteetan.

1977 urtean, gaizki ez banago, goiko taberna zeraman Luis F.M.ak. Eta 24 urtez baliatu ondoren, iaz eta aurten, behekoa baka-rrik atxekiko omen du.

Joera soziologiko azkar baten eraginez, gero eta jende gutxiago joaten da Uhartera. Eta joaten direnak, oro har, behean gelditzen omen dira. Batez ere mainatzeko asmoa dutenen artean.

Gazte bikoteak joaten dira. Baita familiak eta lagun-multzoak ere; gauza guztiak besotan eramateko gertu dauden ber.

Doazenek, hala ere, beheko tabernan hartzen dituzte krakadak eta edariak, eta gora jotzen dute. **Baina xarma aparta zuen goikoa**, hetsita egoten da azkeneko bolada honetan. Eta honek zeukan bere *poesia punttua*.

Joerak eta ohiturak aldatu egiten dira; zaharrok hori onartzen lanak baditugu ere...

Anjel Isturitz pilotuak gauza bera uste du: orain dela 15 edo 25 urte baino askoz ere jende gutxiago eramaten duela gaur egun, orain dela urte mordoska bat **Aitona Julian**-ek eramaten zituenak baino.

Eta egia duela dirudi. 1893an, adibidez, 935 bisitari izan zituen Uharreak (ikus **M.A. Sánchez Terry**). Eta Uharte osoa omen zegoen larrosaz eta bestelako lorez gainezka eginda.

Ontzien kopurua ere oso jaitsi da.

1975ko udan, adibidez, 8 **motora-txalupa** ibiltzen ziren *Uharte* / *Kaia* bidaia goizetik arratsera etengabe egiten. Mila bat lagun egunean joaten ziren orduan (piraguak, txalupak... eta igerilariak kondatu gabe). (Ik. **Luis Murugarren**, San Sebastián / Donostia, 1978; 142. orrialdean).

Han eta hemen sakabanatutako mahaiak, oro har egurrezkoak orduan, gainezka egoten ziren.

Uhartera txangoz joatea, modan zegoen. Besteak beste han, Donostia-ko hondartzetan baino "askatasun" handiagoa zegoelakoan. "Derrière les buissons" esaten dute frantsesek...

Orain urruti gaude zenbaki horietatik.

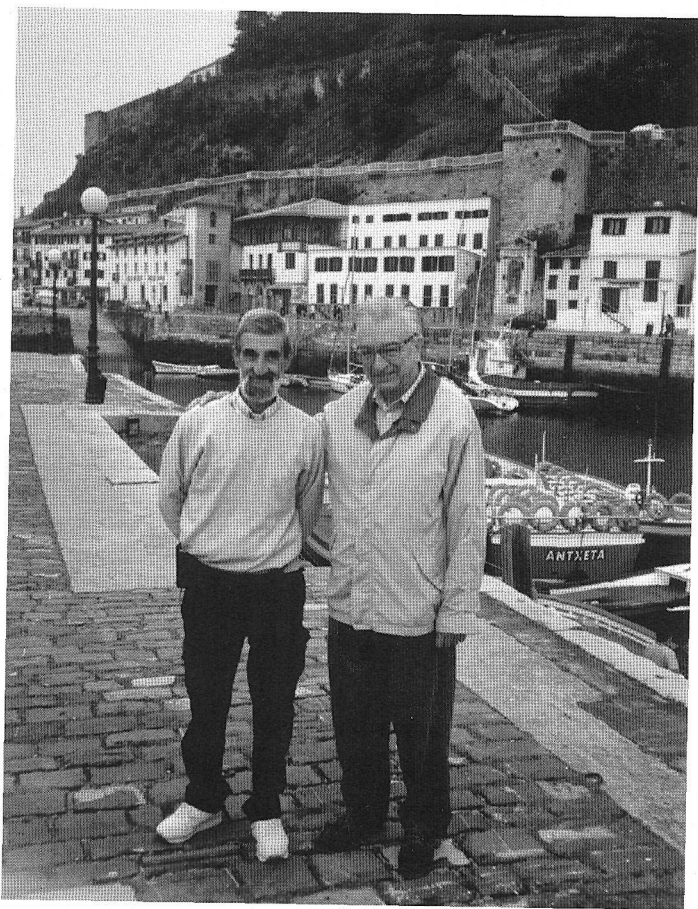
Berebilaren ugalketa izan bide daiteke gakoa. Baina beste faktore garbi bat ere badago: 1975z geroztik Bidasoako muga desagertuz joan da piskanaka, eta Iparraldeko eta Landetako hondartzak ez daude urrun. Azken hauek batez ere, luzeak, basatiak, bakartiak, pina-di azkengabeek mugatuak...

Eta honeteraz gero, Uharteari loturik bai, baina orain arte oso bidenabar baizik orrialde hauetan agertu ez diren batzuk gogoraziko ditut.

Anjel Isturitz hasteko, ehunka aldiz guztiok (ni barne, jakina) Kaitik Uhartera eraman gaituena. “Aitona Julian”en biloba, ez da hura bezala altzatarra. Donostiarra da, seme-alabak bezala. Emaztea du kaiekoa.

Donostian harrapatu nuen lehengoan (2003ko Ekainean). Eta hemen gaitu irakurleak Anjel eta biok. “Antxeta” eta bere gainerako txalupak hor daude, Uhartera abiatzeko prest.

Gure atzean, zuri-horian, askotan aipatu dugun “Donostia-ko Kontsulatua”.

Anjel-en buruaren ezkerrean ikus daiteke.

Arribizketako lanak Donostiako Kontsulatuak bultzatu zituen (VIII. Kap.). Arrobi-ko “Farola” ere bai, gaur “Torreón de Igueldo” bataiatua. Eta 1777z geroztik, lehenengo Karlistada arte, itsastar jendearen laguntzan erabilia.

Beronen ordezkioak, hain zuzen, IX. Kap. ikusia (“Faro de Igueldo”), Arrobiko Farola zaharra ordezkatu zuen 1855ko Martxoaren 15an. Eta gaur egun turismo-gune ospetsua da.

Eta ondoko hiru argazkiotan dauka Kontsulatua (1920an eta 1988an). Azkenekoan Gaztelutik ikusia.

Ageri denez, desagertu egin dira kristalezko bi behatokiak; haue-
tako bat atariaren gainekoa.

Baina aspaldiko urteetan mariñel jendea deitzeko eta norabi-
de-tzeko jotzen zen kanpaia, hortxe dago 2003an.

Batimendua 1988an zaharberritu ondoren, pittin bat aldatu da.
Baina funtsean XVIII. mendekoa da. Aski du irakurleak kai aldera itzu-
li bat egitea, eta hantxe aurkituko du, ongi hornitua eta laguntzaile
multxo batek azaldua, Donostia zaharreko lekuko isil hau.

1760an eraikia, 1766ko Ordenantzetan aipatzen da.

Bertan, bigarren solairuan, itsasoari buruzko liburutegi bikaina
dago. Gutxitxo ezaguna; baina niretzat arrunt baliosa.

Kanpai berdearen ondoan haxe irakurtzen da: *Soi de el noble
Consulado de esta ciudad. 1799.*

Biltegi bat zeukan; eta bertan kableak, sokak, kalabroteak, ain-
gurak, eta abar, gordetzen ziren.

Ikusten dugun etxe horretantxe egoten zen, beti itsasoratzeko
prest, *Txalupa Handia* izenekoa.

Uharteko lankide izana, hark bezala Donostiako itsas jendea gogorazten digu.

Gaineko aldetik argazki honetan ikus daitekeenez, 1813 aurreko kutsua dute murre horiek; eta etxarteak korri daitezke gaur ere, baita eskailera ilun eta ezezagunak bisitatu ere.

Pitxi bat; baina donostiarrek merezi baino agitz gutxietsiagoa.

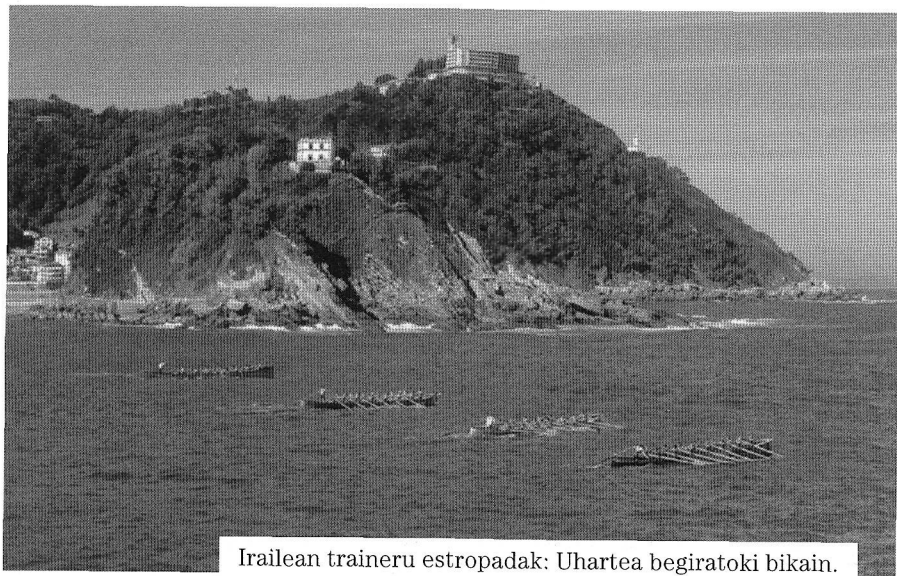
Eta orain gogora ekar ditzagun **Petit de Meurville** pintore-diplo-
matikoak utzi zizkugun margoak (kolorezko eraskinean beren hartan
ikusgai).

Liburu honi dagokionez, hau azpimarra daiteke:

- *Paseo de los Curas* izenekoa. Kontsulatua ikus daiteke hone-
tan, atzeko atea agertzen delarik.
- *Puerto de San Sebastián* izenekoa. Honetan dorre-etxea ikus
dezakegu aurrekaltetik, ezkil-dorrea eta guzti, gaur duen itxu-
ran. Eta **Santa Klara Uhartea** ezkerretan.

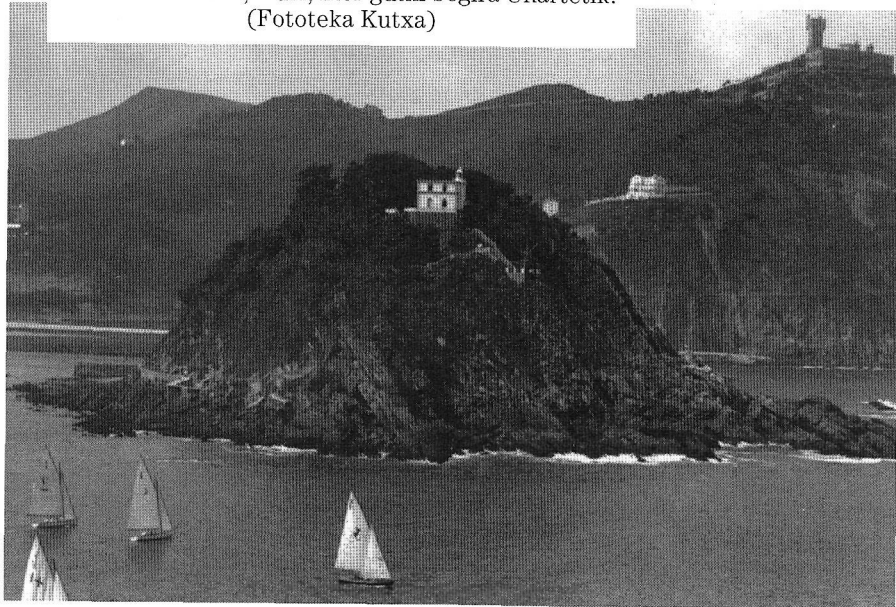
Txamarra gorriek eta idiek gainerakoa erasten diote, garai kutsua azkertuz.

Itsasotikako kresala bakarrik falta!

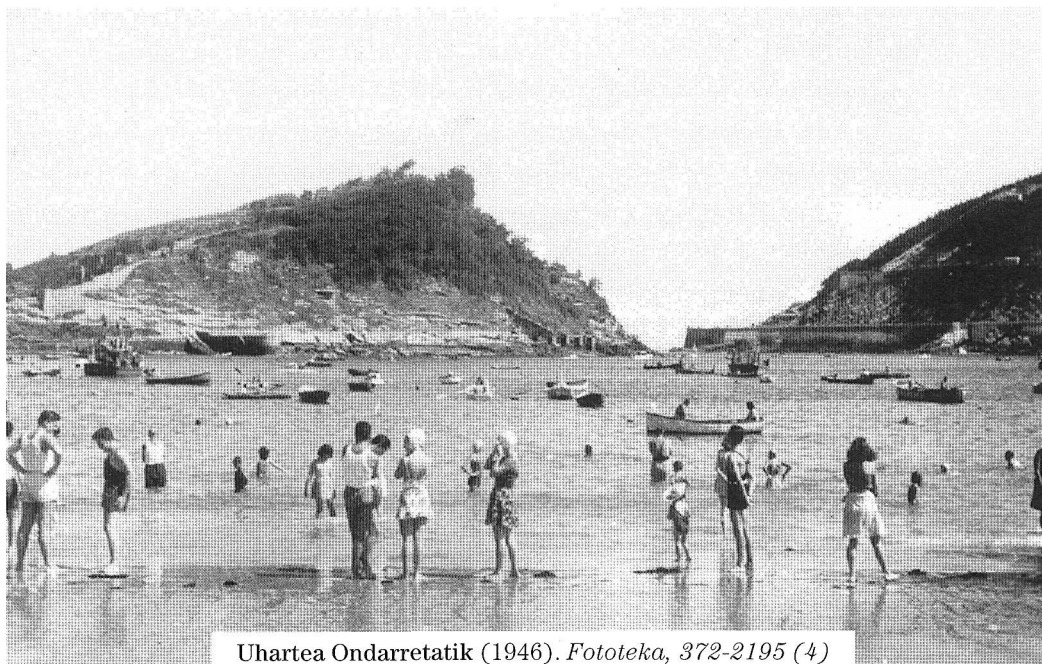

Irailean traineru estropadak: Uhartea begiratoki bikain.

Belauntzikoetan, aldiz, inor gutxi begira Uhartetik.
(Fototeka Kutxa)

Oroitzapenetarako argazki bat amaitzeko.

Uharteia Ondarretatik (1946). *Fototeka, 372-2195 (4)*

Galtzak eta gonak, luze...

Nacional-katolizismoaren garaiak ziren. Eta “bekatuaren toki madarikatuak” omen Ondarreta, Kontxa, Uharteia, eta soina ageri erakuts zitekeen lekuak oro.

Gabarroiak, mukurru ageri dira.

Uharteia inguratzeke eraiki zen zubiko bost pilareak, oraino zutik.

Eskuinaldean arretaz begiratzuz gero, berriz, *boteroa* ikus daiteke, bere salbamendurako batelean (arraunez, bai!), lehenengo garraisi etsia aditu zai...

Eta gainean **Ramon Baron** antigutarra, Ugalde edo **Barraka** zeritzon baserrikoa (gartzela ondoan hau, *Konporta* errekatxo kiratsaren ertzean).

Denak joanak, salma usainarekin batera itsaso zabalera ihesi.

Nahiz orduko lekukoaren oroimenean betirako tinko eta bizi-bizi iraungo.

Uharte eta Bertsolariak

Oso harrigarria da bertsolariek, itxura denez, inolako kezka edo garrantzirik ez erakustea *Santa Klara Uharte*-rekiko.

Auspoa sorta osoan erreparatzen da hori.

Aita Apalategi-k prestatutako *Euskal Mutillak armetan* bilduma zoragarrian (*Auspoa* 3, 1961), aipatu ere ez da egiten Santa Klara.

Nahiz batzutan, eta 1876ko Urtarrilean bereziki, gerla ekintzak Donostian gertatu; *Bilintx* bertan hil izanak erakusten duenez.

Gai hauetan nagusi den *A. Antonio Zabala*-ri egin genion galde puntu honetaz; eta berak ere irizpide bera du: “Arritzekoa da Santa Clara ugarte bertsolariak ez aitatzea. Neri beintzat ez datorkit burura” (gutunez, 2002ko Abuztuaren 2an).

Hala ere zerbaitxo aurkitu zidan, eta libur honetan baliokoa izan daitekeelakoan, kopia egingo dut, irakurlearen mesedetan. 1941ko estropadei buruz dator bertsoa, eta balizak Urgull-dik hasi eta Uharte aldera aipatzen dira: Loiola, San Juan, Hondaribia eta Orio.

Laurak txalupa kanbiatuta
bota dute suertia,
lendabiziko Loiolatarrak
iparretik irten dira;
gero San Juana ta Ondarrabiya,
Oriyok *isla* aldia,
leku ederra izan biar du
probatutzeko jendia.

Ikus, honi buruz, eta ondoko orrialdeetan, *isla / uharte* hitz bikoteari buruzko oharra.

“Gure UHARTE ezezaguna”

Ez dago dudarik. Izenburua aukeratzerakoan, *isla/irla* bikotea neukan batetik, Euskal Herrian (batez ere XIX. mendera arte erruz, are nagusiki ere, erabilia). Eta, bestetik, *ugarte/uharte* bikotea neukan.

Eta *uharte* hautatu dut.

Zergatik? Laburki azalduko dut.

- 1- R.M. Azkue lekeitiarrak, bere herrian bertan txikitandik entzuten zuen [islíà]ren gainetik, hitz hauek idatzi zituen bere Hiztegi famatuan: "*ugarte: entre aguas* (B, G).- Parece que Larramendi fue el primero que extendió con mucho acierto esta palabra a significar isla" (II, 352).

Horra hor niretzat balio handia duen irizpidea.

- 2- Larramendi, II,93 (Ed. Pío de Zuazua, San Sebastián, 1853).

Isla: *ugartea*, *uribitartea*. Lat. *Insula*.

Bistan da, jatorrizko edizio osoan ere (1745), hitz bikote bera agertzen da.

Isleño, *insulaire*: *ugartearra*, *uribitartearra* (II, 93).

- 3- Juan Ignacio Iztueta (1767-1845).

Larramendi-zale porrokatua izanik, ezin pentsa urrun dabilkeenik:

Isla: *ugartea*

Isleño: *ugartearra*, *uribitartearra* (I, 123)

- 4- Lhande (Paris, 1926). 1024. orr.

ühartē: S, (Foix), île

- 5- Larraixket, Dict., 212. orr.

[ühárte], île, sens inconnu du peuple.

(*Le Basque de la Basse Soule Orientale*, Paris, 1939)

- 6- Mizpiratzegi, Dict., Barkoxe, 1936. 58. orr.

île: *isla*, *hurarte*

- 7- Alfontso Irigoien. *isla*/*irla* vs. *ugarte*/*uharte*-ren erabilpena kondairan barrena erakutsiz, aipamen mordo bat dakar. Eta lekeitiarrek aurrean daukaten *San Markos* deritzonaz *islía* diotela gogorazten du.

Ikus haren txostena honi buruz, xeheki dokumentatua: *De re philologica linguae uasconicae*, V, 1995 (279-289 orrialdeetan). Eta ororen buru hau dio: "*isla* hitza erabiltzeagatik ez dugu(la) lotsa izan behar".

Barka biezagu bizkaitar jakintsuak, kasu honetan joera sozio-logikoari lehentasuna eman badiogu.

- 8- Ibon Sarasola - *isla* hitzaz gain, Hegoaldean *ugarte* ere erabilia izan dela dio. Batez ere 1745tik aurrera. (Kontutan har

beza irakurleak 1745an, hain zuzen, kaleratu zela Larramendiren Hiztegia).

9- Elhuyar Hiztegia, 1996.

Miren Azkarate, Xabier Kintana eta Xabier Mendiguren Bereziartu euskaltzainek zuzendua. 338. orr.

1 - isla; ik. irla

2 - isla; ik. islada.

islada: 1- reflejo, silueta. Mendienislada uretan: reflejo de los montes en el agua.

2: (hed.) reflejo.

10- 3000 Hiztegia. Bilbo, 1996.

G. Aurrekoetxea, R. Badiola, L. Baraiazarra, J.L. Goikoetxea, Tx. Solabarrieta, P. Uribarren taldeak zuzendua.

isla: 1- perfil de los montes

2 - reflejo

3 - silueta, imagen lejana, tenue, debilitada

11- VOX Hiztegia (1997, 2 liburuki)

Zientzi Zuzendaria: Ibon Sarasola

irla: iz. Ipar: uharte (361)

isla: iz., (1) uharte

(2) isla(da), mendien hegia

uharte (629): ozeano, itsaso, aintzira, ibai... baten urek inguratzen duten lur eremu iraunkorra.

12- Euskal Hiztegi Modernoa - Elhuyar, 1994, 2000.

1 - Zipre deritzon uharte edo isla

2 - mendien isla uretan, 483.

uharte (897)

1 - bi ibaiek bat egiten duten lursail edo lur eremua

2 - alde guztietatik inguratuta dagoen lur eremu iraunkorra: Galapagos uharteak.

Isla euskal hitz berak batzutan erd. **isla**, **île** adieraztea; eta beste batzutan, berriz, erd. **silueta**, **silhouette** adieraztea, koloka egoeran egotea da. Ekonomiak eta zehaztasunak besterik eskatzen zuten.

Eta horixe da gertatu. **Isla**, **islada**, erd. **silueta**, **perfil**, adierazteko erabiltzen da gero eta maizago. Eta, era berean, urez inguratutako edozein eskualde iraunkorri, **uharte** esaten zaio.

Orain dela urte mordoska bat *Santa Klarako Adiskideen Elkartea* sortu zutenek, **UGARTE** bataiatu zuten. **EZ ISLA**.

Badakigu, bai, badagoela aukera horretan purismo punttu bat. Baina hizkuntzen bilakabidean **Sozio-linguistikak** agintzen du. Eta politikaz eta nazio-projektuz kutsatutako nahiak, eragin handia dute.

Joera aspaldidanik nabaitzen da Euskal Herrian maila askotan.

Donostiako *Puertas Coloradas*, nola ez dakigula, *Ategorrieta* bihurtu zen. Era berean, euskaran sustraituta zegoen *pintore* hitzari, *margolari* nagusitu zaio. *Izkiriatu* hitz jatorrari, *idatzi* sabin-diarrari; eta *izkiriatzaileri*, *idazle*. Bidenabar, izendatuko ez dudane batek, **eskritore** proposatu zuen...

Gauzak ez dira beti oso egokiro egin. Baina erdaltzalekeria nabarmenari, halako euskal “kathareketa” jarraitu zitzaion.

Vitoria-ri, ahaztutako **Gasteiz** gailendu zaio (/h/ gabe, dena dela). *Estella*-ri, **Lizarra**. Eta *Salvatierra*-ri, **Agurain** (hau ere /h/ gabe).

Guk ezagutzen ditugun herri-pizkunde guzti guztietan gertatu izan dira horrelako joerak.

Eta Euskal Herrian ere bai.

Betor, beraz, guk ere “lotsarik gabe”, **Santa Klara UHARTEA**.

metros cuadrados, siendo su valor por tasación pericial de doscientas setenta y cinco mil ochocientas pesetas, y diecinueve mil cuatrocientas cuarenta pesetas respectivamente.

Se encuentra libre de cargas y servidumbre, y pertenece al Estado desde el año mil ochocientos sesenta y cuatro; encontrándose los edificios construídos en la misma, afectados al Ministerio de Obras Públicas — Dirección General de Puertos y Señales Marítimas; sin que conste título por el cual la adquirió y no constando inscrita a nombre del Estado, ni al de ninguna otra persona o entidad conocidamente.

Esta certificación expedida en esta capital con fecha **veinticuatro de Octubre de mil novecientos sesenta y ocho** por D. Juan Motabes Moreno, Jefe de Sección del Patrimonio del Estado en la Delegación de Hacienda de Guipúzcoa, con el Visto Bueno del Ilustrísimo Señor Delegado de Hacienda, se solicita la inscripción de la descrita finca a nombre del Estado, según así resulta de los datos obrantes en dicha oficina y de las fichas de Inventario de fincas rústicas e inmuebles de aquél.

En su virtud inscribo la dicha finca de este número a favor del Estado, al amparo del artículo doscientos seis de la Ley Hipotecaria, pero con las limitaciones del doscientos siete de la misma.

La certificación de que se hace referencia, ha sido presentada por duplicado en esta oficina a las diez y diez minutos de hoy, según el asiento 1114 del Diario 123, quedando archivado uno de los ejemplares con el número 97 en el legajo corriente de documentos públicos exento del impuesto.

San Sebastián, ocho de Noviembre de mil novecientos sesenta y ocho.

Txabolaren tasaketa

En 26 de Marzo de 1872
manifiesta el Ingeniero
Jefe de las provincias Vas-
congadas que en vista de la
orden de la Direccion general
de Obras públicas, de 1.º de
Marzo de 1871, en que se
previene que en la Isla de
Santa Clara no haya mas
establecimientos que el faro,
se quitaron el año último
los restos de los pabellones hin-
cos y demás que existian,
quedando solo una casita
construida en 1850 por una
sociedad que arrendó tem-
poralmente la casa al entonces
propietario de la Isla. Esta
casa está próxima al faro
y la usa el Almacén con aquies-
cencia de sus dueños, pero para
cumplimentar la orden citada, y

Ministerio de Fomento (1872)

Expediente sobre la compra de una casita en la Isla de Santa Clara (San Sebastián) para el faro de la misma.

El 26 de Marzo de 1872 manifiesta el Ingeniero Jefe de las Provincias Vascongadas que, en vista de la Orden de la Dirección General de Obras Públicas, de 1 de Marzo de 1871, en que se previene que en la Isla de Santa Clara no haya más establecimientos que el Faro, **se quitaron el año último los restos de pabellones, kioscos y demás que existían; quedando solo una casita construída en 1850 por una Sociedad que arrendó temporalmente la caza al entonces propietario de la isla.**

Esta casa está **próxima al faro**; y la usa el torrero con aquiescencia de sus dueños.

Pero para cumplimiento de la orden citada; y comprendiendo el Ingeniero de Guipúzcoa la necesidad de su adquisición por el Departamento de Obras Públicas para que sirva de desahogo al faro, **tasó dicha casita en 200 pesetas; proponiendo al representante de la Sociedad de Caza cedan la propiedad de la misma a la Dirección General de Obras Públicas por 175 pesetas.**

El cual contestó en carta de 18 de Marzo último, cuya copia remite, **aceptando el precio citado.**

Nota:

El negociado opina de conformidad con lo propuesto por el Ingeniero Jefe de las Provincias Vascongadas, **que procede la compra de la referida casa**; toda vez que solo dista del faro 5 metros; y puede servir de desahogo a aquel, que solo tiene dos piezas por vivienda.

Cargando su importe al presupuesto de conservación de faros.

Dando orden al Ingeniero Jefe para que autorice la escritura de compra; **pasando a ser propiedad del Estado la precitada casa.** Quedando libre de toda propiedad los alrededores del Faro de Santa Clara.

S.M. resolverá

Madrid, 6 de Abril de 1872.

Txabolaren salmenta (1872)

180. = 4 = 77 = 3
OBRAS PÚBLICAS.

CUERPO NACIONAL
 DE
 INGENIEROS DE CAMINOS, CANALES Y PUERTOS.

PROVINCIAS VASCONGADAS.

Número 423.

NEGOCIADO
 de -

Paros.

Al expediente -

AHN

Signature FC 15223

El Ingeniero encargado del
 servicio de la provincia de Guipúz-
 coa, en fecha 12 del actual, me
 dice lo siguiente:

" Por lo en conocimiento de
 U. S. que en el día 26 de junio
 último se formalizó la escri-
 tura de venta de la finca pro-
 pia de la "Sociedad de Barandus"
 que radica en la isla de Santa
 Clara, de cuyo documento se
 mita copia legalizada. = Se ha
 retirado algo el cumplimiento

Obras Públicas. Negociado de Faros, N. 423

Signatura, AHN, FC 15223

Ilmo. Señor:

El Ingeniero encargado del servicio de la Provincia de Guipúzcoa, con fecha 12 del actual, me dice lo siguiente:

Pongo en conocimiento de V.I. que en el día 26 de Junio último se formalizó la venta de la caseta propiedad de la *Sociedad de Cazadores*, que radica en la Isla de Santa Clara, de cuyo documento remito copia legalizada.

Se ha retrasado algo el cumplimiento de la orden del 16 de Abril próximo pasado, en que se ordenaba la **adquisición de la casita**, por el motivo consiguiente a llenar todas las prescripciones de la Ley Hipotecaria vigente.

Los gastos de adquisición y escritura están satisfechos, y se incluyen en los de conservación de faros durante el pasado mes.

Lo que tengo el honor de transmitir a V.I. para su conocimiento, incluyendo a la vez copia de la escritura de referencia.

Dios guarde a V.I. muchos años

Bilbao, 18 de Julio de 1872.

AÑO DE 1871

MINISTERIO DE FOMENTO.

OBRAS PUBLICAS.

NEGOCIADO

PROVINCIA DE Guipúzcoa

Expediente sobre
compra de una casita en la isla de
Santa Clara (P.^a Sebastian) para el faro
de la misma.

Orendain Notariaren dokumentua

9 orrialde dituen izkribu honetan funtsatzen da VI. Kapitulua.
Hasera baizik ez dugu eskaintzen hemen.

J. José Francisco Orendain, Notario
Real y público del Colegio del Distrito
de San Sebastián y vecino de esta Ciudad de
San Sebastián. = Certifico y doy fe: que
D. Francisco Lafarga, Ingeniero de caminos,
canales y puertos encargado de esta Provin-
cia, o vecino de esta Ciudad, me ha pue-
sto de manifiesto una comunicacion del
tenor siguiente. = "Ebas públicas = Cor-
poración nacional de Ingenieros de caminos,
canales y puertos. = Provincias Vascon-
gadas. = Número doscientos cincuenta
y tres. = Regulado de Carr. = El Excmo.
Sr. Director general del ramo, con fe-
cha diez y seis del actual, me dice lo
que sigue. = El Excmo. Señor Ministro
de Fomento, me dice con esta fecha lo
siguiente. = El Excmo. Señor: En vista de lo
que resulta en el expediente formado
sobre la necesidad de adquirir una

Arribizketa toponimoaz

Zoritxarrez ez dakigu Erdi Aroan nolakoa zen toponimo honen forma.

Angeles Libanoren *Onomasticon Vasconiae* zerrenda zehatzean (4 liburuki: 14, 16, 19 eta 20) ez da ageri.

Eta aurrez aurre dagoen *Arrobi* ere ez.

Baina *Arro* hitzak gaur ere *amildegia* bizkaieraz; Azkue, I, 78, *barranco*.

Baita, noski, *har* (= piedra, pierre), gehi *hobi* (= concavidad, creux), Azkue II, 93.

Eta *harrobi* (= cantera, carrière). Eta Donostiako *Arrobi* horretan, harrobiak izan dira, gorago esan dugunez, eta *harria* erruz atera.

Baina gure harira itzuliz, *harribi*-ren atzean, *har* eta *ibi* dago.

Honek Santa Klararen *uhartetasuna* zalantzan jartzera bideratzen gaitu... Behin eta berriz lehorrez iristeko ibi guztiek porrot egin dutela erakutsi ondoren...

Isildu egin beharko ote?

Idazkera-ahoskera modernoagoetara jo behar dugu.

Eta kontutan har ditzagun dokumentatzen diren formak.

Bidenabar harri-ustiaketa hori gogorazten du Donostia zaharreko kontuetan oso ikasia zen **Rikardo Izagirrek**: *se denunció a quienes sacaban piedra para lastre entre Arribisqueta y la Isla de Santa Clara* (Estudios, 73)

Hain zuzen ere, autore honek bi forma hauek ematen ditu:

1 / **Arbizketa** (18. orrialdeko planoan, adibidez). Ikus *Estudios sobre la Bahía de San Sebastián* - Ed. Vasconia, San Pedro Pasaia - 1933). i gabe.

Hortik aurrera, i agertzen da beti: **Arribizketa / Arribisketa**.

Eta honetarak gero, ohar fonologiko hau egin behar da.

Donostia inguruko **toponimian eta mintzairan** (baita bizkaieraz, eta Gipuzkoako kostaldean ere dexente) **z** eta **s** nahasten direla, berdin ahoskatzen direlako. [s] *apikalaz*, alegia: *esango isut*. Nahiz **s/z** berezten diren lekuetan *esango izut* ahoskatu.

Hots, **Arribisketa** transkribaketa topatzen dugu 1606ko Otsailaren 10an: *se denunció a quienes sacaban piedra para lastre entre Arribisqueta y la isla de Santa Clara Izagirre*, 71).

1887an Arribisqueta dokumentatzen da Izagirre beraren arabera.

1629ko Apirilaren 6an, Donostia-ko Memorial-ean *monte de Arribisqueta* irakurtzen dugu (Izagirre, 43).

Eta handik egun batzutara, Maquedako Dukearen Txostenean, hau irakurtzen dugu: *monte de Arribizqueta*.

Donostiako Toponimia xeheki landua duen Josu Tellabidek, beshal- de (*Donostiako Toponimo Erregistroa*, Donostiako Udala, 1995), *Arbizketa* hobesten du; nahiz z/s ahoskera guztiak aipatu, baita *Abrisketa* ere.

Azkeneko argudioa: *Registro de la numeración de las casas... realiado por el Ayuntamiento de S.S. en Abril de 1862* (ikus nire *Eraskin Toponimikoa*, 23 orr., Antigua 1900 luburuan), *Ibaéta*, 23 *etxea*, *Arbizketa* irakur daiteke (295).

Hori guztia dela-ta, *Arribizketa* hobetsi dugu.

Donostia zaharra tonbolo izana

Beharbada, I. Kapituluak irakurri ondoren ere, batek edo bestek ez du guztiz irentsia Urgull uharte izan zenik.

Edo, bestela esanda, Donostia zaharra tonboloa izan zenik.

Horien zerbitzutuan hona hemen XIX. mende bukaeran ateratako argazki hau.

Zinez, urek ez dute elkar ikutzen.

Baina *tonbolo-tasuna* ez da, nik uste, batere sineskaitz gertatzen.

BIBLIOGRAFIA

— I —

SORONDO / LIZARRALDE. *Ermitas de Guipúzcoa* - Barandiaran Fundazioa, 2000.

JAKIN. *Natur Zientziak Hiztegia* - Arantzazu, 1976.

Juan Bautista OLAZABAL. *Quién destruyó San Sebastián*, 1973.

INGEBA. *Geografía Histórica de San Sebastián*. San Sebastián, 1984.

L. PEÑA BASURTO, etab. *San Sebastián en la Prehistoria y la Protohistoria*, San Sebastián, 1963.

— II —

Alfontso IRIGOIEN. *De re philologica Linguae Vasconum*. 5 liburuki, 1986-1995. Bilbo, Autorea bera argitaratzaile.

TXILLARDEGI. *Antigua 1900*. Kutxa, 1992.

Serapio MUJICA. *R.I.E.V.* 1935.

J. COROMINES, J.M.; Jimeno JURÍO eta Patxi SALABERRI iker-tzaileen ikerlanak, erabat kontutan hartzekoak euskal toponimiaren alorrean.

— III —

Krispin BEOBIDE. *Asisko Loria*. Auspoa, 61, Tolosa.

— IV —

PIÑEIRO, ORELLA, SÁEZ GARCÍA. *Documentos Cartográfico-Históricos de Guipúzcoa I*. San Sebastián, 1994.

PIÑEIRO, SÁEZ GARCÍA. *Documentos Cartográfico-Históricos de Guipúzcoa II*. San Sebastián, 1999.

AGIRRE SORONDO. *Ermitas de Guipúzcoa*. San Sebastián, 1994.

Juan José ARBELAIZ. *Grabados y Planos de San Sebastián*. San Sebastián, 1993.

José Ramón LUZURIAGA. *Plano de San Sebastián*. San Sebastián, 1979.

Luis MURUGARREN. *Boletín de Estudios Históricos de San Sebastián*, 30. 1996.

Joaquín ORDÓÑEZ. *San Sebastián en 1761* - Ayto. San Sebastián, 1964.

Miguel Angel SÁNCHEZ TERRY. *Faros Españoles del Océano*, - 1999.

Antonio IDIÁQUEZ eta J. Ignacio TELLETXEA IDIGORAS. *San Sebastián 1719*. Camino Institutua, San Sebastián, 2002.

Elena LEGORBURU. *El Monasterio de San Bartolomé*. Astigarragako Udala, 1999.

Ricardo DE IZAGUIRRE. *Estudios acerca de la Bahía de San Sebastián*. Editorial Vasconia. Pasajes San Pedro, 1993.

— V —

Fermín MUÑOZ ETXABEGUREN. *Edateko ura Donostian*. Editorial Añarbe Partzuergoa, 2003.

— VIII —

Ricardo DE IZAGUIRRE, Jadanik aipatua.

— IX —

Donostiako Errolda.

— X —

Luis MURUGARREN. *San Sebastián / Donostia*, 1978. Caja de Ahorros de San Sebastián, 1978.

Didier PETIT DE MEURVILLE. *Guipúzcoa / San Sebastián (1857 / 1873)*. San Sebastián, 1995.

SANTA KLARA UHARTEA

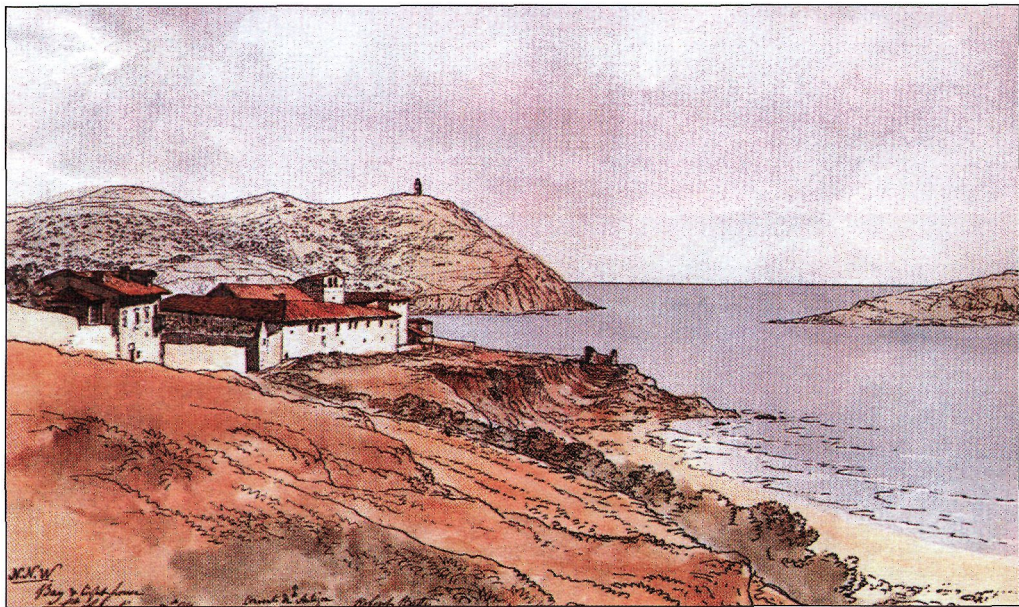

1955

Gaineko argazki hau "Santa Klara Uhartearen Adiskideak"
Elkartearen bitartez lortu dugu.

Mila esker anitz bereziki
Antton Uzkudun *elkartekideari*

(III Kap.)

Antiguako Monastegia 1836 baina lehenago

[Ikus Antigua 1900, 317. orr.]

Itzurun-go *baserria* ez zen, oro har, eta 1836an porroskaturik gertatu arte, **Batty**-k margotu zuen hau besterik.

Eta 1200ko bere bisitaldian **Asisko Frantsesek** ikusi eta baliatu zuen hartatik ere, seguru aski, nahiz txipiago, ez gaude guztiz urrun.

Arrobi gainean *Farola* zaharra ageri da, *Kontsulatuak* eraikitakoa; eta oraindik, jakina, berreraiki baino lehenagoko itxuran.

Uhartean, berriz, eskuineko ertzean, *Ermita* izandakoaren basamenduan besterik ez da ikusten ahal.

[Ikus Petit de Meurville, Kutxa, 1995; Ruinas]

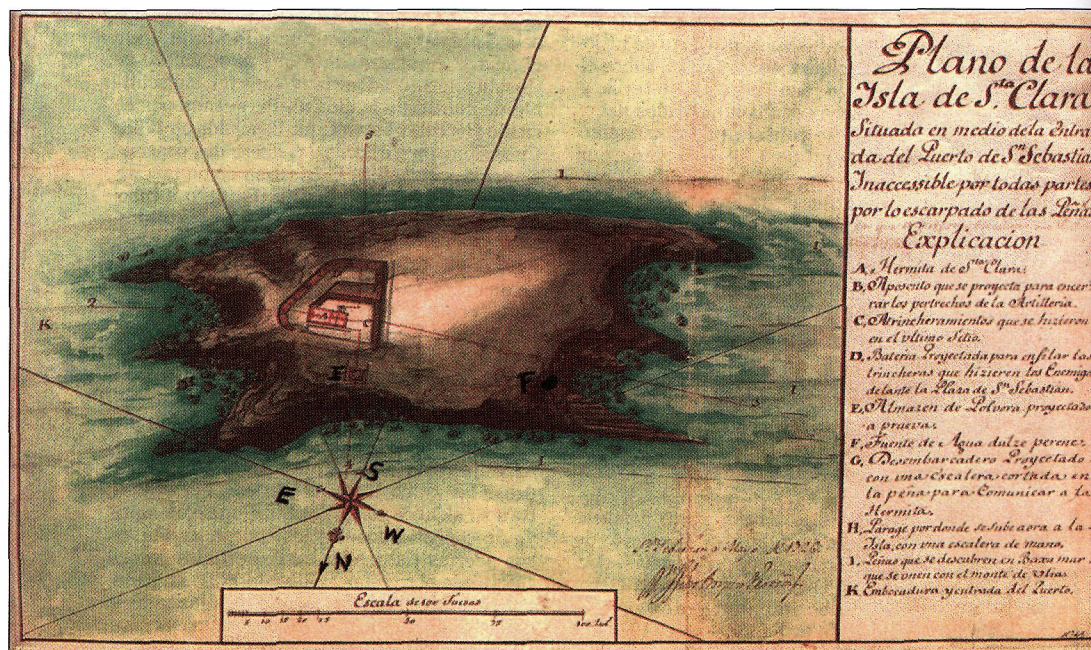
Monastegia Sagastibeltza-ren tropek 1836an erre zutenean, murru batzuk baizik ez zen salbatu; handik 20 urtera, eta *Miramar Jauregia* eraiki baino lehenagoko tartean erakutsi zigun bezala.

Antigua 1900 nire luburuan ere ikus daiteke (44-45 orr.), fantasiarik gabeko fotoetan, *Loretope* gaineko Ermitatxoa (Antiguako kanposantu zaharrean erabili izana) nolakoa zen.

Murru puska horiek, Ermita eta Haizerrota izan ziren, hain zuzen, Monastegi zaharraz hondaturik suertatu ez ziren atal bakararak.

Etxe ilara ere 1890 inguruan desagertu zen, **Maria Kristina de Habsburgo**-rentzako Jauregia eraikitzean.

(IV. Kap.)

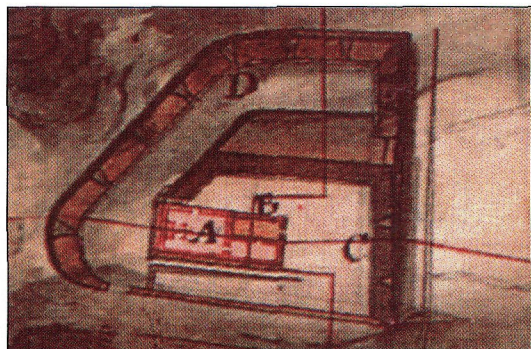

[Plano a Doc. Cart. Hist., I, 1994; 153. orr.]

P. Verbom, 1726

Ezkerretan: *Urgull*
 Eskuinetan: *Arrobi, Arribizketa*
 Gainean: *Kontxa, Badia*
 Beherean: *Itsasoa*

Kasu eman: Iparra beheko aldean dago. Ermitako aldarea, berriz, ezkerretan.

Verbom (xehetasuna)
 Ermitaren kokagunea 1726an

Uharte (IV. Kap.)

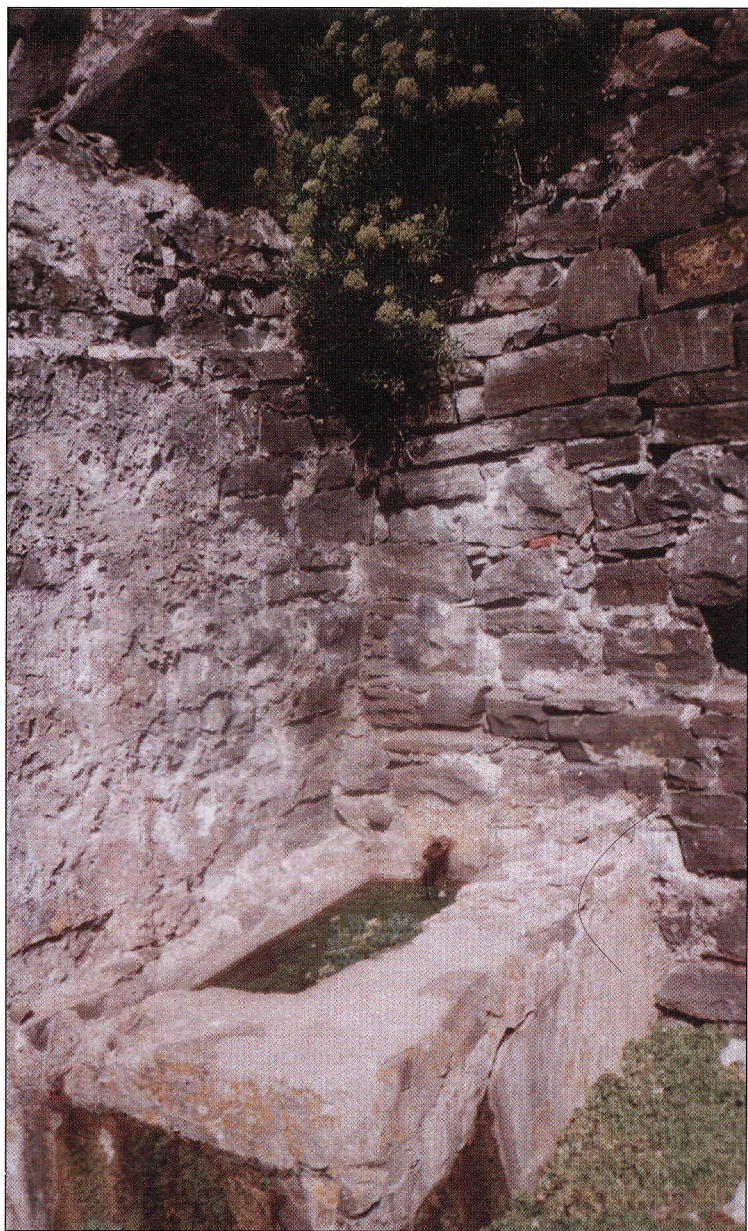
1776 jun. 3 Plano Magistral (Ing. mil. Carlos A. Giraud)
 (ikus Documentos Cartográficos Históricos de Gipuzkoa; 157. orr.)
 Javier Gómez Piñeiro / Juan Antonio Sáez García (Gip. Dip., 1999)

Ermita errausturik gertatu baino 37 urte lehenago, bizi-bizirik agertzen zaigu Uharte gaina.

Ermita eta frantziskotar ermitauaren etxola ikus daitezke ekialdean.

Berauen Mendebaldean, aldiz, ermitauak elikatzeko erabiltzen zuen lur-saila dago; hamar sorotan banaturik.

(V. Kap.)

Iturri zaharra gaur

Eten gabe ura dariolarik

(VI. Kap.)

Osinalde, 1858 (xehetasuna). Ihiztarien txabola.

VI. Kapituluaren gehigarria

[P. A. Irureta; Kutxa, Boulevard 1-eko Bildumatik]

Juan Manuel Moyuaren familiaz

Pedro Alejandrino Iruretaren margo ezagun honetan, eta gure lanari gertuen loturik, pertsonaia hauek azpimarratuko ditugu:

- Juan Manuel Moyua Adarragakoa (V. R.V.ko Markesa).
Hernaniarra; 1820-VI-17.

Jadanik ikusia (VI.Kap.). Zutik agertzen da, ezkerretatik hasita hirugarrena.

- Beronen emaztea (Abuztuaren 31ko 20 etxearen jatorrizko jabea):

Kasilda Alzaga Enparangoa.
Azpeitiarra, 1825.

Eserita, bere altzoan haurtxo bat daukana: Antonio Urretxa eta Arriolakoa, preseski bere birloba.

- Leonardo Moyua Alzagakoa
Donostiarra; 1856ko Irailaren 6koa.

Eserita, ezkerretatik hasita bostgarrena. Juan Manuel M. eta Kasilda A.ren semea. (R.V.ko VI. Markesa).

Pianista famatua haurtzarotik beretik, eta *Leo de Silka* artista-gaitzizenez ezaguna.

— **Olivia Revuelto Quiñones** Anderea.

Guatemala-tarra.

Erraina, **Leonardoren** emaztea.

Eserita, laugarrena ezkerretatik.

Argitu beharrik ez: **Esperanza Urretxa Rotaetxe** Anderearen onginahiari esker ezagutu ahal izan ditut xehetasun guztiok. Berau erretratuko haurraren leinutik dator zuzenean, eta Tituluaren jabe da 1972 ezkerroztik.

Juan Manuel Moyua jauna 1846an etorri zen Donostiara, 26 urte zituelarik. **Kasilda Altagak**, berriz, 21. Emaztearen etxera ote? Ez dakigu.

Etxea dotorea zen oso, eta Donostiaren erreketaren ondoren, jadanik esana dugunez, Donostiako Udaletxe izan zen; portale bikoxtia izanik ez baitzen 1813an erre.

Moyua-ko Juan Manuel, 1902ko Abuztuaren 30an hil zen Donostiako bere etxean, Doña **Kasilda** alargun utziz [77]..

Euskal Erria aldizkariak hitz hauetaz agurtu zuen zendutakoa:

...Hombre de grandes merecimientos en el país vascongado, y una de las personalidades guipuzcoanas de mayores simpatías y respetos... En 1840llevó a cabo un viaje interesante por Europa... y a su regreso a San Sebastián trajo importantes obras de gran valor... Procurador foral, juntero, diputado general... hombre rec-tísimo, honrado a carta cabal y amante de su pueblo...

Fué hombre de arraigadas ideas liberales. Durante la última guerra carlista fué el último en retirarse de su estancia foral en Tolosa.

SS.MM. el rey y la reina tomaron parte en los funerales.

(*Euskal Erria*, XLVII, 1902ko bigarren sei-hilabetekaria, 216-218)

Leonardo semeak aipamen berezia du, nolanahi ere.

1900 inguruan, beste 12 lagunekin (**Gordon** pintorea, **Marino Tabuyo**, **Antonio Egaña**, **Kamio...**), *Euskal Batzarre* izeneko Elkartea sortu zuen; eta “Ipar eta Hego aldeko leku interesgarriak bana-bana bisitatzea” proposatu zuen. Liberal euskaltzalea zen, beraz.

Musikazale amorratua ere bai. Eta kontzertu pila eman zuen **Gimon**, **Zendoia**, **Pagola**, **Larrocha**, **Basurko**,... Hain zuzen, arrakasta gaitza izan zuten 1900eko Azaroaren 1an, **Pablo Casals** gaztea Donostiara ekarriz.

Eta orain, bukatzeko, historia kapitulu hunkigarri hau oroitaraziko dugu.

Leonardo Moyuak bere emaztearen ohoretan, Ategorrietan, 1907 urtean, xalet xarmant bat eraiki zuen, lehenagotik erosia zuen lursailean eta *Lago Olivia* izena ezarri zion. Eskatzaile gisa, *Rocaverde* agertzen da beti; *Moyua* inoiz ez. Garaiko moda, *Antigua 1900* espreski azpimarratu genuenez.

Donostiako Alkate zegoen **Leonardo** orduan: 1905-1909 urteetan gradu hori izan baitzuen, 1904an Zinegotzi izan ondoren.

Geroago Deputatu liberala ere izan zen Madrilen. Baina bego hori.

Teilatu erpinetako xalet hura ez zen handia: 126,63 metro karra-tu. Irakurle jakin-minak Donostiako Artxibategian ikusteko aukera du, nik bezala, dossier osoa ikusteko: Sek. D, Neg. 11, Lib. 330, Exp. 41.

1908an atezantzako etxetxo bat erantsi zion, ondo-ondoan. Bion Arkitektoa **Luis Elizalde** izan zen.

Baldomero Anabitarte Donostiako Artxibariak, 1925 urtean, 23. Sailean, A, "Grupo Ategorroeta" multzoan, 231 orrialdean (*Gestión del Municipio de San Sebastián, 1900-1925*, 1971an berrargitaratua), **Villa Lago Olivia** aipatzen du; *Clínica San Ignacio* eta *Villa Cristetaren* artean.

Geroztik... 78 urte joan dira.

Miracruz Aldapako 39-41ra hurbildu gara.

37an *Villa Isabel* dago. 43an, berriz, goraxeago, *San Inazio Klinika* (gaur egun Zaharren Egoitza bihurtua).

Atzekalderago, berriz, zehazki *Lago* Oliviak utzi zuen orubean, Ikastola bat dago: Maristen *Champagnat* izenekoa.

Ez baitzaigu denoi tristagarri!

Eta goraxeago, Uliamendiko maldan, gaztetan maiz bisitatu izan dugun *Barboteği* jatetxea

Peña Gantxegi Arkitektoaren Dossiererra (1966) jo dugu, Udaletxean. "El terreno, en su forma original, está a una cota más elevada... debido al relleno que en su día se verificó en la vaguada existente en la finca original *Lago Olivia*". (Sek. 2, Neg. 5, Serie 3.5, Exp. 2.)

Bitarte horretan, 39 eta 41 zenbakirik ez; eta eraikinik ere ez.

Etsigarri!

Hots, ustekabeen, gora aldera hasten den kaleska erpin baten
abiapuntuko alde banatan, bi pilare erreparatu ditugu, metro pare
bana luze.

Ezkerrekoan, hitz bakar hau irakurri dugu: *Lago*.

Eta eskuinekoan, beste hitz bakar hau: *Olivia*.

Beste datu batzuk Rocaverdetarrei buruz

Padrón de 1887

31 de agosto, 20.

1. y 2. piso—

Juan Manuel Moyúa Adarraga

67 años - Casado.

Nacido en S.S.

Marqués de Rocaverde

lleva 42 años en S.S.

Leonardo Moyúa Alzaga

31 años - Soltero

lleva 31 años en S.S.

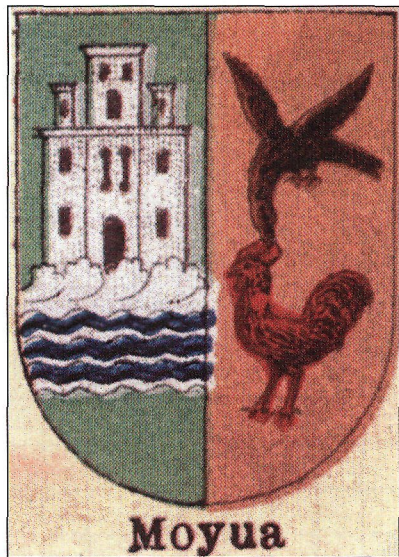
Casilda Alzaga Emparan

62 años - Casada

lleva 48 años en S.S.

Nacida en Azpeitia

Tienen 2 criadas

3. y 4. piso

Figura

Desideria Moyúa

Nacida en Fuenterrabía

lleva 27 años en S.S.

(VII. Kap)

Aldapan gora Dorretxerantz.

Itsasbeherakoan

Arbizketako harralde agerian azaltzen delarik,

eta *Santa Klara Uharteak*

bere uhartetasuna,

bere izana bera,

bere birjintasuna nolabait

galtzen bide duelarik

kresal eta aloka usainez

gainezka bazterrak

*Arrobi*peko bazterrak

Eta *Uhar*terantza mazelako xaletak begira,

Eta ospeletik deihadar isilean Haize Orrazia,

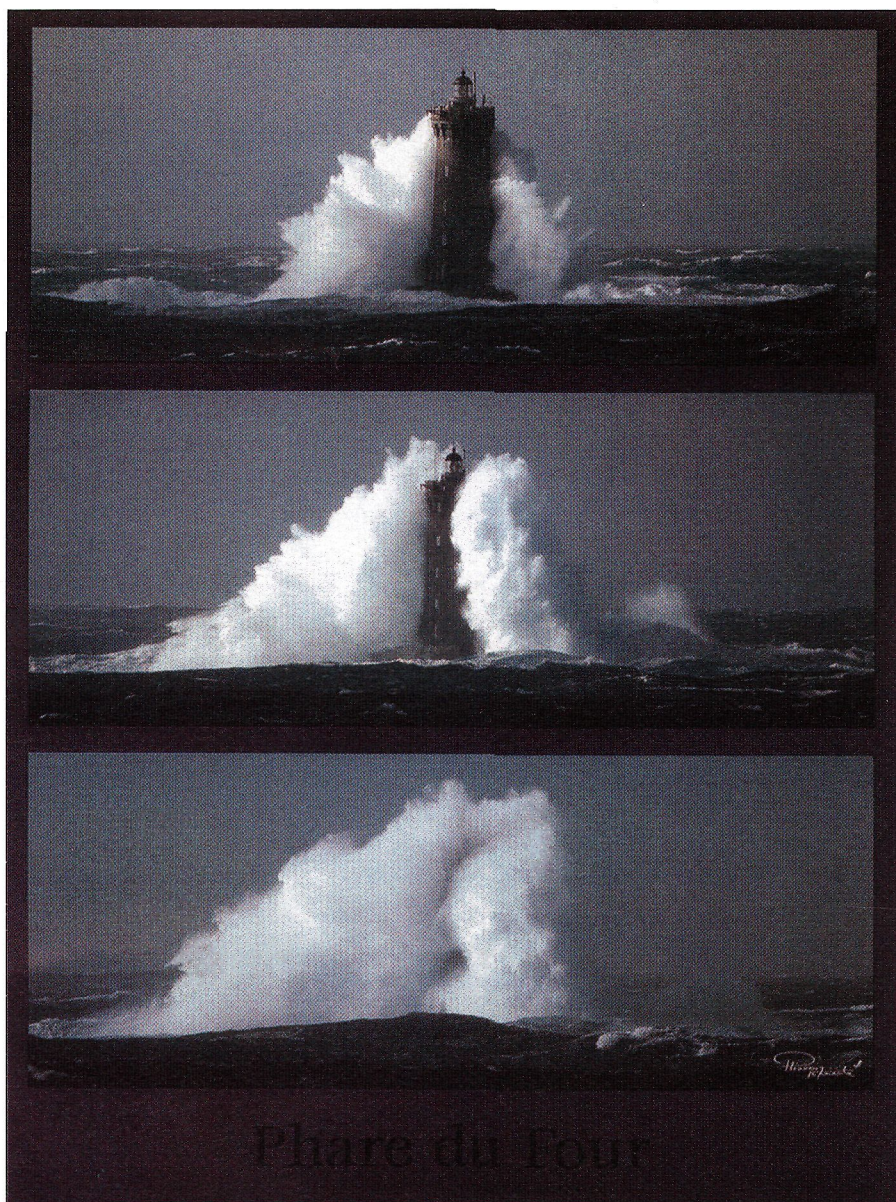
arrapiztu egiten da eskualdeko xarma harrigarria.

Aldapan behera Arribizketa-rantz.

Bretainiako du Four itsasargi ospetsua

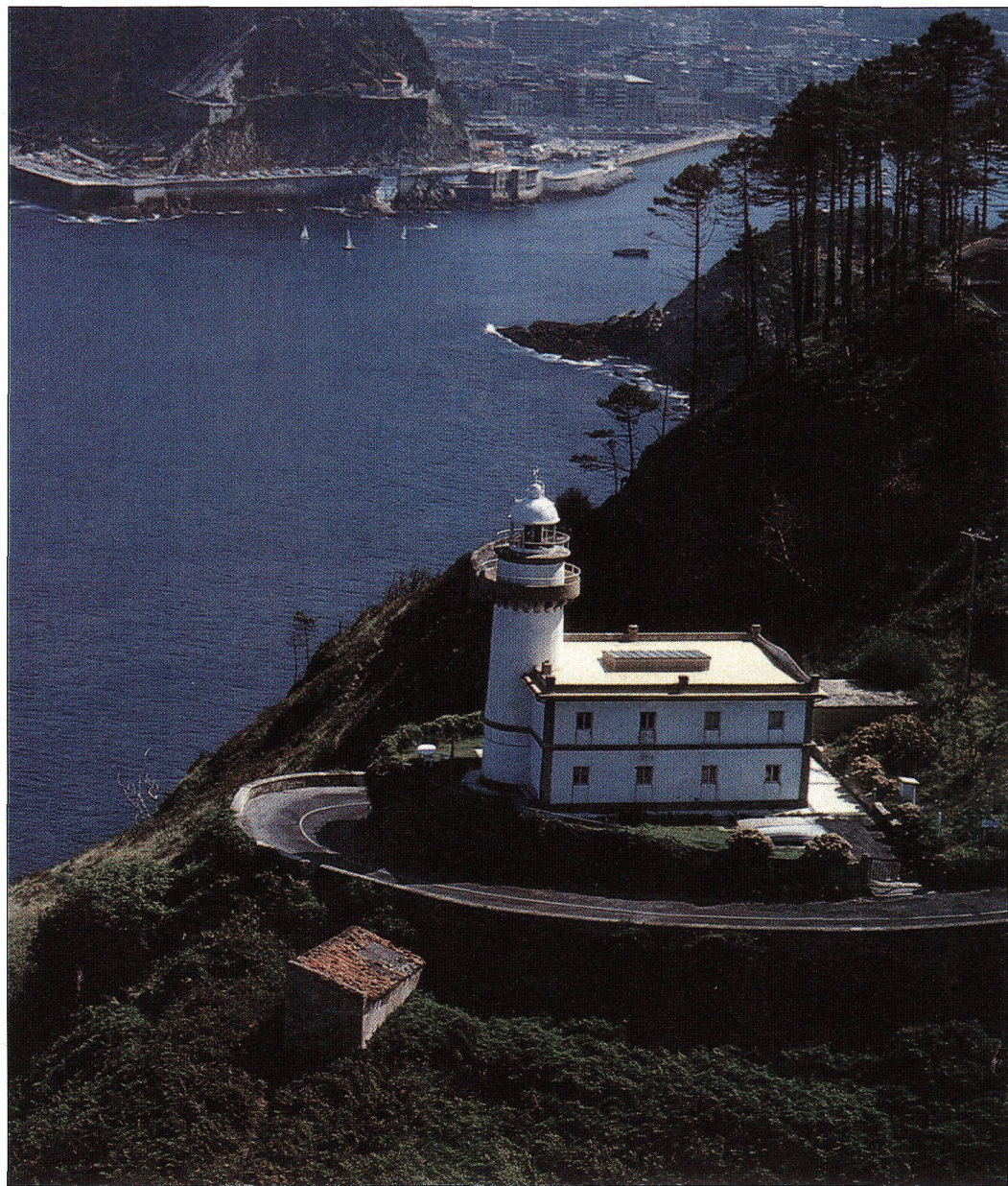
Bertan bizi izandako dorrezainez oroitzean, zurtuta zinez.

[Phare du Four; PHPFOU 3040; éd. Pêcheur d'images]

(IX. Kap.)

**J.M. Andoin azkeneko dorrezainak hemen bukarazi zuen
bere bizia**

(X Kap.)

Sariketa galantak antolatu izan dituzte *Ugaratearen Adiskideek*

Orain dela zenbait urte antolatutako opari-mahai horrek ongi era-kusten duenez

Resumen del libro en lengua española

Hacia la Isla de Santa Clara a partir del Antiguo

Podría yo muy bien haber redactado este Prefacio fríamente, como lo haría un geógrafo, exponiendo datos objetivos y huyendo de toda emoción personal.

Pero he preferido hacerlo de un modo más afectivo. Cosa que sabrán estimar muchos de mis lectores... supongo.

En consecuencia, y siguiendo el camino emprendido en mi libro *Antigua 1900*, voy a intentar que quienes me leen vean, palpen, sientan la Isla. Aun cuando nunca podré conseguir, como desearía, que oigan las olas, y perciban el olor a higos que la caracteriza.

He sido asiduo visitante de la Isla desde 1942, cuando era un chaval de 12 ó 13 años. Fue, entonces, cuando la pisé por primera vez; tras llegar a ella en la piragua de mi tío Miguel (Alvarez Iraola), hermano de mi padre. Y recuerdo con precisión que bebimos sidra junto a la casa del Faro; cuando era torrero en ella, pienso hoy, Guillermo Ibarra.

Pronto me enamoré de ella, con fervor; como lo suelen hacer los enamorados. Y me fui convenciendo, con convicción creciente, de que la Isla de Santa Clara es un pequeño paraíso *cerca* de la ciudad de San Sebastián; *pero no dentro* de ella.

He pasado en la Isla horas inolvidables; y he comido y bebido en ella, mejor, y en más sincera camaradería, que en los más célebres restaurantes donostiarras; platos condimentados allí mismo en una elemental cocina de camping por ese gran *maitre* que se llama Juan Mari (Garzia Etxeberria).

Más aún: algunos de los más complicados capítulos de mi libro *Soziolinguistika Matematikoa*, traducidos más tarde al español, fueron redactados en euskera, en sus rústicas mesas, y en ropa de baño aún mojada.

Dedico así este libro a todos aquellos que aman la Isla como yo.

Beajondeizuela!

I

DOS ISLAS EN EL ANTIGUO SAN SEBASTIÁN

Empiezo el Capítulo recordando una constatación zoológica, apuntada por Antton Agirre Sorondo, destacado investigador de las cosas donostiarras, cuando escribe: *Existe una sub-especie de lagartija ibérica que solo se puede encontrar en esta isla (= Santa Clara) y en el Monte Urgull*".

Esto recuerda inmediatamente, a cualquiera que se haya movido en las áreas de la Geolingüística y la Dialectología, lo que ocurre con los dialectos centrales y los dialectos marginales.

Una distribución geográfica, asimétrica, y **sincrónica**, de los elementos lingüísticos, léxicos u otros, permite colegir una muy probable secuencia cronológica, **diacrónica**, de los mismos.

Es decir, y teniendo esto en cuenta, la lagartija anómala, que sólo se encuentra, a la vez, en Urgull y en Santa Clara, y solo en ellos, solo se puede explicar postulando que, en tiempos remotos, Urgull y Santa Clara eran dos islas.

Urgull es un tómbolo, como la Montagne de Saint-Michel, u otros. Pero lo ha sido sólo desde tiempos relativamente recientes. Lo que queda confirmado por multitud de indicios coincidentes.

Algunos son explícitos, como éste de Areso (1984), que dice textualmente: *En 1150 la comunicación de San Sebastián por tierra era ya posible, aunque en ocasiones el istmo era invadido por el mar*".

También Juan Bautista Olaetxea (1973) sostiene la misma tesis en su libro *¿Quién destruyó San Sebastián?*, p. 11: *Como ahora lo es Santa Clara, en la Antigüedad el Monte Urgull constituyó una isla; que se convirtió en istmo al aglomerar el mar las arenas, que unieron al continente el alto y áspero peñón*.

Pero, a este respecto, las sugerencias más impresionantes, son las realizadas en 1963 por el investigador del Grupo Aranzadi **Luis Peña Basurto**.

Se refiere **Peña B.** a una oscura crónica llamada *Ora Marítima*; escrita hacia 530 antes de Cristo: *Tras rodear el Cabo de Venus (= Cabo Higuer, de Hondarribia) el viajero narrador dice haber encontrado –en su viaje a Galicia– dos pequeñas islas, muy próximas la una a la otra; que, como consecuencia de su propia pobreza y aridez, estaban vacías y deshabitadas.*

Peña Basurto no rechazaba la hipótesis de que el narrador se estuviera refiriendo a Santa Clara y Urgull.

Y yo, menos informado que el investigador aranzadiano en estas materias, no me siento autorizado a contradecirle.

Se habla a continuación del célebre plano de **Hércules Torrelli** (1723), el mismo que diseñó el antiguo Ayuntamiento donostiarra; y que es doblemente interesante, porque en él pueden verse, en perspectiva, los principales edificios y monasterios de la ciudad en el s. XVIII.

Ciñéndonos ahora a **Santa Clara**, se ve claramente lo que era la Ermita, que coronaba la Isla. Cabe ver su puerta, su ventana, su campanario; y observar la orientación del edificio, mirando al Este, como se confirma detalladamente en el Cap. IV del libro. Esa orientación era dominante en las ermitas.

Pero lo que no debe pasar inadvertido al lector es que, en ese célebre plano (ver p. 39), se señala “con todas las letras” que en la zona del actual “Centro” donostiarra, había *arenales, y marismas* ocupadas frecuentemente por el mar.

La toponimia confirma este hecho. El Término **(H)itzurun**, que *no es el nombre de ninguna hipotética “ciudad” en la Alta Edad Media, al Sur de Urgull*, significa simplemente *marisma*; como *padura*.

Más adelante se expone la tesis de **Serapio Muxika**; sobre la localización de **Itzurun** en el Monasterio del Antiguo.

En definitiva: hasta que Urgull se convirtió en tómbolo estable, San Sebastián tenía **dos islas**.

II

LA ISLA DE SANTA CLARA E ITZURUN

Tras dejar claro que la Isla de Santa clara no era la única isla, intentemos ver ahora qué había en la zona en la Alta Edad Media (digamos siglos VII, VIII, IX).

Había probablemente una serie de colinas salpicadas de casas de labranza (de *baserris*), que se llaman hoy *Ametzagaña*, *Konkorrenea*, *Arbaitzene*, *Alttubene*, *Puiu*, *Aiete* (= *Hayet*), *Latxaga*, etc. Entre dos montes propiamente dichos: *Ulia*, al Este; e *Igeldo* (la loma de *Iheldo*, *Irigoién*), al Oeste.

Además, obviamente, de la ex-isla que los gascones bautizaron *Urgull*.

En *Loretopea*, debajo de Loreto (en referencia a la Ermita de Loreto que existió ahí hasta que se construyó el Palacio de Miramar), se encontraba el más viejo de los monasterios donostiarras: el de *San Sebastián*, llamado *El Antiguo*.

En sus terrenos, que llegaban hasta lo que hoy se llama carretera de Ernani, por Aiete, poseían su propio molino, *Aizerrota*; que tras haber funcionado como tal hasta 1836, fecha de destrucción del conjunto de edificios que lo componían, conserva aún hoy ciertos restos junto a la casa *Txabardegi*, muy cerca de la carretera de Aiete.

Tras el análisis exhaustivo de los documentos existentes, realizado por el investigador **Serapio Muxika** en la *Revista de Estudios Vascos* de los años 30, ya no hay duda de que el topónimo **Itzurun** corresponde a la “villa rústica” del Monasterio.

Como los dos artículos de **S. Muxika** fueron redactados en español, y no han sido traducidos al euskara en este libro, el lector no-euskaldún puede seguir los argumentos en las pp. 22, 23, y 24 del libro sin dificultad alguna.

Todo inclina a postular un término **Itzurun**, con /i/ nasalizada en la Antigüedad; es decir, un probable ***Intzurun**, que remite a algo como “zona pantanosa”; pero que fue transcrito sin precisión, como ocurría con frecuencia con los escribanos que desconocían nuestra lengua.

Sin necesidad de admitir los criterios radicales del eminente lingüista semi-suletino y gran conocedor del georgiano caucásico, que explicarían sin más las grafías del tipo **Hizurum**; no estará de más recordar que también **Koldo Mitxelena**, en su obra *Apellidos Vascos*, 301, p. 99, relaciona *ihí* con *intza*. Lo que nos impulsa de nuevo a un ***Intzurun**, que tampoco repugna al navarro **Patxi Salaberri**.

Volviendo al Monasterio del Antiguo, el lector interesado puede observarlo con calma en la p. 146 del presente texto.

Tras su destrucción en 1836, quedaron en pie algunos de sus muros exteriores; como puede verse en el paisaje de la zona pintado por **Didier Petit de Meurville**, de la familia de los **Satrustegi**, unos 25 años después del incendio provocado por los carlistas durante la Primera Carlistada (p. 147).

La ermita de la derecha no es otra que la **de Loreto**, ya citada anteriormente, que estaba *fuera del recinto amurallado* del Monasterio (y era capilla del cementerio del Antiguo), y explica el topónimo **Loretopea**, como venimos repitiendo.

Lo curioso, en lo que respecta a la **Isla** es que, en el margen derecho del cuadro, si se mira con la debida atención, es posible percibir que la **Ermita** había desaparecido sin dejar rastro aparente unos 50 años antes.

Pero esto será el argumento central del Cap. IV.

Por lo que remitimos al lector interesado a la lectura del mismo.

III

SAN FRANCISCO EN LA ISLA

Francisco de Asís visitó San Sebastián en 1220.

Era invierno y se hospedó, como podía prever el lector, en el Monasterio del Antiguo.

Tenía entonces el santo la edad de 38 años.

Como la España meridional estaba ocupada entonces por los musulmanes, no pudo llegar a Navarra atravesando la península ibérica de Sur a Norte.

Aunque vamos a pisar ahora un terreno histórico más conocido por la hagiografía que por el rigor en la exposición de los hechos, parece ser que el Santo pernoctó en el Monasterio, y que hasta predicó oyendo el rumor de las olas rompiendo contra las rocas de *Loretopea*.

Veía a pocos metros una isla inhóspita e inaccesible.

Tal vez hubiera en ella para entonces algún diminuto centro de oración. Y que los devotos la visitaran incluso antes de la construcción de *La Ermita* de 1362, que veremos más adelante.

No hay que olvidar que, durante los siglos XIII y XIV en especial, el franciscanismo propulsó la construcción masiva de ermitas. Sobre todo en los puntos en que había habido cultos pre-cristianos (abundantísimos en Euskal Herria).

Es muy probable que la *Isla de Santa Clara* fuera uno de ellos.

El hecho es que la tradición sostiene que **Francisco de Asís** en 1220, cogió una pulmonía en ella; y que esto le obligó a guardar cama en el Monasterio durante 6 semanas.

Aunque la *Ermita de Santa Clara* fuera atendida normalmente por un Ermitaño de la Orden de los Franciscanos, ella no fue nunca pro-

piEDAD de los Franciscanos ni de las Clarisas, sino de las **Canónigas Agustinas de San Bartolomé**.

Tal vez la idea de construir en la Isla una ermita consistente (como la que efectivamente se construyó un siglo y medio después), fuera sugerencia del Santo.

¿Cómo explicar la apelación **Santa Clara**?

La fundadora de las Clarisas, **Clara Sciffi de Asís** (1193-1253), era 11 años más joven que **Francisco**, y seguidora suya incondicional. Buscaba el rigor de la vida monástica, un tanto relajada.

Algunos han pensado por eso que las Clarisas son como una especie de Orden Segunda de San Francisco.

La fecha del fallecimiento de Santa Clara (1253), obliga a pensar que la apelación de la Isla, no puede ser sino posterior a esta fecha.

Y las fechas fundacionales de otros templos o ermitas donostiaras (San Bartolomé, 1244; Ermita de Loreto, 1291), y de las de otros lugares de Euskal Herria y Europa, se encuadran con normalidad en la fecha dada por **L. Murugarren** (1362) como fecha de edificación de la de Santa Clara.

IV

EN BUSCA DE LA VIEJA ERMITA

Ya desde la célebre visita de **Joris Hoefnagle** (de 1572), a la que hace referencia la página 41, está claro que la Ermita fue construida *en la parte más alta de la Isla*.

También está claro que todos los cronistas han manifestado, una y otra vez, que tras los incendios de 1719 y de 1813, no había quedado *rastros alguno* de la misma.

Es igualmente seguro, y se documenta, que cuando se construyó el Faro (1863-1864), se dice explícitamente, que éste fue edificado “junto a las ruinas de una vieja Ermita”. (**Sánchez Terry**, *Faros del Océano*, p. 22). Lo cual no es estrictamente exacto. Porque el Faro se edificó unos 3 metros por debajo de los restos de la Ermita.

Se confirma también la antiquísima devoción a Santa Clara en la obra del historiador guipuzcoano **Lope Martínez de Isasti**, de Lezo, quien escribió (ver p. 36) en 1625, en su *Compendio historial de Guipúzcoa*, las líneas a las que tiene acceso directo el lector no vascófono.

Pero, sobre todo, se confirma esa posición en la imprescindible serie de planos y grabados publicada por **Juan Antonio Sáez García**; y muy en especial los realizados por el flamenco **Próspero Verbom**, tras la ocupación de San Sebastián por los franceses que mandaba el Duque de Berwick.

Para nuestro trabajo es simplemente decisivo el plano de la lámina 177, que el topógrafo tituló *Plano de la Isla de Santa Clara* (que lleva fecha 1726).

Dejando de lado por fantasiosos e inexactos otros trabajos, hemos usado en nuestra búsqueda los dos que nos parecen de fiabilidad máxima. El ya citado de **P. Verbom**, que aparece en la portada del libro (y también en pág. 4). Y el de **José Ramón Luzuriaga**,

Ingeniero de Caminos, Canales y Puertos, de Diciembre de 1979 (reproducido en p. 5).

Verboom advirtió, hace casi tres siglos, que la Isla es *inaccessible por todas partes*. Indicó también que existe en la Isla una fuente de *agua dulce perene* (4) en el punto F del referido plano.

Se ofrecen con detalle, y a escala, la Ermita; incluidos el altar (en la pared Este), la puerta principal de acceso (mirando a la Concha), el muro ciego que la cerraba por el lado Norte; y hasta el pequeño habitáculo del Ermitaño (B).

Tras hacer la conversión de escalas (toesas / metros), hemos procedido a la *superposición* de ambos planos (1726 y 1972). Y dejando lirismos, muy humanos, pero de innecesaria traducción, nos encontramos con una *correspondencia exacta* (ver pág. 47).

El espacio ocupado por la vieja Ermita, definido por Verboom; y el que subsiste hoy en el rellano superior, son *idénticos*. Verlo en la pág. 63, en la foto obtenida con motivo de la celebración tradicional de Santa Clara, a principios de Agosto.

Multitud de restos de escaleras de piedra, por ejemplo, que carecían hoy de funcionalidad, de árboles alineados, de cepas de antiqusísimos e incomprensibles árboles en una Isla abrupta y sin otra vegetación natural que hierba, zarzales, brezales, etc., cobraban sentido.

Es decir: *no es cierto* que la Ermita haya desaparecido sin dejar rastro.

Los datos ofrecidos por el P. Joaquín Ordóñez, en 1761 (pp. 42-43) confirman lo que venimos diciendo.

Además, gracias al trabajador infatigable que fue Luis Murugarren, hoy sabemos que en 1581 se realizaron en la Ermita trabajos de entretenimiento del edificio y de la puerta; y sabemos el destino que se dio a la Isla como lugar de destierro (42).

La Ermita era de grandes dimensiones: 13,25 m. x 8,00 m. El aposento del Ermitaño era más reducido: 9,25 m x 4,00 m.

Las escaleras de acceso están todavía ahí (A, B, D). La escalera G ha sido sepultada por un desprendimiento de tierras relativamente reciente (1980, pág. 50).

También conocemos hoy detalles sobre las actividades de culto en la Ermita; gracias al excelente trabajo, bilingüe, *El Monasterio de San Bartolomé*, de Elena Legorburu.

El día de Santa Clara (11 de Agosto) se celebraba en la Ermita una *misa cantada*.

Para detalles de la destrucción de la Ermita en 1719 es imprescindible el último libro del P. Telletxea Idígoras, en que se expone pormenorizadamente la resistencia opuesta al ejército invasor por quienes ocupaban la Isla.

En la página 54, por otra parte, se detalla la batalla de la Isla en 1813; cuando San Sebastián fue incendiada, y sus habitantes ampliamente masacrados por las tropas extranjeras, teóricamente “liberadoras”.

Un detalle, para terminar este capítulo, referente a la Taberna de Arriba (instalada en un pequeño *Almacén* durante muchos años). (Ver pág. 47, *Biltegia*).

Tiene una parra que, personalmente, recuerda al Autor del libro, la célebre *Casa de la Parra*, en Muetz (valle de *Gesalatz*, *Navarra*), en el Palacio de *Uribarri*. Que fue casa sagrada para los carlistas navarros de varias generaciones; y residencia tanto de Carlos V como de Carlos VII. Y en *cuya sombra* solían cobijarse ambos los días de calor tórrido, no infrecuentes en esa zona.

Permítaseme recordar que, en mi novela histórica *Putzu* (230), que se desarrolla durante la Segunda Carlistada, se hace referencia a esa Parra, muerta hace solo unos pocos años; como pude verificar cuando interrogué a varios vecinos de Muetz mientras redactaba el libro.

V

LA FUENTE VIEJA

Ya indicó Verbom (1726) que esta fuente tenía entonces una gran importancia militar.

San Sebastián era plaza fuerte. Y era fundamental, cara a su defensa, que la Isla pudiera albergar, sin problemas relacionados con el agua, a una guarnición asentada en ella. (Ver plano de situación en la pág. 65)

Como puede observarse en las fotos realizadas por el Autor en 1997 (pág. 67), el agua sigue manando hoy, y es potable.

El muro que contiene el tubo de acceso del agua es probablemente del siglo XVIII, o incluso anterior; y presenta una estructura sólida y cuidada.

La zona que circunda el depósito está siempre encharcada, incluso cuando hace buen tiempo; y aparece repleta de berros.

En Junio de 1719, el Castillo de la Mota (es decir, el mando militar de San Sebastián) convirtió a la Isla de Santa Clara en fuerte.

Y envió a la misma al Mayor Altzibar, de Oiartzun, al mando de tres compañías de azpeitiarras.

Estos, tras hora y media de duro combate, hicieron desistir a los invasores “aliados”, franceses fundamentalmente.

¿Por qué no se perpetúa este suceso de algún modo; con algún busto, o lo que fuere?

Ahí queda la sugerencia.

VI

LA CASETA DE CAZADORES

En el plano de San Sebastián de **José Clemente de Osinalde**, de fecha 15 de Octubre de 1858, se observa que en la Isla figura un único y pequeño edificio.

Está claro, aunque en un principio pueda suponerse que **Osinalde** representaba tal vez la Ermita, o sus restos, que esa presunción es falsa. Ni está en la cumbre de la Isla, ni tiene su dimensión. Es otra cosa. (Ver pp. 71 y 72).

Esto se confirma leyendo los documentos de 1872; conseguidos gracias a la aportación inestimable de **Paloma Roda de Lamsfus**, colaboradora entusiasta en este libro, y reproducidos en las páginas 132 ss.; y en los Apéndices IV, V, VI.

Se trata de la Caseta de la Sociedad de Cazadores de la Isla de Santa Clara, que puede verse claramente en la foto de pág. 74 (circa 1900).

Como se lee en la descripción (136), la caseta tenía una puerta y dos ventanas en su fachada Sur (la que mira a la Concha).

La Caseta estaba situada por debajo del Faro.

Pero lo curioso no termina ahí. Porque uno de los tres propietarios de la Caseta era nada menos que **Juan Manuel de Moyúa** (nacido en 1820), **Marqués de Rocaverde**, familia de altísima alcurnia en Bergara, San Sebastián y Bilbao. (Ver Apéndice I, 152-155).

Los otros dos promotores eran un banquero, nacido en Bergara en 1821, **Manuel de Irazabal**; y un donostiarra de apellido suletino, **Juan Queheille**, del que nada hemos podido saber en los archivos consultados (recordemos que portada, cierre, se dice *kehéilla* en Zuberoa). Lo que es *langa* en Gipuzkoa.

Al casarse el **Marqués de Rocaverde** con **Casilda Altzaga Enparan**, de Azpeitia, cuya casa no resultó incendiada en 1813, ésta se convirtió en sede provisional del Ayuntamiento donostiarra. Y fue en consecuencia residencia de **Juan Manuel Moyúa** (calle 31 de Agosto, 20).

Basta observar el edificio desde la Iglesia de San Vicente, o visitar el portal y observar la escalera ascendente, para percatarse de que se trata de una casa de empaque señorial.

Cabe ver a **Rocaverde** en la fotografía publicada en la revista *Euskal Erria* con motivo de su fallecimiento (1902); y también en el retrato colectivo de la familia pintado por **Pedro Alejandrino Irureta** en 1900.

VII

NOTICIAS DEL FARO

Es fácil datar la foto de la página 81.

Aparece el Palacio *Toki Eder* de **Satrústegi**. Luego es posterior a 1883. Pero no aparece todavía la *Cárcel de Ondarreta*. Luego es anterior a 1888.

Se ve uno de los *mamelenas* de **Mercader**.

No es así demasiado aventurado proponer ésta: 1885.

Se ve ya el **Faro**, naturalmente; que todavía no tiene más que una planta.

El Torreón de Igeldo está aún sin reformar. Con el aspecto que tuvo como faro único de San Sebastián hasta mediados del siglo XIX.

El presupuesto de la obra, que se sacó a subasta, fue, en reales de la época, de 122.321 r.v.

El **Faro de la Isla**, catalogado como *de sexto orden*, se puso en funcionamiento el 15 de Septiembre de 1864. Es decir, 9 años más tarde que el de Igeldo.

Constaba entonces de un material de la firma *Lepaute*, con linterna octogonal. Y funcionaba con aceite.

En el proyecto del Faro, diseñado por el Ingeniero-Jefe **Manuel Estibaus** de Vitoria-Gasteiz, de 1862, se conservan los dos planos reproducidos en las páginas 84 y 85.

En ellos se explicitan: la posición exacta de la temida *Bantxa*, un bajo rocoso al Norte de la Isla; en que revientan las olas con mar gruesa y marea baja cuando hay temporal. Y los faros en funcionamiento en la zona por aquellos años.

También se reproduce (86) la parte final del legajo del proyecto, con la firma del propio **Estibaus**.

A continuación pueden verse varias fotos recientes del Faro: una de 1946 (89), y otra de 2000 (90).

Más una vista (1997) del edificio, a plumilla, ofrecida amablemente para el libro por el arquitecto y amigo **Jokin Leniz** (p. 88).

VIII

ARRIBIZKETA

El capítulo comienza ofreciendo dos vistas de las rocas de Arribizketa, obtenidas hacia 1950 en marea baja; y cedidas amablemente para su inclusión en el libro, por la Fototeca de San Sebastián y su colaboradora Amaia Zabalo.

Existía una prohibición expresa (99), antiquísima, de toda extracción de piedra en ambos lados de la barra de Arribizketa, *bajo pena de cárcel*.

Sin embargo desde siempre, cabe decir, ha habido intentos de alterar la zona de uno u otro modo.

Especialmente insistentes han sido los proyectos de *cierre de la barra* (que es tanto como decir, *acabar con la insularidad de Santa Clara*).

Se expone, para empezar, con planos al apoyo, lo que proyectó Sánchez Bort en 1774, financiado por el *Consulado de San Sebastián*; cuya sede subsiste en la actualidad, al no haberse quemado durante los sucesos de Agosto de 1813.

Puede verse el aspecto de dicho edificio en 1920 y 1988 (págs. 121 y 122).

Con notable retraso se empezaron en 1821 las obras del cierre. Pero éstas hubieron de suspenderse el 5 de Abril de 1821, por las dificultades financieras que sufría el Consulado.

En 1862, el mismísimo Alcalde de San Sebastián Eustasio Amilibia, conocido líder liberal, extremadamente anti-carlista (el mismo que consiguió de Madrid la autorización para el derribo de los muros de la antigua ciudad amurallada, situados, como sabe probablemente el lector, donde está hoy el Bulebar), enarboló la bandera del cierre de Arribizketa.

Pero tampoco E. Amilibia consiguió sus propósitos.

En realidad el *peligro de cierre* llegó a su punto álgido en los años 1916-1917, con el proyecto de Luis Balanzat; del que se ofrecen dos planos en las páginas 95 y 96.

Los partidarios del cierre (94) argumentaban que *el dique de Arribizketa* mejoraría la situación de las dos playas: la Concha y Ondarreta.

Al impedirse —decían— la llegada a las mismas de las piedras desprendidas en diversas épocas.

Tanto en *Arruegi*, al Este de *Arrobi*; como en la zona de la cala que algunos llamaban en los 50 “del gato muerto”, al Oeste de la Isla. (Ver 4 y 5).

El propio Serapio Muxika escribía en 1916, en el tomo *Guipúzcoa* de la *Geografía del País Vasco-Navarro* (p. 687), lo que cabe leer en la página 85 de nuestro texto:

dentro de algún tiempo se podrá ir a pie desde las estribaciones de Igueldo a la isla; pues se trata de construir un paseo que pueda ser atravesado siempre que no esté muy alta la marea.

Pero repetimos que el cierre no llegó a ejecutarse.

Lo único que sigue en pie, aunque un tanto desfigurado por la acción del mar durante la friolera de 182 años, es la obra que realizó el Consulado (97) el año 1821.

Santa Clara siguió siendo una isla.

De lo cual no hay ninguno entre nosotros que no se alegre profundamente.

IX

EL TRISTE SINO DE LOS TORREROS

Las fuentes de información esenciales para la redacción de este capítulo han sido: el *Censo*, que cabe consultar en el Archivo Municipal de San Sebastián; sito hoy en los bajos del Ayuntamiento, en la calle Igentea. Y los llamados *Inventarios*, redactados por los sucesivos torreros, que se encuentran en los Archivos del Aquarium, en el Puerto.

Agradezco públicamente al Sr. Zaragüeta, Presidente del Museo Oceanográfico, las facilidades ofrecidas para el acceso a ellos.

El autor del libro resalta un hecho que le parece sintomático en el terreno sociolingüístico: la contradicción que ha existido, a lo largo de toda la historia del Faro, entre los *torreros*, hispanófonos monolingües siempre; y los *pescadores*, a quienes servía esencialmente aquél, que han sido, hasta tiempos relativamente recientes, incluso en San Sebastián, vascófonos monolingües.

Pasando ya a otros aspectos, la vida de los torreros y la de sus familias han sido siempre extremadamente duras. Sobre todo hasta la instalación (en unos pocos años finales del Faro atendido desde la Isla) del teléfono.

Pero este aspecto de la rudeza de la vida de los torreros recibe especial atención en el Cap. X.

Me ha resultado muy difícil confeccionar una lista completa y exhaustiva de los torreros de la Isla (103, 104).

Y he prestado atención especial al *último torrero* de Santa Clara (1944-1968) José Manuel Andoin, *Manolo*; que vivió en la Isla con su madre María Torralbo, *María*. Ambos eran nacidos en Cantabria.

Tras su traslado al Faro de Igueldo, por automatización de funcionamiento de Santa Clara, fallecieron los dos en Igueldo en 1974.

Murió la madre primero, el 29 de Mayo; y exactamente seis meses más tarde falleció el hijo, el 29 de Noviembre.

Cabe ver a **José Manuel de Andoin**, como firma sus informes en los *Inventarios*, en las fotos conseguidas en la *Fototeca* (105, 106).

En la p. 107, el autor ofrece una vista del Faro de Igueldo (1997), realizada a plumilla por el Arquitecto y amigo **Jokin Leniz**, colaborador entusiasta en la preparación de este libro.

Y, finalmente, en la página 159, el autor ofrece una magnífica vista del Faro de Igueldo, último lugar de residencia del último farero hasta su suicidio.

X

“LOS AMIGOS DE LA ISLA”

Resumamos brevemente los cambios acontecidos en la Isla; que explican que de llamarse por algunos *El Penal*, se haya podido pasar insensiblemente, sobre todo a partir de 1956, a considerarla *el rincón paradisíaco* donostiarra de que hablamos quienes la frecuentamos estos años.

Pero empecemos por el principio; es decir, por los años pretéritos.

Recordemos el abastecimiento del agua.

Ya se ha expuesto, en el Cap. VII, lo difícil que era (y sigue siendo) el acceso a la *Fuente Vieja*.

Con mal tiempo y marejada era prácticamente imposible bajar por agua hasta ella. Basta ojear las fotos presentadas.

Era más eficaz (pero hartó primitivo) aprovechar el agua de lluvia en una “pozadera” (como decimos en euskera); una cisterna artificial, alimentada por unas bajantes desde el tejado del Faro. Como puede verificar el lector sin más que mirar las fotos de las pp. 88 y 89.

No menos problemas tenían los torreros y sus familias (numerosas a veces) para procurarse los **alimentos**.

Por ejemplo, y en tiempos recientes, **Pipo Ikatzategi**, botero personal de **J.M. de Andoin**, muchas veces no podía atracar en la Isla; y se veía obligado a lanzarlos, como decían irónicamente, *por correo aéreo*.

Este los recogía desde el muelle de la Isla, como podía, haciendo frente a las intemperies adversas con valor.

Nada digamos de la **escolarización** de los hijos de los torreros. Ella era simplemente imposible. Por lo que los niños estaban condenados al analfabetismo.

Como se lee en los modestos, pero interesantísimos, cuadernos llamados *Inventarios*, de que ya hemos hablado con anterioridad, los muebles de madera del Faro estaban en pésimo estado. Y los metálicos, profundamente roñosos.

Toutes distances gardées, el hoy aparentemente risueño Faro, era de hecho, una **residencia inhóspita**. Un lugar de **destierro real**. Como confirmó documentalmente el historiador L. Murugarren.

Este ha demostrado que cuando las autoridades enviaban a la Isla a los *malhechores* (reales o no), éstos permanecían en ella *asta que la muerte* se hiciera cargo de ellos...

El célebre faro de **Four** en Bretaña (158); el de la **Isla de los Evangelistas**, cerca del Estrecho de Magallanes; etc., son solo *casos extremos* de lo que en realidad pasaba en la Isla de Santa Clara.

Pero al automatizarse el Faro de la Isla, y pasar a ser accionado desde Igeldo, el edificio de la Isla *se vació literalmente*. Y sus puertas y ventanas se cerraron a cal y canto.

Y así sigue: allí no vive nadie hace años.

Pero en 1956 surgió la *nueva Isla de Santa Clara*. La única que conocen los jóvenes.

La de la **Asociación de Amigos de la Isla**. La de los bares, las duchas, los "Alcaldes", las sombrillas, las celebraciones, etc..

Fue la **Asociación** la que consiguió la traída de agua potable, la que reparó el camino que rodea la Isla por la parte Sur (y cuyo puente ha habido que abandonar). Y un gran etcétera.

En la página 114 es posible *leer* la lista de los sucesivos **Alcaldes** y miembros activos destacados de la misma.

Y en la 117 incluso *ver* a varios de los *Amigos* que más me han ayudado en la confección de este libro.

Este termina con alusiones específicas a dos puntales de la Isla actual.

Me refiero, en primer lugar, a **Luis Fernández Mata**, verdadero personaje clave de la Isla desde 1977. Que aparece en compañía del autor (1997) en la taberna de arriba (118); que ya ha visto el lector en p. 59.

En segundo lugar hay que mencionar a **Angel Isturitz** (que aparece con el autor del libro en el puerto en 2003).

Este, inscribiéndose en la saga de los Isturitz, y de su padre **Aitona Julian**, efectúa con sus 4 motoras, el transporte *Puerto-Isla* desde hace más de 25 años (ver 120).

Varias fotos y dibujos del Consulado cierran el capítulo.

LISTA DE LOS APÉNDICES

- I La familia de Juan Manuel Moyúa
- II La Isla y los bersolaris
- III En torno a las palabras *isla* y *uharte*
- IV Descripción oficial de la Isla
- V La Caseta de Cazadores
- VI La compra de la Caseta
- VII La venta de la Caseta
- VIII En torno al topónimo *Arribizketa*
- IX San Sebastián, tómbolo
- X Bibliografía

RESUMEN SUCINTO DE LOS APÉNDICES

En el Apéndice I se hace una descripción de la familia de **Juan Manuel Moyúa, Marqués de Rocaverde**, que aparece como promotor principal de la referida *Caseta de Cazadores* de la Isla (ver Cap. V).

En el célebre retrato grupal pintado en 1900 por **Pedro Alejandrino Irureta**, aparece en tercera posición a partir de la izquierda; dos años antes de su fallecimiento.

También se ve en el cuadro a su esposa **Casilda de Alzaga**, sentada, con un niño en el regazo: el biznieto de ambos **Antonio Urretxa Arriola**, que heredó el título de los **Rocaverde**.

El panegírico de **J.M. Moyúa**, con ocasión de su fallecimiento, fue hecho por la revista *Euskal Erria* en dicho capítulo.

En el cuadro puede verse también a su hijo **Leonardo**, pianista eminente y futuro alcalde de San Sebastián, sentado, en el centro del cuadro.

Y entre padre e hijo aparece **Olivia Revuelto**, guatemalteca, respectivamente nuera y esposa de ambos.

A continuación se explica la curiosísima historia de la *Villa Lago Olivia*, en Ategorrieta, hoy desaparecida.

En la entrada de la que fue residencia secundaria del Alcalde de San Sebastián, **Leonardo**, hoy Avenida de Miracruz, 39-41, cabe leer todavía las dos misteriosas palabras *Lago* a la izquierda, y *Olivia* a la derecha. Que pocos puedan imaginar que tengan relación alguna con la Isla de Santa Clara...

Tampoco podía haberlo imaginado yo cuando me puse a escribir este libro...

En el que podría también llamarse **Apéndice II** se reproduce uno de los poquísimos bertsos existentes como me confirmó el sabio

jesuita Antonio Zavala), con ocasión de las regatas de traineras de 1941.

En las páginas siguientes se hace un resumen de las palabras vascas *isla* y *uharte*. Y de los motivos que han impulsado al autor a escoger *uharte*.

Los siguientes Apéndices (IV, V y VI) no necesitan traducción. El lector no vascófono puede acceder a ellos directamente.

Más adelante se discute el topónimo *Arribizketa*. Que, por motivos diversos, también ha aparecido como *Arribisketa*, *Arbizketa*, *Abrisketa*, etc., a lo largo de la Historia. Y las razones que me han llevado a elegir *Arribizketa*.

En dos páginas se ofrece finalmente la bibliografía utilizada. Aun cuando en el texto hay otras fuentes, que se van citando en los sucesivos capítulos.

LISTA DE LOS CAPÍTULOS

	Pág.
0. Hacia la Isla a partir del Antiguo	163
1. Dos islas en el viejo San Sebastián	165
2. La Isla e Itzurun	167
3. San Francisco de Asís en la Isla	169
4. En busca de la vieja Ermita	171
5. La Fuente Vieja	175
6. La Caseta de Cazadores	177
7. Noticias del Faro	179
8. Arribizketa	181
9. El triste sino de los torreros	183
10. “Los Amigos de la Isla”	185
Apéndices	191

Acabóse de imprimir este libro en
Michelena artes gráficas
el 16 de julio de 2004
festividad de Nuestra Señora del Carmen